

САДРЖАЈ

	Страна
УВОДНА РАЗМАТРАЊА	5
<i>ПРВИ ДЕО</i>	
ОСНОВНИ ИНСТИТУТИ ПРОУЗРОКОВАЊА И НАКНАДЕ ШТЕТЕ	7
УВОД	8
I ПРОУЗРОКОВАЊЕ ШТЕТЕ	8
II НАКНАДА ШТЕТЕ	9
1. СУБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ	9
2. ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ	10
III ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ НАКНАДЕ ШТЕТЕ	12
1. СПОСОБНОСТ СУБЈЕКТА ДА ОДГОВАРА ЗА ШТЕТУ	13
2. ШТЕТНА РАДЊА КОЈОМ ЈЕ ПРОУЗРОКОВАНА ШТЕТА (Грађански деликт – недопуштена радња)	13
3. ШТЕТА	13
4. УЗРОЧНА ВЕЗА ИЗМЕЂУ ШТЕТНЕ РАДЊЕ И ШТЕТЕ	14
5. КРИВИЦА	14
IV ПОДЕЉЕНА ОДГОВОРНОСТ	15
V ОДГОВОРНОСТ ВИШЕ ЛИЦА НА СТРАНИ ШТЕТНИКА	116
VI СОЛИДАРНА ОДГОВОРНОСТ	16
VII ЗАСТАРЕЛОСТ ПОТРАЖИВАЊА	17
<i>ДРУГИ ДЕО</i>	
ОПШТИ УСЛОВИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ	21
УВОД	22
1. ШТЕТА	23
2. НЕДОПУШТЕНА РАДЊА	24
3. КРИВИЦА	25
4. УЗРОЧНА ВЕЗА	29
II ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА – ПОСЛОДАВЦА ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ	30
1. ПРАВИЛА ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПО АНГЛОСАКСОНСКОМ ПРАВУ	31
2. ПРАВИЛА ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПО ФРАНЦУСКОМ ПРАВУ	34
3. ПРАВИЛА О ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПО ИТАЛИЈАНСКОМ ПРАВУ	35
4. ПРАВИЛА О ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПО РАНИЈЕМ СОВЈЕТСКОМ ПРАВУ	35
5. ПРАВИЛА О ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ У НЕМАЧКОМ ПРАВУ	36

ТРЕЋИ ДЕО	
ПОЈАМ ШТЕТЕ И ЊЕНА НАКНАДА	38
I УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА	39
II ЗНАЧАЈ ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ КОЈУ ПРИЧЕНИ РАДНИК ЗАПОСЛЕН КОД ПОСЛОДАВЦА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	43
III ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ ПРОУЗРОКОВАНУ ТРЕЋИМ ЛИЦИМА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ	46
IV ПОЈЕДИНИ ВИДОВИ НАКНАДЕ ШТЕТЕ	49
1. НАКНАДА МАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ	49
1.1. Накнада због смањења радне (професионалне) способности	50
1.2. Накнада због незаконитог престанка радног односа	53
1.3. Накнада трошкова лечења и сахране	54
2. НАКНАДА ЗБОГ ГУБИТКА ИЗДРЖАВАЊА	55
3. НАКНАДА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ	56
3.1. Накнада за физичке болове	58
3.2. Накнада за душевне болове због умањене животне активности	59
3.3. Накнада за претрпљене душевне болове због наружености	62
3.4. Накнада за претрпљени страх	64
3.5. Накнада за претрпљене душевне болове због смрти блиског сродника	66
4. НАКНАДА ЗА СЛУЧАЈ ТЕШКОГ ИНВАЛИДИТЕТА	69
ЧЕТВРТИ ДЕО	
ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ ГРАЂАНСКОПРАВНИХ ОДНОСА КОЈИ НАСТАЈУ ПРОУЗРОКОВАЊЕМ ШТЕТЕ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	70
УВОД	71
I РИМСКО ПРАВО И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	71
II КРАТАК ОСВРТ ПОЈАВЕ И РАЗВИТАК ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНОГ ЛИЦА У ЈУГОСЛАВИЈИ	76
ПЕТИ ДЕО	
ПРАВНА РЕГУЛАТИВА У ЈУГОСЛАВИЈИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	79
I УСТАВ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У РЕГУЛИСАЊУ ГРАЂАНСКОПРАВНИХ ОДНОСА КОЈИ НАСТАЈУ ПРОУЗРОКОВАЊЕМ ШТЕТЕ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	81

II	РАДНО ЗАКОНОДАВСТВО И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	83
III	ЗАКОН О УДРУЖЕНОМ РАДУ И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	85
IV	МЕСТО ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА И ДРУГИХ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ У ЗАКОНУ О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА	89

ШЕСТИ ДЕО

	УСЛОВИ (ПРЕТПОСТАВКЕ) ЗА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ КОЈУ ЊЕГОВ РАДНИК ПРИЧЕНИ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	91

	УВОД	92
I	СТРАНЕ ОБЛИГАЦИОНОГ ОДНОСА	93
	1. ШТЕТНИК	94
	2. ОШТЕЋЕНИ	96
II	ОПШТИ УСЛОВИ ЗА ГРАЂАНСКОПРАВНУ ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ	97
	1. ШТЕТА	98
	2. УЗРОЧНА ВЕЗА	101
III	ПОСЕБНИ УСЛОВИ ЗА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	104
	1. ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА ОД РАДНИКА ЗАПОСЛЕНОГ КОД ПОСЛОДАВЦА	105
	2. ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА НА РАДУ ИЛИ У ВЕЗИ СА РАДОМ	108
	2.1. Штета која настаје радом радника на раду	108
	2.2. Штета која се причини трећем лицу радњама или поступком радника „у вези са радом“	110
IV	ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА НА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	114
	1. ФИЗИЧКО ЛИЦЕ	115
	2. ПРАВНО ЛИЦЕ	116
V	ПРАВНО РЕЛЕВАНТНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ РАДНИКА КАО ШТЕТНИКА И ЊЕГОВОГ ПОСЛОДАВЦА-ПРЕДУЗЕЋА КОД ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ	119
VI	ПРОТИВПРАВНОСТ КАО ПОСЕБАН УСЛОВ ОДГОВОРНОСТИ ПОСЛОДАВЦА-ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	120
	1. ПРОТИВПРАВНОСТ РАДЊЕ	122
	2. ШТЕТНА РАДЊА И НАСТАНАК ШТЕТЕ	125
VII	КРИВИЦА И ГРАЂАНСКОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА – „ПРЕДУЗЕЋА“	126

СЕДМИ ДЕО	
ОСНОВ ЗА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА – ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ КОЈУ ЊЕГОВ РАДНИК ПРИЧИНИ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	128
УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА	129
I ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ ПОСЛОДАВЦА – ПРЕДУЗЕЋА	130
1. КРИВИЦА РАДНИКА И ОДГОВОРНОСТ ПРЕДУЗЕЋА	131
2. ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ „ПРЕДУЗЕЋА“ КАДА НА СТРАНИ РАДНИКА НЕМА КРИВИЦЕ	132
2.1. Кривица радника као правно релевантна чињеница	137
2.2. Правна теорија о објективној одговорности послодавца – предузећа за поступке својих радника	138
II НЕПОСРЕДНА ОДГОВОРНОСТ РАДНИКА ЗА ШТЕТУ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	144
III ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА- ПРЕДУЗЕЋА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	145
ОСМИ ДЕО	
НАКНАДА ШТЕТЕ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	147
УВОД	148
ДЕВЕТИ ДЕО	
ПОСТУПАК ОСТВАРИВАЊА ПРАВА НА НАКНАДУ ШТЕТЕ	157
УВОД	158
I ПОСТУПАК ПРЕД ПОСЛОДАВЦЕМ – ПРЕДУЗЕЋЕМ	158
II ПОСТУПАК ПРЕД НАДЛЕЖНИМ СУДОМ	162
III ПРАВО РЕГРЕСА ПОСЛОДАВЦА – ПРЕДУЗЕЋА ОД РАДНИКА	165
1. ПРАВО РЕГРЕСА И СТЕПЕН КРИВИЦЕ РАДНИКА	166
2. РОК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА РЕГРЕСА	169
ДЕСЕТИ ДЕО	
ОДНОС И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ОДГОВОРНОСТИ ПОСЛОДАВЦА – ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ И ДРУГИХ ПРАВНИХ ЛИЦА	171
УВОД	172
ЈЕДАНАЕСТИ ДЕО	
ЗАКЉУЧАК	179
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА	187
1) КЊИГЕ И ЧЛАНЦИ	187
2) ПРАВНИ ПРОПИСИ БИВШЕ СФРЈ И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	189
3) КОМЕНТАРИ ЗАКОНА, ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ И ПРИРУЧНИЦИ	190

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Правно регулисање питања штете и њене накнаде, одувек је заузимало централно место у грађанским поретцима свих земаља, јер је увек било оних који су трпели последице настале штете и оних који су били дужни на овај или онај начин да ту штету надокнаде.

Поред особености појединих правних система за решавање питања накнаде штете, проблематика ни до данас се није решила у потпуности, јер број штета у разним областима живота расте, па настају и сложенији односи, као надоградња још раније нерашчишћеним односима из ове области.

Данашње време индустријализације и наглог техничког прогреса, условљава нове односе у свим сферама живота, па самим тим и за науку уопште, као и за правну науку постављени су за решавање нови задатци, а поготову у области великој као што је област штете и њене накнаде. Пораст индустријализације и развој технике, створио је и нове услове живота и рада човека, са још увек старим навикама, што је условило да дође до више повреда на послу, па самим тим и до пораста штета, како по обиму, тако и по врсти штета. На пример, нагли пораст аутомобилизма повећава број штета по обиму и врстама, што се огледа како у људским жртвама, тако и у материјалним добрима. Нажалост, овим штетама се још ни данас не могу сагледати границе, већ се само можемо надати да ћемо увођењем посебних административних и кривичних мера у области саобраћаја успети, да умањимо број удеса, што значи самим тим и да смањимо штете у тој области.

Новонастале штете не могу да се појаве само за област саобраћаја, већ се оне јављају у разним делатностима, односно у свим делатностима, јер је и у делатностима класичног типа дошло до вишеструког пораста штета по обиму, а да и не говоримо о новим врстама делатности, као што су: нуклеарни погони, истраживање морског дна, развој хемијске индустрије базиран на новој технологији итд.

Развојем технике, индустријализације и модернизације у разним областима живота, дошло је до економског развоја друштва на једном већем степену развоја, па је потреба за разрешењем питања умањења броја штета у том друштву и одговорности вршиоца делатности да такве штете и надокнади постала још активнија.

Не смемо губити из вида да економски развој разних грана привреде захтева један прилично јак економски потенцијал, што је за свако друштво у нашој ери још увек оптерећење. Стога је врло важно питање, ко ће у разним

областима привреде бити одговоран за штете настале вршењем делатности и у крајњој граници на кога ће пасти терет накнаде штете настале вршењем делатности. Није само битно бавити се једном одређеном делатности и плаћати све дажбине и осетити терет свих недаћа, које таква делатност доноси, већ је битно и даље се развијати, модернизовати, унапредити економичност тог пословања, итд.

Поготову код нас, ратом разрушена привреда с једне стране, а развој технике с друге стране, ангажовао је итекако велика материјална средства за постављање разних грана привреде на своје ноге, па економски потенцијал наших привредних субјеката још увек није тако велик да би незаинтересовано могли сносити све штете, које такав процес са собом доноси. Међутим, с друге стране брига нашег друштва о човеку и интереси здравог друштва налажу, да се настале штете имају и репарирати, тј., надокнадити.

Код тако настале ситуације, иако се о накнади штете много писало, ипак су остала отворена још многа питања, па смо стога у овом раду обрадили неке видове одговорност послодавца за штету насталу вршењем делатности и неким радњама радника запослених код послодавца према трећим лицима, покушавајући да на једном месту саберемо све врсте одговорности, колико је то могуће, које настају на бази вануговорних обавеза.

Циљ нам је био, да обухватимо основне облике одговорности послодавца и радника за штету насталу вршењем делатности, које су заједничке код више привредних грана. Наиме, оваквим једним радом и немогуће је обухватити и све специфичности, јер су делатности у разним областима привреде врло различите. Сасвим је сигурно, да индустријска организација има друге врсте одговорности, него што то има пошта за доставу пошиљки, а што је код поште основна делатност, или грађевинска организација, или пак организација која се бави истраживањем морског дна.

Имајући у виду основне врсте одговорности за насталу штету вршењем делатности у овом раду изложићемо, одговорност таквих послодаваца према трећим лицима, како у нашем праву, тако и у упоредном праву, водећи рачуна о врстама штета које могу настати вршењем делатности, а за које у данашњим условима индустријализације и модернизације технике постоји и те каква потреба. Поново истичемо да смо уводним објашњењем проблем накнаде штете вршењем делатности истакли као велики проблем савременог друштва али то питање није тема нашег рада већ покушај да помињањем тих питања (у уводним и закључним разматрањима) заинтересујемо будуће правне истраживаче да се баве овом проблематиком.

ПРВИ ДЕО
**ОСНОВНИ ИНСТИТУТИ ПРОУЗРОКОВАЊА И
НАКНАДЕ ШТЕТЕ**

У В О Д

Проузроковање и накнада штете је институт имовинског права и представља поред уговора најважнији извор облигационих односа. Имајући у виду појам облигационих односа односно да је то **ИМОВИНСКО ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ДВА ИЛИ ВИШЕ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЦА И ТО НА ЈЕДНОЈ СТРАНИ ПОВЕРИОЦА А НА ДРУГОЈ ДУЖНИКА СА ОДРЕЂЕНОМ САДРЖИНОМ**, онда јасно произилази да проузроковање и накнада штете имају **ГРАЂАНСКО ПРАВНИ КАРАКТЕР**. Међутим, проузроковање и накнада штете у радном односу због своје специфичности предмет су и радно правне регулативе од порвих послератних прописа из области радних односа па до данас.

Већ је напред наведено да је карактеристика радно правних прописа у отме да обавезу накнаде штете настале у радном односу регулишу позивајући се на правила имовинског права. Стога је неопходно да се у краћим цртама изнесу и разраде основне карактеристике овог института ради целовитог сагледавања проузроковања и накнаде штете у радном односу преде судовима и код послодавца.

Правни институт проузроковања и накнаде штете уопште биће разрађен у обиму који је неопходан да би се разумео појам проузроковања и накнаде штете у радном односу а за које спорове је надлежан суд опште надлежности. Такође, исти суд је надлежан и за накнаду штете која се причини трећем лицу од стране послодавца, тј од радника запосленог код послодавца.

I ПРОУЗРОКОВАЊЕ ШТЕТЕ

Већ напред је истакнуто да је проузроковање и накнада штете поред уговора најважнији извор облигационих односа.

Као извор облигационих односа проузроковање штете састоји се од два елемента:

првог: **ФАКТИЧКЕ ЧИЊЕНИЦЕ ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ ДРУГОМ**

другог: **ПРАВНЕ ЧИЊЕНИЦЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ** чији је садржај **ПРАВО НА НАКНАДУ ШТЕТЕ И ДУЖНОСТ НАДОКНАДИТИ ШТЕТУ**

дакле, **ПРОУЗРОКОВАЊЕ ШТЕТЕ ЈЕ ПРАВНИ ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ.**

Проузроковање штете може настати:

ПОВРЕДОМ ОДГОВОРНЕ ОБАВЕЗЕ која настаје неизвршењем или непотпуним извршењем постојеће уговорне обавезе

ПОВРЕДОМ ВАН УГОВОРНЕ ОБАВЕЗЕ – ДЕЛИКТНОМ РАДЊОМ ова повреда се састоји у повреди неке обавезе која је прописана објективним правом (законска обавеза, повреда административног, кривичног, грађанско правног прописа).

II НАКНАДА ШТЕТЕ

Када се говори о накнади штете првенствено се мора разрадити **ОДГОВОРНОСТ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ**. Ова одговорност може бити:

1. СУБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ ПО ОСНОВУ КРИВИЦЕ
2. ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ ПО ОСНОВУ УЗРОЧНОСТИ.

1. СУБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ

Према одредби члана 154. став 1. Закона о облигационим односима ко другоме проузрокује штету дужан је накнадити је, уколико не докаже да је штета настала без његове кривице. Да одмах напоменемо да се овде ради о **СУБЈЕКТИВНОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПО ОСНОВУ ПРЕТПОСТАВЉЕНЕ КРИВИЦЕ**, за разлику од правних правила имовинског права, која су се код нас примењивала до ступања на снагу Закона о облигационим односима а која се и сада примењују на односе који су настали пре ступања на снагу овог Закона, а према којима се примењује принцип **СУБЈЕКТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ ПО ОСНОВУ ДОКАЗАНЕ КРИВИЦЕ**. Ово разликовање има практичног значаја јер ако је штета проузрокована (облигациони однос настао) пре 1.10.1978. године, као дана ступања на снагу Закон о облигационим односима, тада ће оштећени морати да доказује кривицу штетника а ако је штета настала после 1.10.1978. године, кривица се претпоставља али штетник може доказивати да штета није настала његовом кривицом. Већина основних судова није до сада о овоме водила рачуна а што је имало за последицу непотпуно утврђено чињенично стање и погрешну примену материјалног права.

2. ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ

Одредбом става 2. члана 154. Закона о облигационим односима прописано је да за штету од ствари или делатности од којих потиче повећана опасност штете за околину одговара се без обзира на кривицу. Овом одредбом усвојен је принцип такозване **ОБЈЕКТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ ПО ОСНОВУ УЗРОЧНОСТИ БЕЗ ОБЗИРА НА КРИВИЦУ**. По овом принципу сама чињеница проузроковања штете која је настала од ствари и делатности од које потиче повећана опасност штете за околину довољна је да ималац ове ствари одговара за штету, без обзира на његову кривицу. Општа начела о објективној одговорности утврђена су чланом 173. до 177. Закона о облигационим односима. Према овим одредбама ако је штета настала у вези са опасном ствари односно опасном делатношћу, сматра се да потиче од те ствари односно делатности, изузев ако се докаже да оне нису биле узрок штете. Да би правилно схватили овај институт и разумели сврху његовог постојања неопходно је у најкраћим цртама изнети како, када и због чега је овај институт настао.

Наглим развојем индустријализације и механизације, нарочито половином 19. века и радом на овим и са овим постројењима, долази до повећања опасности од ових постројења, како за околину, тако и за људе који раде на њима. Тако се опасност постепено, а затим све брже претвара и у стварно проузроковање штете на материјалним добрима, а доводи и до честог страдања људи. Настају све веће и више штете а оштећени нису у објективној могућности да доказују кривицу штетника јер штетник у досадашњем смислу и не постоји. Штета није настала и настајала нечијом деликтном радњом, већ од самих постројења (железница, рудници, саобраћајна средства) тако да је правна теорија и пракса са постепеним развојем законодавства изградила принцип објективне одговорности по којем су оштећени у знатно повољнијем односу јер више не морају отказивати кривицу штетника. Довољно је утврдити ко је био власник опасне ствари у моменту проузроковања штете од те ствари и он је морао штету надокнадити.

Данас је принцип објективне одговорности прихваћен у свим модерним законодавствима. Када практично решавамо спорове о накнади штете примењујући овај принцип неопходно је имати на уму следеће битне околности:

ОПАСНА СТВАР. Појам опасне ствари законодавац није одредио. Под овим појмом подразумева се свака покретна или непокретна ствар која представља повећану опасност проузроковања штете за околину и то:

- самим својим постојањем (држањем отрова у апотеци);
- употребом (вожња авионом);
- нарочитим положајем (цреп на крову куће) и
- посебним својством (домаћа животиња).

У свим овим случајевима опасност за околину постоји и поред предузимања свих мера предострожности и безбедности. Немогуће је изнети које су све то опасне ствари и таксативно их набројати. То се цени у сваком конкретном случају. Ипак, ради лакшег сналажења у практичном решавању спорова наводе се следеће: железница са својим постројењима, брод, авион, вршалица, аутомобил, електричне централе, атомске централе, далеководи, експлозивни материјал – мине, бомбе, покретне степенице, лифтови, боце за бутан, компресори, кранови, гатери, скеле, булдожери и слично.

ОПАСНА ДЕЛАТНОСТ. То је свака она делатност којом се ствара повећана опасност штете за околину. Те делатности су на пример: рад у електричној и атомској централли, возња превозним средствима, рад на високим грађевинама, зидање фабричких димњака, рад у рудницима, рад полицајца и сл. Овде треба напоменути да се не може сматрати као опасна делатност сваки рад у напред наведеним делатностима. На пример рад полицајца који је на служби и настрада идући улицом и сломи ногу због неравног терена. Опасна делатност има се ценити према сваком конкретном случају у овим службама, а штета која је настала мора да буде у узрочној вези са опасном делатношћу.

За штету насталу од опасне ствари одговара ималац те ствари а имаоцем се сматра власник ствари као и правно лице коме је ствар дата на коришћење.

За штету насталу од опасних ствари може одговорати свако лице (физичко и правно) које се бави том делатношћу.

Код решавања спорова ове врсте од основних претпоставки одговорности за штету потребно је утврдити само да је штета настала дејством опасне ствари или делатности, саму штету и узрочну везу. Не утврђује се штетна радња и кривица. Ово се посебно истиче јер су у досадашњој пракси били не ретки случајеви да су првостепени судови знатан део времена и напора употребили на утврђивање кривице у случајевима где се очигледно радило о објективној одговорности. О основним претпоставкама одговорности за штету биће речи у наредним излагањима.

И на крају овог дела излагања треба истаћи да постоји могућност **ослобађања од одговорности** за штету насталу од опасне ствари или делатности. По правним правилима имовинског права а које је прихватио и Закон о облигационим односима, то је ако је до штете дошло:

- услед више силе,
- радњом самог оштећеног или
- радњом трећег лица.

Обавеза доказивања ових околности је на власнику опасне ствари.

Први случај је утврђен кроз формулацију члана 177. став 1. Закона о облигационим односима, према коме ималац се ослобађа одговорности ако докаже да штета потиче од неког узрока који се налазио ван ствари а чије се дејство није могло предвидети нити избећи или отклонити.

Друга два случаја регулисана су ставом 2. истог законског прописа према коме ималац ствари ослобађа се одговорности ако докаже да је штета настала искључиво радњом оштећеника или трећег лица коју он није могао предвидети и чије последице није могао избећи или отклонити. Ако је проузроковању штете допринео сам оштећени, његов допринос се цени према правилима о подељеној одговорности. Надаље, ако је настанку штете допринео и неко други тзв. треће лице, он је одговоран солидарно са имаоцем ствари а дужан је накнадити штету оштећеном сразмерно својој кривици.

III ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ НАКНАДЕ ШТЕТЕ

Код практичног решавања спорова поводом накнаде штете, првостепени судови увек морају утврдити да ли су испуњене основне претпоставке одговорности за штету а то су:

1. Способност субјекта (штетника) да одговара за штету.
2. Штетна радња – противправна радња – деликтна радња којом је проузрокована штета.
3. Постојање саме штете.
4. Узрочна веза између штетне радње и настале штете односно последице.
5. Кривица штетника.

Код субјективне одговорности по основу кривице неопходно је утврдити свих пет претпоставки а код објективне одговорности не утврђује се кривица штетника и штетна радња.

Циљ и сврха овог рада не дозвољавају да се свака од ових пет претпоставки детаљно разради. Но, ради практичног решавања предмета ове врсте неопходно је изнети краћу анализу ових претпоставки, а у преосталом делу овог рада се дају потпунија образложења.

1. Способност субјекта да одговара за штету

Ова способност се назива ДЕЛИКТНА СПОСОБНОСТ. Закон о облигационим односима не даје позитивну дефиницију деликтне способности већ у члану 159. утврђује случајеве искључења одговорности за штету. Зато деликтну одговорност односно способност субјекта да одговара за штету можемо дефинисати као СПОСОБНОСТ ЗА РАСУЋИВАЊЕ У ВРЕМЕ ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТНЕ РАДЊЕ КОЈА ОМОГУЋУЈЕ НОРМАЛНО СХВАТАЊЕ ЗНАЧАЈА ПОЧИЊЕНЕ РАДЊЕ И ЊЕНИХ ПОСЛЕДИЦА. Ову деликтну способност не смемо поистоветити са пословном способношћу, да се својом сопственом радњом произведе одређени правни учинак. Док се пословна способност стиче по правилу са навршеном 18. годином живота, деликтна способност се стиче по правилу већ са навршењем 7. године живота (члан 160. Закона о облигационим односима). У радноправном законодавству сваки радник који је у радном односу деликтно је способан уколико нису наступили случајеви искључења деликтне одговорности из члана 159. Закона о облигационим односима (душевна болест, заостали умни развој, пролазна неспособност за расуђивање).

2. Штетна радња којом је проузрокована штета (грађански деликт – недопуштена радња)

То је свака радња или пропуштање којом се другоме проузрокује штета. Једини су изузетак случајеви за које објективно право предвиђа искључење грађанскоправне одговорности. Треба напоменути да та радња или пропуштање не може бити само у супротности са позитивним законским и другим прописима већ и са јавним поретком, моралом друштва и уставним уређењем.

3. Штета

Дефиниција штете дата је у члану 155. Закона о облигационим односима. Према одредбама овог члана штета је умањење друштвених средстава односно нечије имовине (обична штета) и спречавање њиховог

повећања (измакла корист) као и наношење другоме физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета). Имамо дакле две врсте штете:

МАТЕРИЈАЛНА ШТЕТА

НЕМАТЕРИЈАЛНА ШТЕТА

Материјална штета је свако уништење, оштећење или погоршање материјалних добара оштећеног. Закон разграничава:

- обичну штету и
- измаклу корист.

Обична штета је свако умањење оштећеникове имовине а измакла корист је спречавање повећања оштећеникове имовине.

Нематеријална штета настаје повредом материјалних, неимовинских интереса и добара. Ова штета се јавља у виду физичког или психичког бола или страха. Из законске дефиниције нематеријалне штете произилази да се она може проузроковати само физичком лицу, односно да само физичко лице може претрпети па и тражити надокнаду неимовинске штете.

4. Узрочна веза између штетне радње и штете

Да би штетник био одговоран за штету неопходно је утврдити да ли у сваком конкретном случају постоји објективна веза између његове радње (чињења или пропуштања) као узрока настале штете и последица тог узрока. За штету је одговоран само онај штетник чија је радња објективно довела до настанка штете код оштећеног односно ако је штета настала као последица штетникове радње. Напред наведене претпоставке оштећени мора, по правилима имовинског права, доказивати. По овим правилима треба доказивати и кривицу али према одредбама Закона о облигационим односима кривица је претпоставка о чему ће бити речи касније.

5. Кривица

Чланом 158. Закона о облигационим односима одређено је да кривица постоји када је штетник проузроковао штетну радњу **НАМЕРНО ИЛИ КРАЈНОМ НЕПАЖЊОМ**. Закон не даје дефиницију кривице већ је кривица степенована према интензитету на намеру или непажњу. Но, према опште прихваћеном мишљењу код нас, кривица би се могла дефинисати као **УНУТРАШЊИ НЕГАТИВАН СУБЈЕКТИВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ШТЕТНИКА СПОСОБНОГ ЗА РАСУЂИВАЊЕ И ЊЕГОВЕ ШТЕТНЕ РАДЊЕ КОЈУ ПРАВНИ ПОРЕДАК ОСУЂУЈЕ**. Штетник се дакле у моменту

чињења штетне радње не понаша као разуман човек већ је својим негативним ставом и понашањем повредио туђе субјективно право које право поредак заштићује.

Речено је да се кривица степенује према интензитету на намеру (умишљај) и непажњу (нехат).

НАМЕРА постоји:

- када штетник штетну радњу врши свесно и намерно и жели да наступи штета као последица његове радње (директна намера) или
- када штетник штетну радњу врши савесно и немарно а није хтео да та последица наступи али се помирио с тим, допустио да последица наступи (евентуална намера).

НЕПАЖЊА постоји: кад штетник не чини штетну радњу намерно него непажљиво, ненамерно и не посвећује довољну пажњу која се захтева код просечног човека.

Кривица се по ставу 1. члана 154. Закона о облигационим односима претпоставља, а штетник може доказивати да штета није настала његовом кривицом. То практично значи да је терет доказивања да не постоји кривица штетника на самом штетнику за разлику од правних правила имовинског права, када је по опште прихваћеном принципу субјективне одговорности по основу доказане кривице оштећени морао доказивати кривицу штетника.

IV ПОДЕЉЕНА ОДГОВОРНОСТ

Под овим појмом подразумева се одговорност између штетника и оштећеног за насталу штету оштећеном и то у случају када је проузроковању штете оштећеном учествовао и допринео сам оштећени. Дакле, када и сам оштећени допринесе да штета настане или пак да буде већа него што би била да није било његове делатности. Подељена одговорност регулисана је чланом 192. Закон о облигационим односима у коме се каже: „штетник који је допринео да штета настане или да буде већа него што би иначе била, има право само на сразмерно смањену накнаду. Кад је немогуће утврдити који део штете потиче од оштећеникове радње, суд ће досудити накнаду водећи рачуна о околностима случаја“. Други став се односи на околности када у конкретном случају није могуће утврдити конкретан допринос настанку штете између штетника и оштећеног.

Од подељене одговорности у напред наведеном смислу треба разликовати **ОДГОВОРНОСТ ВИШЕ ЛИЦА** за исту штету која може бити

одговорност сваког према његовом доприносу код проузроковања штете као и солидарна одговорност.

V ОДГОВОРНОСТ ВИШЕ ЛИЦА НА СТРАНИ ШТЕТНИКА

Код подељене одговорности у напред изнетом смислу оштећеном се смањује накнада у оноликој мери колико је својом радњом допринео да настане штета.

Код одговорности више штетника разликујемо две врсте одговорности:

1. Случај када се удео у проузроковању штете **МОЖЕ УТВРДИТИ** и када се сваки од штетника обавезује да накнади штету или део који је настао његовим доприносом код проузроковања штете. Ако захтев за накнаду штете није постављен према свим проузроковачима, оштећеном се досуђује само део штете коју су проузроковали штетници против којих је поднет захтев.

2. Други случај је случај солидарне одговорности. Код солидарне одговорности захтев се може поставити према било којем штетнику и сваки од њих одговара за штету, но о солидарној одговорности биће више речи код наредног излагања.

VI СОЛИДАРНА ОДГОВОРНОСТ

То је институт који регулише накнаду штете оштећеном проузроковану од више штетника и то тако што сви штетници одговарају оштећеном заједнички, на тај начин што сваки од штетника одговара за целокупну штету а не само за свој део. Ови штетници одговарају „сви за једног, један за све“. Ово практично значи да се оштећени може обратити захтевом за накнаду штете према сваком од њих, појединачно или у целини и тако наплатити сву штету од било кога.

Према одредби члана 206. Закона о облигационим односима за штету коју је више лица проузроковало заједно, сви учесници одговарају солидарно. Подстрекач и помагач као и онај који је помогао да се одговорна лица не открију, одговара солидарно са њима. Солидарно одговарају за проузроковану штету и лица која су је проузроковала радећи независно једно од другог ако се не могу утврдити њихови удели у проузрокованој штети. Кад је несумњиво да је штету проузроковало неко од два или више одређених лица која су на неки начин међусобно повезана а не може се утврдити ко је од њих штету проузроковао, та лица одговарају солидарно. (у тучи са оштећеним

учествовало је два лица а не зна се које од њих оштећеном нанео тешку телесну повреду, која је нанета једним ударцем. У том случају оба штетника одговарају солидарно). Из ових одредби произилази да солидарно одговарају непосредни учиниоци једне те исте штете ако је проузрокована њиховом заједничком радњом а са њима су изједначени подстрекачи и помагачи. Штетници који су штету проузроковали независним радњама али се њихово учешће у проузроковању штете не може утврдити, такође одговарају солидарно и најзад солидарно одговарају и штетници који су својим повезаним радњама проузроковали штету али се не може утврдити која је штетна радња проузроковала штету.

И најзад, по члану 207. Закона о облигационим односима наручилац и извођач радова на некретнинама солидарно одговарају трећем лицу за штету која настане у вези са извођењем тих радова.

VII ЗАСТАРЕЛОСТ ПОТРАЖИВАЊА

Да би се разумео институт застарелости потраживања неопходно је детаљније али у краћим цртама разјаснити појам тог института. Ово је неопходно из разлога што је запажено да има знатан број судија који овај институт не разумеју довољно. Дешавало се да је предлог којим се покреће поступак пред судом одбачен због застаре. Да би се схватило шта значи застарелост потраживања треба имати на уму да се ОБЛИГАЦИОНИ ОДНОС КАО И СВАКИ ПРАВНИ ОДНОС САСТОЈИ ОД:

- СУБЈЕКТИВНОГ ПРАВА и
- ПРАВА НА ЗАХТЕВ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ТОГ СУБЈЕКТИВНОГ ПРАВА.

ПОД ЗАСТАРОМ ПРАВА НА ЗАХТЕВ ОСТВАРЕЊА ПРАВА (застарелост потраживања) ПОДРАЗУМЕВАМО ГУБИТАК ПРАВА ТРАЖИТИ РЕАЛИЗАЦИЈУ СУБЈЕКТИВНОГ ПРАВА НАКОН ПРОТЕКА ЗАКОНОМ ОДРЕЂЕНОГ ВРЕМЕНА.

Реализација субјективног права тражи се путем објективним правом предвиђеног средства (то је тужба или предлог у материјално правном смислу), за разлику од тужбе у формалном смислу под којом се подразумева предузета радња у законом прописаној форми ради тражења судске заштите након субјективног права.

Мора се увек имати на уму да је ЗАСТАРА ИНСТИТУТ МАТЕРИЈАЛНОГ ПРАВА и ако наступи застара, захтев се одбија (а не

одбацује) за разлику ОД ПРЕКЛУЗИЈЕ (преклузивних рокова) која је институт ПРОЦЕСНОГ ПРАВА и када је у питању преклузија поднесак (тужба, предлог, жалба) се одбацује и не упушта се у мериторно решавање.

Застарелост почиње тећи од првог дана после дана када је оштећени имао право захтевати накнаду.

Када говоримо о времену потребном за застарелост потраживања треба истаћи да се у сваком конкретном случају мора водити рачуна када је настао облигациони однос – када је проузрокована штета – јер ако је однос настао пре 1.10.1978. године, као дана почетка примене Закона о облигационим односима, тада се примењују прописи Закона о застарелости потраживања од 30.09.1953. године, а ако је однос настао после 1.10.1978. године, примењују се прописи Закона о облигационим односима. Ово је врло битно јер постоје значајне разлике у погледу времена потребног за застаривање према прописима ЗСП и ЗОО. Према одредбама ЗСП општи рок застаре је 10 година, а према одредбама ЗОО тај рок износи 5 година.

Потраживање накнаде проузроковане штете застарева према одредбама Закона о облигационим односима за три године од дана када је оштећени дознао за штету и за лице које је штету учинило, а у сваком случају застарева за пет година од дана када је штета настала. Ови рокови се односе на штету проузроковану деликтном радњом. Фактичко је питање утврђивања дана настанка штете а тај дан се утврђује у сваком конкретном случају у зависности од врсте штете односно утврђивања њеног обима. О овоме треба водити рачуна нарочито код утврђивања времена настанка нематеријалне штете. Код физичких болова на пример застарелост почиње тећи од дана када су ти болови потпуно престали, а што се утврђује налазом вештака. Исти је случај и код претрпљеног страха. Погрешно је схватање да застарелост почиње тећи од дана извршеног вештачења. Заступници овог схватања тумаче да је оштећени тек вештачењем сазнао за ову врсту штете. Ово се не може прихватити из разлога што је оштећени сазнао за штету проузроковањем штете – наношењем бола му или страха, а та штета – бол и страх трајао је одређено време и престао. Као настанак штете у овом случају има се прихватити сво време трајања бола или страха. Вештак приликом вештачења утврђује само интензитет, степен и дужину трајања бола или страха, дакле, штету и њен обим а време вештачења нема утицаја на време настанка штете. У време вештачења оштећени је сазнао за тачан обим штете а штета је постојала и прошла. Стога се почетак застарелости цени и узима од дана када су код

оштећеног потпуно престали физички болови страх а те околности се могу утврдити на основу налаза вештака.

Код нематеријалне штете коју оштећени трпи у виду душевног бола због смрти блиске особе ствари стоје друкчије. Нема сумње да је оштећени почео трпети душевне болове сазнањем за смрт. Међутим, трајање душевних болова оштећеног је практично врло тешко одредити. Нема сумње да је интензитет ових болова најјачи у моменту сазнања за смрт и одређено време након тога а нарочито за време погребња и првих дана након тога. Но, и надаље, оштећени трпи душевне болове и интензитет зависи од многих околности (психофизичког стања оштећеног, блискости сродства, заједнице живота, начина досадашњег живота и др.). Сигурно да интензитет и време трајања душевних болова нису исти када човек у 40-тим годинама изгуби сина или кћерку, који су у 20-им годинама или пак оца или мајку који су у 70-им годинама. Имајући у виду све ове околности и уопштености законских прописа, судска пракса је прихватила да се почетак рока застарелости има рачунати од дана сазнања за смрт блиске особе.

Још је сложенији случај код смањења животне активности. Према правним правилима имовинског права која су се примењивала до ступања на снагу Закона о облигационим односима и према опште утврђеној судској пракси ова накнада се досуђивала због улагања појачаних напора у животу због умањења опште животне способности. Накнада се досуђивала због ФИЗИЧКОГ ТРПЉЕЊА улагања физичких напора у свакодневном животу због смањене животне активности, физичке способности оштећеног. Судска пракса је углавном прихватила становиште да се застарелост почиње рачунати од дана утврђивања коначног здравственог стања након повреде.

Закон о облигационим односима одређује да се може досудити правична накнада за ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ због смањења опште животне активности. Ови душевни болови такође зависе од читавог низа околности. У овом случају треба прихватити да време застарелости почиње тећи од дана утврђивања коначног здравственог стања након повреде оштећеног.

Ако је у питању накнада штете ПРОУЗРОКОВАНЕ ПОВРЕДОМ УГОВОРНЕ ОБАВЕЗЕ потраживање застарела за време одређено за застару те обавезе (ако је на пример штета настала повредом уговора о испоруци електричне енергије, онда је време застарелости једна година).

За штету која је причињена КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ застарелост се одређује према времену потребном за застару кривичног гоњења. Ово само у

случају ако је време застаре за кривично гоњење дуже од времена застаре одређеног за накнаду штете.

Међутим, ако радник на раду претрпи штету за коју одговара предузеће, а која је проузрокована кривичним делом одговорног радника код послодавца па оштећени радник поднесе захтев за накнаду штете према послодавцу **ТАДА СЕ ВРЕМЕ ЗАСТАРЕ НЕ РАЧУНА ПРЕМА ВРЕМЕНУ ПОТРЕБНОМ ЗА КРИВИЧНО ГОЊЕЊЕ. Ово из разлога што послодавац, као правно лице не може починити кривично дело нити бити одговоран за кривично дело. ???** Ако би се оштећени радник са захтевом обратио директно према раднику који је починио кривично дело и тиме проузроковао штету оштећеном, тада би се време застаре одредило према времену одређеном за застару кривичног гоњења.

И на крају излагања о застарелости потраживања треба истаћи да се суд не може позивати на застару ако се штетник на њу није позивао.

Када се говори о застарелости потраживања треба скренути пажњу на још један правни институт. **ТО ЈЕ ПРАВО ОШТЕЋЕНОГ ДА И ПОСЛЕ НАСТУПАЊА ЗАСТАРЕЛОСТИ ПРАВА ДА ЗАХТЕВА НАКНАДУ ШТЕТЕ, МОЖЕ ЗАХТЕВАТИ КОД ОДГОВОРНОГ ЛИЦА ДА МУ УСТУПИ ОНО ШТО ЈЕ ДОБИО РАДЊОМ КОЈОМ ЈЕ ПРОУЗРОКОВАНА ШТЕТА, АЛИ ПО ПРАВИЛИМА КОЈА СЕ ПРИМЕЊУЈУ КОД СТИЦАЊА БЕЗ ОСНОВА.** Ово и није институт проузроковања накнаде штете. Његов циљ није обештећење оштећеног већ спречавање неоправданог повећања имовине штетника. Због тога оштећени и не може добити потпуну накнаду претрпљене штете већ само онолико колико се штетник неосновано обогатио. **Оваквих случајева у пракси суда до сада није био но њихова могућност није искључена.**

То би на пример био случај кад би радник послодавцу нанео штету причинивши мањак и узео за себе одређени износ новца а за тај износ или један део тог износа употребио за прављење гараже. Послодавац би могао и после наступања застарелости за потраживање накнаде штете, захтевати од радника онај износ за који се радник неосновано обогатио у времену које је предвиђено за застарелост потраживања код неоснованог обогаћења – стицања без основа и то по правилима која важе за тај институт.

ДРУГИ ДЕО
ОПШТИ УСЛОВИ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ

У В О Д

Проузроковање штете представља један од начина настанка облигација тј. настанком штете на страни штетника настаје обавеза да оштећеном исту надокнади. Уколико настану нека погоршања у подручјима природног и друштвеног живота можемо говорити о штети, ако се те промене одражавају као неповољности било код појединаца, било код правних лица. То значи, да се под штетом подразумева погоршање промена неког стања које може настати од природних догађаја или од људских радњи односно пропуштања.

У нашем правном поретку, па и у правном поретку многих других земаља првенствено важи принцип, да се штета може поправити успостављањем пређашњег стања такозваном натуралном реституцијом, а уколико то није могуће прибегава се еквиваленту успостављања пређашњег стања тј. накнади штете. То се постиже разним правним институтима које регулише грађанско право, кривично право, административно право, прекршајно право, итд., у којима су предвиђене разне санкције у погледу задирања у имовинску сферу штетника (повреда добра или интереса) са циљем накнаде штете оштећеном.

Осим случајева да једно лице одговара за штету због својих радњи или пропуштања у нашем правном поретку постоји одговорност за штету коју почине друга лица, на пример када родитељ, односно старатељ одговара за штету коју почини малолетно дете, послодавац за радње својих службеника и радника, док неко одговара за штету проузроковану неком ствари, а над којом је био дужан да управља или води рачуна о њој. Одговорност за накнаду штете назива се још и грађанском (цивилном) одговорношћу, а радња или пропуштање којом настаје штета назива се деликтом. У римском праву за овакве деликте употребљавао се термин квази- деликт, који данас није више у употреби.

Да би настала облигација тј. одговорност за накнаду штете потребно је да се кумулативно испуне неке претпоставке, а то су:

- да постоји штета;
- да је штета настала противправном радњом;
- да се та штета може приписати у кривицу штетника и
- да постоји узрочна веза између радње и штете.

То су случајеви ако штетник одговара за своје радње, међутим ако једно лице одговара за радње других, односно трећих лица или одговара за

ствари у том случају се кривица већ унапред претпоставља па је није потребно доказивати.

Има случајева, да штетник ипак не одговара за причињену штету и ако су испуњени сви услови за одговорност за штету.

То су случајеви када постоје разлози за искључење одговорности. Да би једно лице било одговорно за штету оно мора имати одређена својства. Та својства су урачунљивост и пословна способност. Под урачунљивошћу подразумевамо да је то лице (у овом случају може се говорити само о физичком лицу) физички и психички здраво. Поред урачунљивости да би физичко лице било одговорно за штету коју лично почини врло је важна и пословна способност. Она се стиче са пунолетством тј. у нашем праву са навршеном осамнаестом годином живота.

Сасвим је другачија ситуација са одговорношћу правног лица. Код правног лица потребно је – да би оно било одговорно – да има правну и пословну способност. У погледу врсте одговорности правног лица постојало је низ теорија које су се кроз разна друштвена уређења у разним временским периодима мењала. У случају да се код одговорности правног лица тражи и кривица тада се кривица одређује по кривици органа правног лица.

1. Штета

Већ смо раније истакли да се под штетом подразумева свако погоршање неког стања на страни оштетћеног. То значи, да се под штетом може подвести свака позитивна или негативна (пропуштање) радња неке особе којој је последица штета код друге особе. Из тога следи логичан закључак да се код одговорности за штету не може одредити штетна радња сама за себе, већ се може одредити само између особа као правни однос. Најчешће услед штетне радње једног лица настаје штета, која задире у имовинску сферу другог лица. По врсти штете у нашем правном систему позната је имовинска и неимовинска штета, која се огледа у повреди неког личног добра. На пример: слободе, части, угледа итд.

Под имовинском штетом подразумевамо штету која је нанета од ствари неког лица и она може да настане у случају повреде тела неког лица, уколико таква повреда проузрокује накнаду трошкова лечења, или пак ако наступи смрт, која изазива трошкове сахране итд. Код имовинске штете разликују се њена два вида и то:

- стварна штета и
- измакла добит.

Под стварном имовинском штетом (*damnum emergens*) подразумева се умањење постојеће имовине. Под измаклом добити (*lucrum cessans*) подразумевамо штету која је настала услед неког догађаја или радње неког лица без чега би се реално могло очекивати повећање aktive на страни оштећеног.

Неимовинска штета је она штета која је нанета личном добру неког лица а не његовој имовини. У разним законодавствима постоје различита становишта у погледу накнаде за неимовинску штету. У Југословенском послератном праву по угледу на Совјетско законодавство није се признавала неимовинска штета, но касније, развојем праксе она све више добија место у нашем правном поретку, да би данас достигла већ вишеструки облик, као што је болнина, страх, сатисфакција због увреде, унакаженост итд. У Совјетском праву изнет је аргумент да се давање неимовинске штета противи социјалистичком моралу, јер се моралне вредности не могу изразити у новцу.

Међутим, насупрот овом схватању постоје многи аргументи. Један од њих је „да се у случајевима давања новчане накнаде за моралну штету посредно значи придавање веће важности имовини него личности.“¹

2. Недопуштена радња

Други елеменат – претпоставка одговорности за штету је недопуштена радња – противправност. Не мора свака радња или пропуштање истовремено да значи и обавезу за накнаду штете. Постоји много радњи или пропуштања од стране неких лица која опет не производе овакве претпоставке. Да би људска радња или пропуштање претпостављале један од елемената одговорности, потребно је да је та радња или пропуштање противправно. Под противпаравношћу подразумевамо све оно што је противно правном поретку. У неким нашим теоријским изворима, противправност се назива још и противзаконитошћу. Уопште под тим појмом подразумевамо све оно што је противно правном поретку, тј. можемо рећи да је противправност објективне природе, кад се за постојање противправности тражи једино, да је штетном радњом прекршено неко правило које је правним поретком предвиђено. Иначе се противправност не сме схватити као неки апсолутни појам, већ ју је могуће схватити само као релативан појам. То је због тога што једно те исто

¹ Љубиша Милошевић: Облигационо право, Београд, 1969, стр. 31.

чињенично стање може по једном праву бити противправно, а по другом праву непротивправно. Најчешћи је случај противправности кад су штетна радња и штета, противни неком правном пропису. Противправност се може заснивати само на неком правном пропису односно кршењу прописа, који наређује или забрањује. Прописи који допуштају не могу се прекршити па се стога на њима не може заснивати противправност. Надаље, осим кршења неких прописа противправност може настати и кршењем неких правила морала, кршењем управних наредби, повредом уговора (но у том случају уговор мора бити закључен у предвиђеној форми, и ако и непотпуни уговор ствара неку обавезу, али се таква обавеза не може утужити, јер представља натуралну облигацију).

На овом месту морамо напоменути и случајеве када се ради о противправној радњи, а ипак не постоји основ за одговорност за накнаду штете. Ти случајеви су:

- кад је штета проузрокована вршењем неког права;
- кад је штета проузрокована са пристанком оштећеног;
- кад је штета проузрокована у нужној одбрани и
- кад је штета проузрокована у вршењу службене дужности.

Код противправности морамо узети у обзир и субјективни елеменат тог услова за накнаду штете. Субјективни елементи противправности се састоје у томе што штетна радња може бити почињена с вољом, намерно или пропуштањем извесног степена пажње. Те претпоставке противправности, произашле из намере или из пропуштања пажње називају се заједничким именом кривица.

3. Кривица

Следећа претпоставка за постојање одговорности за накнаду штете је кривица. У свим правима просвећених земаља без обзира на систем коме припадају и политику коју воде кривица представља основ грађанске одговорности, што значи да је кривица битан услов и за постојање одговорности за проузроковану штету.

Из тога следи да је кривица повреда једне обавезе, неизвршења једне дужности. Кривица је субјективни елеменат противправности тј. њена субјективна претпоставка.

Но, да би прекршиоцу повреде могла бити стављена на терет кривица неопходно је да је за њу знао или могао знати, да ју је могао избећи. Да би се могло говорити о кривици неког лица потребно је да је то лице способно за расуђивање, да схвата своје поступке. Лице које не схвата своје поступке не

може бити одговорно ни за какву радњу, па ни за накнаду штете. Изузетак од овог, постоји када неко лице свесно доведе себе у положај лица неспособног за расуђивање. На пример: стање пијанства. У том случају одсуство моћи расуђивања не искључује његову кривицу за штету коју је починио у таквом стању, пошто је сам себе вољно довео у то стање.

Одговорност лица неспособног за расуђивање у разним законодавствима решена је на различите начине. На пример, у швајцарском закону о облигацијама судија може обавезати и лице неспособно за расуђивање да потпуно или делимично накнади штету, ако то захтева правичност. По раније важећем грађанском законик у РСФСР, лице неспособно за расуђивање може се изузетно обавезати на накнаду штете зависно од имовног стања таквог лица.

По Планиолу,² постоји листа дужности чија би повреда представљала кривицу. Њих је било безброј. Но, право налаже свакоме једну општу дужност да злонамерно или из непажње не наноси штету другоме.³

То значи, да свака штетна радња коју је извршилац могао предвидети и избећи ствара претпоставку одговорности, уколико не постоји посебан основ за искључење одговорности, тј. неко право да се наноси штета.⁴

Појам кривице у разним теоријама много је разрађиван на различите начине. Међутим, принцип кривице није једини на коме се може заснивати одговорност. Крајем XIX и почетком XX века неки писци покушавајући да занемаре кривицу и да поставе принцип по коме одговара свако ко проузрокује штету, без обзира да ли је могао, да предвиди или избегне штету – штетну радњу. Ти теоретичари – присталице теорије ризика – сматрају да је довољно да постоји узрочна веза између човекове радње и штете да би се успоставила одговорност.

Један од представника теорије ризика био је Saleilles. По њему треба „материјализовати грађанско право“, „бацити у воду психолошку страну права“, и пошто ризици морају пасти на извршиоца радњи, штету треба да накнади онај који ју је проузроковао.⁵

Ова теорија имала је низ недостатака на које је први указао Planiol. Он каже: та нова доктрина далеко од тога да буде прогресивна представља назадовање које нас враћа у варварска времена старија од аквилијанске тужбе,

²Etudes sur la responsabilite civile, Revue critique de legaslation et jurisprudence, 1905, стр. 283 и даље.

³V. Mazeaud-Tunc, I, No 395 и даље; Planiol-Ripert, Traitepratique de Droit civil francais, VI, Obligations, pa Ismein, Paris, 1952, No 505, 521.

⁴Savatier, Traite, I, No 35; Larenz, стр. 358.

⁵Les accidents du travail et la responsabilite civile, Paris 1897; Note Laloz 1897, 1, 433.

где је држано до материјалности радњи. Из правила која је та тужба формулисала дуго су анализом римски правници постепено извели појам кривице. Њихов рад би поново започео када би припроста идеја ризика преовладала.⁶ Представници раније совјетске теорије су против идеје – теорије ризика. Тако Matveev на пример каже за теорију ризика да је егоистична и „бездушна“.⁷

Анализирајући разна законодавства у свету ипак видимо да је свуда заступљена одговорност на бази кривице, а не на бази ризика.

Значи, да је опште усвојено становиште, да кривица постоји ако постоји повреда неке уговорне или законске обавезе. Шта је у ствари повреда неке законске обавезе? По једнима повреда законске обавезе представља законом забрањену радњу – противправну радњу, а по другом схватању то је обавеза која налаже уздржавање од наношења штете другоме, док по становишту француског правника Planiola-а законска обавеза има четвороструку садржину и то:

- уздржавање од сваког насиља;
- уздржавање од сваке преваре;
- уздржавање од сваког поступка који захтева извесну снагу или умешаност;
- надгледање опасне ствари која се налази у нашој државини и вођење надзора над лицима која су нам поверена на чување.

Једном речју може се рећи да се под кривицом сматра понашање које одступа од нормалног.

Унутар појма кривице разликујемо два елемента, а то су намера и непажња. По неким теоретичарима намера и непажња представљају два различита степена кривице.

Намера (*dolus*) да се некоме нанесе зло, практично ослобађа од утврђивања осталих елемената одговорности, она ставља ван сумње узрочну везу, она чини недозвољеним и оне радње које то иначе не би биле. Желећи зло, другоме већ је а priori нешто недопуштено.⁸

Долусом су се бавили још римски правници. Они су давали туженику *exsercion doli generalis* и *exsertio doli specialis*, кад год би се тужилац, у вршењу свога права грубо огрешио о правичност, поштење и савесност. Ово схватање ушло је у сва новија права.⁹ Долус постоји и када починитељ не

⁶Raite elementaire de droit civil, II, Paris 1926, No 863.

⁷Vina v sovetkom graždanskom prave, Kiev 1955, стр. 99.

⁸Savatier, Traite, I No 34, Carbonier, Droit civil, Les obligations, Paris, 1969, стр. 330.

⁹Enneccerus-Nipperdey, Allgemeiner Teil des Burgerlichen Rechts, II Tubingen 1955, стр. 1027, 1028.

жели зло другоме, али је сигуран да ће његова радња проузроковати штету другоме. Недостатак намере схвата се у овом случају као прихватање штетне последице.

Блажи степен од намере је непажња (*culpa*), али код ње разликујемо неколико врста непажњи. Груба непажња (*culpa lata*) постоји кад намера да се нанесе зло није доказана, али је сходно околностима вероватна.¹⁰ Намерно ради онај који на свој поступак не обраћа пажњу која је редовита и уобичајена у саобраћају између људи. Када закон или неки други пропис наређује извршење одређене радње, а неко лице ради супротно том наређењу, крши пропис, непажња тог лица је тада ван сумње, оно се може ослободити једино помоћу доказа више силе.¹¹ Судови се никад не двоуме у осуђивању лица која су кршећи неки пропис проузроковала штету својој околини. Уколико пропис предвиђа одређено понашање, судија нема слободу да оцењује да ли је прекршилац крив или не. Он га мора прогласити кривим.

Већ смо рекли да је поред онога који дела злонамерно, одговоран за штету је и онај ко је штету могао предвидети и избећи. Да се штета предвиди и избегне у грађанском праву, не одређује се ни по личним способностима починитеља, нити пак по могућим способностима неког идеалног субјекта, већ по мерама предострожности и пажње које би предузео просечан учесник друштвеног саобраћаја „bonus pater familias“ „добар домаћин“, „разуман и пажљив човек“.

Дакле, груба немарност (*culpa lata*) је кад нема ни оне пажње коју би у свом раду употребио сваки просечан човек, то је једна општа обавеза разумног и пажљивог понашања у друштвеном саобраћају. Садржина те обавезе мења се зависно од времена и места претпостављене непажње. Она зависи од обичаја и праксе, као и средстава, врло усавршених, за предвиђање и избегавање зла, која савремена наука даје причинитељу.¹²

У данашње време због распрострања осигурања и динамике промета, стандард опрезног и разборитог понашања постаје све оштрији. Ко год учествује у друштвеном саобраћају мора, не само бити свестан последица својих поступака, него и опасности које подразумева његова активност.¹³

Поред тога, стандард опрезног и разборитог понашања треба да буде коригован, у мери у којој је то правично и субјективним, интелектуалним и

¹⁰Marty, La responsabilite civile, Cours de doctorat, Grenoble 1934-1935 стр. IV.

¹¹Mazeaud-Tunc, I, No 103-9, Note 8, 416, i 439, Note 2; Planiol-Ipert-Esmein, No 307. Наравно, уколико је кршење прописа праћено намером да се проузрокује штета, постојаће одговорност за злу намеру.

¹²Savatier, Traite, I, No 166.

¹³Ibid; Esser, Schuldrecht, Karlsruhe 1968, стр. 246.

психичким својствима која постоје на страни починитеља. Судија мора имати у виду и то да су способности једног стручњака у његовој професији веће, него способности једног лаика, он ће узети у обзир стања туженика присутна у време наношења штете, као што су болест, умор, преоптерећеност радом – и према њима процењивати да ли је штетник могао или не, да предвиди или избегне недопуштено деловање. Но, доказ ових коректива пада на оног који се на њих позива.¹⁴

У степеновању непажње морамо напоменути још и обичну немарност (*culpa levis*). То је непажња када штетник у некој радњи није био толико пажљив колико би био сваки савестан човек односно колико би био пажљив човек изнад просечности. Овде се може говорити о пропуштеној марљивости. На пример: то је савестан човек, савестан привредник итд. У неким правима признаје се као мерило и она пажња, коју неко употребљава у својим властитим пословима. По овом критеријуму, несавесно је поступио онај који у туђим пословима није употребио ни ону пажњу коју би иначе употребио у својим властитим пословима.

Колики је значај кривице видећемо у наредним излагањима, на конкретним примерима одговорности за накнаду штете због кривице, те важне претпоставке одговорности.

4. Узрочна веза

То је четврта претпоставка која треба да се испуни да би настала одговорност за накнаду причињене штете. То значи, да поред проузроковане штете, недопуштене радње и кривице учиниоца, потребно је да постоји и узрочна веза између радње учиниоца и штете. Узрочна веза између радње учиниоца и настале штете треба да је јасна и несумњива. Наиме, свака штета има низ узрока, били они видљиви и невидљиви, услед чега треба у низу узрока пронаћи управо онај, који је најмеродавнији за правну оцену одговорности за штету. Стога је изучавање и утврђивање узрочности врло комплексно питање којим су се бавиле многе теорије. По адекватној теорији узрочности по којој је „узрочан од многих само онај догађај који је типичан за постанак извесног штетног догађаја, а типичан је онај узрок који у правилу

¹⁴Savatier, Traite, No 167; Ennecerus-Nipperdel, cit. paragraf 211 i 215. Становиште да из непажње треба потпуно одстранити све психичке елементе заступају нарочито Mazeaud-Tunc (1, No 423 и даље) и; Esser. У common law-у премда се узима да објективни елементи претежу над субјективним у процени штетникове способности да предвиди или избегне недопуштену радњу, судови и те како воде рачуна о субјективним елементима, било на страни штетника, било на страни оштећеника (Prosser, Fleming, the Law of Torts, Sydney, 1965, стр. 113).

производи онакву последицу која се од таквог узрока редовно очекује“.¹⁵ Но недостатак адекватне теорије је у томе што она узима у обзир само нормиране случајеве, а испуштају се из вида разни абнормални, изузетни случајеви, иако они могу бити и те како узрочни за неке штете. Узрочност за неку штету може бити радња или пропуштање, али како смо већ напред напоменули може бити низ различитих узрочности за неку штету. На пример: ако је нека штета настала од неке животиње за штету одговара власник животиње у том случају значи да се сама чињеница власништва може узети као узрочност.

Код правних лица узрочност се цени према деловању органа тог правног лица.

Оштећени мора увек доказати узрочност. Она се никад не претпоставља. Разлике између кривице и узрочности су управо у томе да се кривица негде претпоставља, негде не узима у обзир, а узрочност се мора увек доказивати.

II ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА – ПОСЛОДАВЦА ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ

Одговорност за накнаду штете код послодавца је многострука. Она може проистећи из саме делатности или пак из неких мораних обавеза, месних обичаја, пословних односа итд. Према врсти делатности одговорност може бити различита. На пример, као што смо у уводу рада истакли, сигурно да је одговорност послодавца из области индустрије различита од поштанских услуга, јер у индустрији постоји низ опасних ствари помоћи којих се обавља делатност, док одговорност из делатности код поштанских услуга сасвим је друге природе. У поштанском саобраћају основну делатност представља достава пошиљки, или пак у здравственој установи где се тражи повећана стручност при пружању услуга, или апотеци где се уз продају лекова тражи и повећана професионална одговорност при давању стручних савета.

Одговорност из делатности може бити одговорност према својим радницима за разне повреде, одговорност за разне имисије као последица делатности, па затим одговорност из уговора, као што су одговорност за квалитет, рокове испоруке, амбалажу, итд. Ми ћемо се у овом делу најпре осврнути на опште видове одговорности правних лица.

При одређивању одговорности треба имати у виду промене које су у сфери производње и промета настале, применом машина и нове технике и

¹⁵ Вуковић др. Михајло: Обавезно право, књига I, Загреб 1956, стр.144.

какав су утицај те промене имале на институт грађанске одговорности и усвајање нових концепција у општем праву, па ће нам бити јасно становиште многих законодавстава, да одговорност за накнаду штете базирају на чињеници својине тј. одговорности за ствари у неким случајевима када су у питању опасне ствари.

Због свега овога, и питање накнаде штете треба размотрити са аспекта у ери индустријализације и модернизације имајући у виду и све опасне ствари, па сходно томе наћи и одговарајућа решења.

У нашем праву, кроз праксу судова, првобитно је прихваћена теорија о одговорности правних лица – послодавца без кривице за штету проузроковану делатностима са повећаном опасношћу за околину. Значи, поред тога што у појединим областима важи принцип кривице у нашем праву постоји и принцип објективне одговорности.¹⁶ Теорија објективне одговорности код нас је настала на основу судске праксе. Овај принцип објективне одговорности код нас је шири него код неких других земаља које примењују такође овај принцип, јер се не односи само на лица која у односу на опасну ствар не врше дужност управљања опасном ствари, већ се односи и на лица која директно управљају таквом опасном ствари тј. на раднике запослене код тог послодавца. Код одговорности за накнаду штете послодавца индустријског типа јавља се штета у разним видовима, а како имовинска, тако и неимовинска.

1) Правила одговорности за накнаду штете по англосаксонском праву

Све до друге половине XIX века англосаксонско право је ишло у правцу признавања „кривице“, као основа одговорности за причињену штету другом лицу тј. кривица је била основ за остварење накнаде штете.¹⁷ Кривица се могла испољити у облику противправне намере (Wrongful intent) или у облику непажљивог, немарног понашања (negligence). Значи, и у англосаксонском праву основ одговорности за накнаду штете поред *dolus-a* (Wrongful intent), постоји и одговорност на основу *culpe* (negligence), с тим што је по *common law*-у „negligence“ одвојен основ деликтне одговорности, која заузима средишње место између намерних (долусних) деликата, с једне стране и деликата који постоје независно од сваке кривице тзв. „стриктне одговорности“ (Strict Liability), с друге стране. Иако је у англосаксонском

¹⁶ Др. С. Јакшић „Облигационо право“, 1957, 2. издање, стр. 263.

¹⁷ William L. Prisser: „Law of Torts“ 2 ed. 1955, str. 315.

праву „стриктна одговорност“ груписана у посебну категорију деликата, она би се у неку руку могла упоредити са нашом објективном одговорности, јер „стриктни деликти“ су нескривљени деликти. Развој у правцу афирмације принципа кривице као основа одговорности довео је до тога да се одговорност почела идентификовати са понашањем које се не би смело очекивати од „доброг грађанина“. Даљим привредним развојем у току XIX века постепено се овај принцип напушта тј. модифицира на тај начин, да кривица као основ одговорности треба да буде друштвена кривица. То значи да се под кривицом подразумева, да се понашање појединца не може саобразити са једним идеалним понашањем, за које код разних лица могу постојати различити узроци. Према томе, деликт „negligence“ је пропуштање да се уради оно што би урадио „Reasonable Man“ под истим или сличним околностима.¹⁸ Касније се почиње узимати у обзир као мерило понашања, понашање које би имао „разуман човек“, што је по англосаксонском праву каснијих година стандард понашања.

Правило common law-а о стриктној одговорности „модерне индустријске ере“ потиче од случаја *Rylands v. Fletcher*, који се одиграо у првој половини XIX века. Чињенице овог случаја биле су: тужени власници једног млина саградили су на свом земљишту један резервоар воде. Када је резервоар био напуњен вода је продрла у једну напуштenu и затрпану јаму, једног затрпаног рудника угља и одцурила кроз везане пролазе у суседни рудник који је био у експлоатацији тужилаца и потопила га. Суд је нашао да тужени нису знали за постојање старог угљенокопа и да им се са те стране не може ништа приговорити, но да морају ипак платити накнаду штете. Из образложења: „Мислимо да је истинско правно правило да лице које за своје сопствене циљеве донесе на своје земљиште и прикупи и држи тамо нешто подобно да причини штету ако умакне, он је prima facie одговоран за сву штету која је природна последица умакнућа“. Дом Лордова је ову одлуку потврдио. У једном каснијем случају је прецизирано да „свака употреба земљишта не доводи до примене принципа *Rylands v. Fletcher*. Мора постојати специјално коришћење које са собом доводи повећану опасност за друге и не сме бити обично коришћење земљишта које је подобно да буде од опште користи за заједницу“.

Као што се види три су основне претпоставке за примену правила „стриктне одговорности“ из *Rylands v. Fletcher*:

а) „неприродна употреба земљишта“;

¹⁸William L. Prisser: „Law of Torts“ 2 ed. 1955, str. 25.

- б) „умицање ствари“ тј. да је ствар умакла, истекла, побегла;
- в) да је ствар подобна да причини штету.

Тако је принцип из *Rylands v. Fletcher* добио назив „теорија дивље звери“, јер ствар која причињава штету мора као „дивља звер“ имати моћ да умакне.¹⁹ Но, ово правило се доста уско тумачило, тако да у свим другим случајевима када се тражила накнада штете по принципу *Rylands v. Fletcher*, одбијена је од стране судова, ако се није строго радило о умакнућу ствари. На основу оваквог становишта по англосаксонском праву и деца најмањег узраста и лица неспособна за расуђивање могу се у одређеним границама прогласити одговорним за штету јер нису поступала у складу са стандардом понашања.

Даљим развојем индустрије и привредног напретка постепено се напушта принцип одговорности на основу „negligence“ – непажње, већ се почиње као основ одговорности развијати принцип одговорности непажњом без кривице тзв. (*negligence without fault*)²⁰. Истовремено се и смисао „стриктне одговорности“ изменио и постепено добија смисао одговорности за опасне ствари, а кривица која може код такве одговорности доћи у обзир може се изједначити са нашом објективном одговорношћу, јер је суштински сама кривица фиктивна у том случају „стриктне одговорности“. Но, и ако су у англосаксонском праву изражене тенденције ка објективној одговорности, ипак можемо рећи да је то један вид субјективне одговорности, која настаје повредом једне норме понашања – стандарда понашања. Па ипак се може рећи да у англосаксонском праву постоји отпор према примени „стриктне одговорности“ (објективне одговорности) и она се знатно разликује од нашег права па и од права неких других европских земаља, поготову у погледу услова настанка. Ту одговорност карактерише брига друштва у жељи да се не превали одговорност за накнаду штете на приватне власнике у ери економског напретка друштва, јер такве штете *de facto* проистичу из друштвено корисне делатности.

Овакво становиште англосаксонског права у погледу одговорности за накнаду штете полако је продирало и у САД и данас је такво становиште дефинитивно прихватио више држава у оквиру САД, а изричито га одбија мањи број америчких држава, док остале још нису заузеле дефинитивне ставове у погледу овакве теорије. Анализирајући конкретне случајеве, како англосаксонске праксе, тако и америчке, може се закључити да су врло сужени случајеви објективне одговорности.

¹⁹Clerk and Lindsell on Torts, 12 London, 1961. стр. 693.

²⁰Albert a. Ehrenweig: „Negligence without fault“ – први пут објављен 1951 – поново штампано у „California Law Review“, 1966, vol. 54, No 4, стр. 1443.

Још треба да напоменемо да common law, као и други правни системи предвиђају узроке који искључују стриктну (објективну одговорност, а то су: виша сила, кривица оштећеног, кривица трећег лица и законско овлашћење.

2) Правила одговорности за накнаду штете по француском праву

Ова правила у француском праву регулисана су у члану 1382-1386 Code civil-a, који је као што је познато донет још 1804. године, па код појединих решења по овом пропису морамо имати на уму интенцију тога времена, када је тај законик донет. На основу Code civil-a „обавезује се сваки штетник да оштећеном надокнади штету, при том имајући у виду и умишљај и нехат штетника (члан 1383 пом. прописа). Према традиционалној подели у првом случају постоји деликт, а у другом случају постоји квази-деликт. Оштећено лице по овом пропису имало је обавезу да доказује кривицу и узрочну везу између штетне радње штетника и настале штете. То значи да је ту владао принцип доказане кривице. Насупрот томе, Code civil је у члану 1384 предвиђао и принцип „претпостављене кривице“. Овај принцип предвиђен у Code civil-у, важио је током целог XIX века. Развојем и индустријализацијом привреде дошло је до новог тумачења члана 1384 Code civil-a, тако да се принцип „претпостављене кривице“ који се до тада ипак морао доказивати, на основу праксе судова почиње тумачити као принцип претпостављене кривице у правом смислу речи тј. као принцип одговорности за ствари без обзира биле оне опасне или не, покретне или не, дакле примењује се одговорност у погледу свих ствари.

Тај се принцип одржао до данас. То значи да је по Француском праву потребно само доказати да је нека штета настала само дејством ствари, у том случају власник ствари одговара за насталу штету.²¹ Власник ствари може се по овом праву ослободити одговорности, само у случају ако докаже да је штета настала услед спољног узрока тј. дејством више силе.²² Даљим развојем индустрије, па самим тим и повећаним бројем удеса на раду (9. априла 1898.) тако да је највећи број штета настао услед дејства ствари, стављен ван општег правила о накнади штете, јер су се те штете почеле решавати на основу овог специјалног прописа.²³

²¹Colin-Capitant-Juliot de la marandiere i „Cours elementarie de droit Civil Francais, 2 ed.I.II 1953. стр. 272.

²²op.cit. стр. 274.

²³Colin-Capitantop.cit. дело (I-II) стр. 275.

3) Правила о одговорности за накнаду штете по италијанском праву

Одговорност за накнаду штете у Италији регулисана је Codice civile-ом од 1942. године, по коме: „свако ко другоме нанесе штету долозно или кулпулозно, дужан је ту штету и накнадити“.²⁴ Истим прописом регулисана је и одговорност за ствари. Поменути пропис, првобитно одговорност за живе ствари предвиђа, као што је одговорност за животиње,²⁵ па потом одговорност за мртве ствари тј. одговорност која настаје деловањем мртвих ствари, као на пример: рушењем зграде.²⁶ Терет доказивања у овом праву пада на одговорно лице.²⁷ Ова основна правила у италијанском праву, чији корени су утемељени још у римском праву, експанзијом индустријализације, проширују се још допуном „Codice civil“-а, тако да је у члану 2050 предвиђена одговорност за штету насталу вршењем опасних делатности, а у члану 2054 предвиђена је одговорност за накнаду штете, која настаје кретањем возила. Оно што је карактеристично за италијанско право је да су формални разлози за егзонерацију тежи, када су у питању тзв. обичне ствари, него када су у питању опасне ствари, јер је законодавац у вршењу опасних делатности прихватио објективну одговорност. Иако је овако становиште са гледишта логике неосновано јер ималац опасне ствари није у могућности да у свим случајевима уз повећану пажњу отклони штету, док је код обичних ствари то сасвим могуће. Нажалост у Италијанској правној пракси и законодавству још увек влада такво становиште.

4) Правила о одговорности за накнаду штете по ранијем совјетском праву

По доношењу совјетског грађанског законика од 1922. године у почетку није примењиван термин „кривица“ тако да се првобитно сматрало да по том закону постоји принцип објективне одговорности.²⁸ Касније се ово становиште модификовало, па се на основу праксе искристалисало становиште да се на подручју вануговорне одговорности одговара по принципу кривице тј. на основу субјективне одговорности.²⁹ Два правила о вануговорној одговорности важе како за грађанска лица, тако и за правна лица, с тим да код

²⁴Члан 2043 Codice civil-a, који подсећа на члан 1382 Code civil-a

²⁵Члан 2052 op.cit. прописа.

²⁶Члан 2053 Codice civil-a.

²⁷Lodovico Barassi: „Istituzioni di diritto civile“ 4 et. Milano, 1955, str. 484; Alberto Trabucchi: „Istituzioni di diritto civile“ Padova 1966, et 15, str. 2118.

²⁸М.М.Агарков: „К вопросу о договораной ответственности у Vaprosi Sovetskoga Graždanskogo prava“ izd. Akad. nauk. Moskva, 1945, str. 117 i sl.

²⁹Члан 403 ГЗ РСФСР

правних лица кривица (као што је предвиђено у члану 403. ГЗ РСФСР), треба да буде обједињена у понашању радника правног лица тј. да се настала штета налази у узрочној вези са радњама радника правног лица, односно да такве радње буду скривљене и противправне.³⁰ Овакво гледиште у совјетској теорији заузели су и каснији прописи, као што је и нови Грађански кодекс по коме: „Штету причињену личности или имовини грађана као и штету причињену организацији накнађује у пуном обиму лице које је штету проузроковало“. Штетник се ослобађа одговорности, ако докаже да је штета настала без његове кривице (чл. 444 ГЗ РСФСР). Но, иако је совјетско право усвојило овај стари традиционални принцип кривице, одступило се у погледу терета доказивања, тако што је терет доказивања поделио између странака и то оштећени је дужан да докаже кривицу штетника, док штетник може да се ослободи одговорности за накнаду штете, ако докаже да на његовој страни постоји одсуство кривице.³¹ Али, и у совјетском праву, као и у другим законодавствима, развојем привреде и наглom експанзијом индустријализације, принцип субјективне одговорности, са правилом претпостављене кривице штетника, у таквој ери се показао недовољним, па је совјетско право издвојило у посебну категорију тзв. „опасне ствари“ и регулише их на посебан начин и то чл. 454 ГЗ РСФСР (од 1964. године), где каже: „Организације и грађани чија је делатност скопчана са повећаном опасношћу по околину (транспортне организације, индустријска предузећа, градилишта, имаоци аутомобила и сл.) дужни су да накнаде штету причињену извором повећане опасности, ако не докажу да је штета настала услед више силе или умишљаја оштећеног“.³² Анализирајући члан 454 ГЗ РСФСР видимо да се штетник може ослободити одговорности за накнаду штете у случају више силе и у случају ако штета настаје умишљајем оштећеног.

5) Правила о одговорности за накнаду штете у немачком праву

За разлику од до сада изложених правила одговорности за накнаду штете које је махом искристалисала судска пракса, у немачком законодавству одговорност за опасне ствари регулисана је путем посебног законодавства. У немачком праву постоје правила која регулишу ову материју и то: у параграфу 823 предвиђена је обавеза накнаде штете на терет оног лица које намерно или

³⁰O.S. Joffe: „Otvestvennost po sovetskomu graždanskomu pravu“ izd. Lewingradskog univerziteta 1955 i sl. GK. Metveev: „Vina v sovetskomu graždanskomu pravu“, Kiev 1955.

³¹O.S. Joffe: op. cit. delo str. 135-136.

³²„Naučno praktičeskii komentarii“ str. 526-527.

из нехата противправно повреди живот, тело здравље, слободу, право својине или неко право другог, ако из тих радњи за то лице произађе штета. Надаље, у истом параграфу, предвиђа се обавеза накнаде штете у случају да се намерно или из нехата повреди закон, чији је циљ заштита другог лица у погледу његове личности и његових материјалних добара. Параграф 826 истог прописа предвиђа обавезу на накнаду штете на терет оног лица које је на начин противан добрим обичајима, умишљајно причини штету другом лицу. Овакво становиште владало је у немачком праву у време прелаза XIX на XX век и судска пракса је настојала да таква правила још прошири. Иако је основно правило немачког права да накнада штете представља кривицу, тако да се и до сада изложени прописи углавном базирају на кривици. Немачко право познаје случајеве објективне одговорности, то су случајеви одговорности због опасних ствари. Тај принцип је у основи целог низа посебних прописа, који су на снази у Немачкој. Тако је уведен принцип објективне одговорности у прописима који регулишу одговорност железнице и трамваја, одговорност за штету коју проузрокује електротехничка или плинска постројења, па законом о безбедности друмског саобраћаја од 1952. године предвиђена је објективна одговорност држаоца моторних возила за штету нанету лицима и стварима њиховом употребом, уколико удес није проузрокован „неотклоњивим догађајем“ итд. У Немачкој се и даље осећа тенденција ка проширивању одговорности по принципу објективне одговорности, па је у том смислу и донет Закон о одговорности за накнаду штете. Но, упркос томе, важно је приметити да је објективна одговорност прихваћена само у неким случајевима тј. у побројаним гранама делатности, што у сваком случају није у реду, већ треба увести општи принцип објективне одговорности за накнаду штете, уколико се жели постићи правичан третман у односу оштећених лица у свим случајевима. При оваквом регулисању, значи да лице које је повређено од железнице има право на накнаду штете по принципу објективне одговорности, а друго лице које је исто толико повређено од средстава, које још до данас није регулисано у тој грани, одговара се по принципу објективне одговорности, па има право на накнаду штете, само по принципу субјективне одговорности. Слободна сам изнети сопствени став да је то у сваком случају дискриминација у односу на неке повређене.

ТРЕЋИ ДЕО

ПОЈАМ ШТЕТЕ И ЊЕНА НАКНАДА

I УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Сам начин проузроковања штете представља цео комплекс питања о овој, доста важној, проблематици и у вези ње су настале и дилеме у правној науци, законодавству и судској пракси.

Питања су бројна како по својој природи тако и по своме карактеру. У комплексу питања која се односе на проузроковање штете и њене накнаде посебно место и значај имају питања која се тичу штете и њене накнаде; добра или интереси којима се штета наноси; лица која су одговорна за штету; принципи који долазе до примене при утврђивању одговорности и услови (општи и посебни) који се захтевају да буду испуњени за конкретну грађанскоправну одговорност; основ одговорности и разне теорије које постоје о томе, а у вези са овим и питања која се тичу законске регулативе и становишта судске праксе.

Проузроковањем штете настају и одређени, сада конкретни облигациони односи између проузроковача штете (штетника), с једне стране, и оштећеног лица (оштећеника) с друге стране. Због тога, као даља правна консеквенца проузроковања штете је и њена накнада и многобројна питања која се односе на овај комплекс питања која настају доношењем штете другом лицу. Нека од њих заслужују пажњу, а тичу се видова и обима накнаде штете питање регреса и поступка остваривања накнаде штете. Овим питањима у овом раду ће бити речи, разуме се, у одговарајућем обиму.

Ова су само нека питања, а не и једина, која се постављају у области проузроковања штете као посебног извора облигационог права.

Комплекс питања који се тичу накнаде штете, је од великог значаја код грађанскоправне одговорности и то оне која настаје проузроковањем штете другом лицу. Ово тим пре што се институтом накнаде штете и његовом применом у једном конкретном облигационом односу који настаје доношењем штете другом лицу настоји, а то се и постиже (разуме се, изузимајући одређене изузетке) да се одстрани штетна последица од оштећеног и да се успостави предходно стање, стање које је постојало пре проузроковања штете, односно стање као да штете уопште није ни било.

И подручје накнаде штете садржи многобројна питања која се тичу врсте штете; њеног обима; као и на који начин се утврђује; када и под којим условима може да се накнада штете повећа односно у којим случајевима може да се признаје мањи обим штете од стварне штете. У оквирима који овај рад

допушта и о њима ће бити речи у даљем излагању, а посебно у делу овог рада који је посвећен накнади штете од стране послодавца према трећем лицу.

У комплексу изнетих питања која се тичу штете и одговорности за њу, као посебног извора облигационог права, значајно место имају и питања која се односе на одговорност послодавца (предузећа-привредног субјекта) за штету коју њихов радник, на раду и у везу са радом, причини трећем лицу. Разуме се и код овог вида одговорности се захтева испуњење одређених и конкретних услова за сваки конкретан случај. Но, о свему томе биће опширније речи у даљем излагању, а посебно у оквиру петог и шестог дела овог рада.

Међутим, иако се у даљем излагању опширније и детаљније обрађују питања која се тичу постављеног задатка у овом раду, у оквиру увода биће речи само о основним појмовима овог института односно правне установе.

У савременом праву је опште познато и прихваћено начело да је забрањено другом лицу причинити штету. У нашем праву, ову забрану сада посебно предвиђа и исту регулише Закон о облигационим односима, у своме члану 16.³³

Ова законска формулација прописује: „Свако је дужан да се уздржи од поступка којим се може другом проузроковати штета“. Међутим, поред опште забране да се другом проузрокује штета, нису ретки случајеви да ипак до штете дође односно да штета настаје. Ова појава може се десити и редовно се дешава у свакој радној и животној средини. Као појава је била присутна и у најстаријим временима што је дало за право, а тиме и обавезу, и римским правницима да ову материју регулишу нормама старог римског права – *ius civile*. Другим речима, штете и штетних последица је било и у друштвима „малих индивидуалних активности“ у којима су се потребе човека углавном задовољавале ангажовањем једноставних средстава технике. Даљи и снажни технички напредак и општи прогрес, који је посебно дошао до изражаја у XX веку, тј. повредама на раду, био је и узрок многобројних штета које су пропраћене и новим жртвама на који је начин управо овај и овакав технички напредак узимао и свој „данак у крви“

Радње и понашања на основу којих наступа штета могу бити веома различите, а различити су и облици у којима се манифестују таква понашања. Тако на пример, поред повреде имовине једног лица или повреде правом заштићених интереса, штета може да настане и доношењем физичког или психичког бола или страха другом лицу.

³³ Закон о облигационим односима је објављен у „Сл. листу СФРЈ“ бр.29/78 од 26.5.1978. године

Међутим, оваквих и сличних, понашања и радњи има много у свакодневном животу. Са аспеката деликатне грађанскоправне одговорности, одређена понашања и радње представљају правно-релевантне чињенице само у оним случајевима ако на основу њих настаје штета, тачније речено, ако се оштећеном лицу проузрокује штета. Значи, све радње (чињење или уздржавање), којима и настаје конкретна штета на страни оштећеног представљају нужни атрибут штете, а с друге стране, и услов за остваривање права на накнаду штете.

Треба нагласити да када је реч о разним активностима као што су разне позитивне радње односно уздржавања, понашања и други поступци којима се причињава штета, нису ретки случајеви да у појединим конкретним ситуацијама, а у бићу тачно одређене активности постоје и елементи за други вид одговорности односно у датим случајевима и за више видова или врста одговорности. У зависности од тога који елементи односно која обележја су садржани (конзумирани) у конкретној активности једног лица одређује се и вид (врста) одговорности штетника, а у законом предвиђеним случајевима, одговорност одговорног лица за штету.

На основу изнетог произилази да штета може настати кривичним делом штетника, што је услов и основ, са испуњењем и других законом предвиђених услова, за кривичноправну одговорност; штета може настати и радњама штетника које у своме бићу могу имати и елементе прекршаја и тада је реч о прекршајном или управноправној одговорности, а може бити проузрокована и оним радњама, што са аспекта постављеног задатка је веома важно, које преузима радник запослен код послодавца на који начин настаје одговорност за повреду радне обавезе и у том случају имамо дисциплинску одговорност или радноправну одговорност. Наглашавамо да важећим Законом о раду³⁴ дисциплинска одговорност радника није предвиђена, већ је то препуштено да се уреди, по потреби, колективним уговором или уговором о раду.

Но, независно од квалификације радње или понашања штетника којима настаје штета другом лицу, а тиме и независно од вида одговорности, питање штете и њене накнаде која настаје услед понашања штетника односно у смислу овог задатка, штетника и одговорног лица, су питања грађанскоправне природе и за њих се одговара по правилима грађанског права, о чему ће бити детаљније речи у даљем излагању.

³⁴ Закон о раду објављен је у „СЛ. гласнику РС бр. 24/2005. године.

Овде је дат само општи приказ појма штете и њеног проузроковања без да се детаљније улази у њену проблематику, а ово, између осталог, и из разлога што: прво, ово питање је детаљније проблемски сагледано у овоме раду; и друго, одређени појмови и правне установе постављеног проблема у овом раду биће наведени у даљем излагању. Разуме се, у оном обиму и са оним детаљима који омогућавају боље разумевање института одговорности послодавца, за штету коју његов радник проузрокује трећем лицу, што је садржина овог рада.

Овде је битно нагласити, да је поред опште забране да се другом лицу проузрокује штета, као и што је изнето, нису ретки случајеви да у свакодневном животу имамо грађанскоправне односе који настају проузроковањем штете, а у оквиру ових односа и односе који настају према трећим лицима, а од стране радника предузећа. Овде су сасвим ирелевантни појмови свест и воља штетника односно одговорног лица за проузроковану штету. Битно је да се одређеним понашањем радника проузрокује настала штета. Питање свести и воље могу представљати значајне (важне) чињенице, што обично и јесу, у поступку утврђивања одговорности одговорног лица као и у поступку остваривања права на накнаду штете оштећеном лицу, а посебно у поступку права регреса.

Због тога, обавеза је сваког правног субјекта, да предузме конкретне мере и активности за заштиту имовине и правно-заштићене интересе сваког лица, физичког или правног. Ово утолико више што штетни догађаји расту великом прогресијом, а тиме и штете као њихова последица као и грађанскоправни односи који настају поводом тога.

Из изложеног се слободно може закључити да су грађанскоправни односи који настају порузроковањем штете, данас једна реалност. Уосталом, наступање и накнада штете као појава фигурира са настанком друштва, а одређене су разлике постојале само у погледу услова и основа одговорности. Такође постоје разлике у погледу правних теорија и њихових становишта регулатива у појединим земљама као и у ставовима судске праксе појединих земаља.

У еволуцији развоја деликатне одговорности за штету настала је и своје место добија у „правном свету“ и институција одговорности послодавца за штету коју његов радник, на раду или у вези са радом, причини трећем лицу, што је и питање које се третира у овом раду.

Сходно члану 5. Закона о раду Републике Србије одређено је: Послодавцем се сматра предузеће, установа, банка, организација за осигурање,

удружење, агенција, задруга и свако друго правно и физичко лице које раднику, на основу уговора о раду, даје запослење. Чланом 5. Закона о раду уређено је: „Послодавац у смислу овог Закона, јесте домаће, односно страно правно или физичко лице, које запошљава, односно радно ангажује, више лица.“ Ову дефиницију из Закона о раду прихватили смо и у овом раду се исте држимо као општег појма који дефинише појам послодавца. Напомињемо, да због честог коришћења у литератури и целокупној правној пракси, коришћен је често израз предузеће за ситуације и стања пре ступања на снагу Закона о раду, тј. 2005. године, па у случају лакшег језичког изражавања користимо понекад и овај појам уз напомену да речи послодавац и предузеће треба сматрати као синониме.

II ЗНАЧАЈ ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ КОЈУ ПРИЧИНИ РАДНИК ЗАПОСЛЕН КОД ПОСЛОДАВЦА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

У контексту опште одговорности за штету, у свим земљама и њиховим правним системима посебно се место опредељује питањима која се односе на одговорност послодавца за штету коју је његов радник проузроковао трећем лицу. Реч је, дакле, о правној регулативи ове институције. Потреба да се регулише и правно нормира ова правна установа произилази, између осталог, из чињенице што проузроковање штете трећим лицима је честа појава, како код нас тако и у другим земљама, о чему је било укратко речи,

Проузроковањем штете трећем лицу настаје грађанскоправни однос у коме оштећено лице има право да захтева од штетника односно одговорног лица накнаду штете. Овај грађанскоправни однос који настаје одређеним активностима или конкретним уздржавањем (од радника запосленог код послодавца), а тиме се наноси штета трећем лицу, представља однос који настаје повредом опште и познате забране, познате у свим правима, забране *Neminen laedere*. Као што је познато, забрана *Neminen laedere* означава општу забрану да се другоме наноси штета.

Но, као што је већ истакнуто, и поред ове забране, редовно се дешава да се одређеним поступцима наноси штета другим лицима. Повредом ове забране и у радним колективима настаје штета како радницима тако и трећим лицима, и то од стране радника, а у оквиру радних задатака и функција које обавља.

Грађанскоправни односи који настају у радним колективима проузроковањем штете трећем лицу, ма колико да су ретки и изузетни односи и случајеви, са развојем технике и технологије рада, број грађанскоправних

односа који настају наношењем штете трећем лицу заузима забрињавајуће размере.

У вези изложеног, проузроковањем штете трећем лицу настаје један конкретан грађанскоправни однос између тачно одређених лица, однос између лица са тачно одређеним правима и обавезама, однос конкретне одговорности,

Реч је, дакле, о једном виду деликатне одговорности и посебној врсти одговорности за радње другог лица. Посматрано са аспекта постављеног проблема, у питању је одговорност предузећа за поступке својих радника, који радећи на конкретним радним задацима проузрокују штету трећем лицу.

Према томе, иако постоји општа забрана да се другоме наноси штета и ова се норма општег понашања поштује и долази до пуне примене у свакодневном животу. Као што је већ речено, нису ретки случајеви да се ипак другом лицу штета наноси, Такав је случај и са проузроковањем штете трећем лицу од стране радника запосленог код послодавца.

Од каквог је значаја целокупна проблематика деликатне одговорности код проузроковања штете трећем лицу од стране радника запосленог код послодавца говори и сама чињеница о приступима правног решавања ове правне установе, са посебних освртом на правну науку, прилаз законодавства и став судске праксе. Наиме, регулатива ове правне установе- институције одговорности за штету која настаје трећем лицу од радника запосленог код послодавца, добила је посебно место у правним системима свих земаља независно од друштвено-економског или политичког уређења односно друштвено политичке формације којој у датом времену припадају.

Ово, не случајно се потенцира. Многобројност грађанско-правних односа који настају проузроковањем штете, па и оних у радним колективима, указује на потребу њиховог регулисања позитивним правним прописима.

Регулисањем ове проблематике пружа се правна заштита сваком појединцу (физичком и правном лицу) да ће се његова личност, материјална и друга добра као и правом заштићени интереси бити поштовани од свих, а у случају њихове повреде они ће имати право на накнаду штете.

Без правног нормирања ове институције и то у рангу једне, слободно се може рећи, „правне организације“ о одговорности за штету која настаје трећем лицу од радника запосленог код послодавца, у савременом друштву би постојало једно цело нерегулисано подручје у коме, с једне стране, послодавци би имали само економске користи од своје делатности, а то значи од рада и резултата рада својих радника, а с друге стране, многобројне непокривене

штете и њихове последице, исто тако, би биле евидентне. Ово важи и за штете које се наносе трећим лицима.

Приципијелно посматрано, без правне регулативе ове установе постојала би једна огромна правна празнина због чега би се довела у питање и правна сигурност грађана, јер правне сигурности не би било.

Од какве је важности правна установа одговорности послодавца за штету према трећем, које место се придаје овој установи у правном систему најбоље говори чињеница да одређена питања ове проблематике налазимо у уставима већине земаља, код нас, у Уставу Републике Србије, као основном правном акту. Разлике постоје само у погледу конкретности појединих решења, њихове садржине и обима уставног регулисања одговорности послодавца - предузећа за штету према трећем лицу.

Када је реч о уставној регулативи саме институције о одговорности послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу потребно је нагласити да се уставом једне земље (разуме се, у уставима оних земаља у којима уопште и има конкретних одредаба о овом виду деликтне одговорности) само начелно регулише питање одговорности, упућујући при томе да се друга питања, услови и основ одговорности и сам поступак остваривања права на накнаду регулишу другим позитивним прописима, који у односу према уставу конкретне земље представљају специјалан закон (*lex specialis*).

Такву могућност прописује и наш Устав Републике Србије, у члану 35, који предвиђа: „Свако има право на накнаду материјалне или нематеријалне штете коју му незаконитим или неправилним радом проузрокује државни орган, ималац јавног овлашћења, орган аутономне покрајине или орган јединице локалне самоуправе.

Закон одређује услове под којима оштећени има право да захтева накнаду штете непосредно од лица које је штету проузроковало.“³⁵

Што се тиче правне регулативе ове институције конкретним позитивним прописима потребно је да се нагласи да и по овом питању постоје различита решења како у појединим земљама, с једне стране, тако и у појединим фазама развоја једне земље и њеног правног система, с друге стране. У наредним тачкама биће речи, сасвим укратко, о историјском развоју ове правне установе и то кроз призму њеног правног регулисања.

Међутим, независно од приступа, обима и конкретности правног регулисања одговорности послодавца - предузећа за штету коју његов радник

³⁵ Члан 35. Устава Републике Србије, „Сл. гласник РС“ бр. 98/2006. године.

проузрокује трећем лицу, и на овом месту треба нагласити да сва законодавства при регулисању ове проблематике полазе од основног циља који треба постићи кроз и преко ове институције, а то је одговорност штетника односно одговорног лица за проузроковану штету трећем лицу и правно обештећење оштећеном лицу. То другим речима значи, оштећеном лицу треба признати и обезбедити право на накнаду штете у натури односно, ако то није могуће, у новцу.

Право на накнаду тј, репарацију је правна консеквенца проузроковања штете.

Богата правна књижевност код нас, исто тако, указује да се овој проблематици посвећује посебно место.³⁶

III ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ ПРОУЗРОКОВАНУ ТРЕЋИМ ЛИЦИМА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

У правним системима низа земаља ово питање представља једно од најважнијих и најспорнијих питања.

Многе земље као што су: Немачка, Швајцарска, Холандија, Чиле, Аустрија, Уругвај, Колумбија, Еквадор у својим грађанским законима одговорност послодавца решавају тако што се узима принцип претпостављене кривице.

Према немачком праву одговорност послодавца за штетне радње својих службеника и радника условљена је његовим непажљивим понашањем. Значи, послодавац одговара за властито скривљено понашање, а што се огледа у лошем избору радника, у давању лоших оруђа за рад, давању упутстава, надзору радника итд. Но кривица се овде не мора доказивати, већ се она претпоставља.³⁷

Код ове одговорности послодавца, није потребна кривица штетника, већ се цени само да је противправна радња, радња штетника, којом је штета настала. Значи по параграфу 831 BGB потребно је доказивати противправно –

³⁶ У нашој правној доктрини има доста писаца који се баве проучавањем питања одговорности предузећа за штету која се причини трећем лицу. В. опширније код:

Др Стојан Цигој: Одговорност за поступке радника, Енциклопедија имовноског права и права удруженог рада, Београд, 1978. године, том I, број 258.

Др Врлета Круљ: Одговорност и накнада за штету у радним организацијама, Београд, 1968. године.

³⁷ Параграф 831 BGB – Нем. Грађански законик

неправилно понашање штетника – радника. Оно се мора по том стандарду схватити као кршење једног стандарда понашања.³⁸

По мишљењу немачких аутора, регулисање одговорности послодавца за недозвољене радње својих радника и службеника, показало се као неуспело. Због тога ово питање у немачком праву треба да нађе нова решења.

Слична решења одговорности послодавца за накнаду штете која настане радњом радника и службеника садржи и швајцарско законодавство.

„Послодавац одговара за штету коју су проузроковали његови помоћници, службеници и радници у обављању рада, ако не докаже да је употребио сву пажњу коју су захтевале околности за отклањање овакве штете или да би се штета и поред такве пажње догодила“.³⁹ „Послодавац може захтевати накнаду од лица које је штету проузроковало, уколико је оно одговорно за штету.“⁴⁰ Судска пракса је међутим, у Швајцарској искристалисала строжији став према одговорности послодавца, него што је то у Немачкој, а што се огледа у тежој екскулпацији послодавца од одговорности за штету, коју причине његови радници или службеници. У француском праву, у ставу 5 члана 1384 Code civil-а речено је: „да смо одговорни не само за штету коју проузрокујемо својом сопственом радњом, него и за ону коју је проузрокована радњом лица за које морамо одговорати или ствари које су код нас на чувању.“ У истом члану се још каже: „Господари и послодавци су одговорни за штету коју проузрокују њихове службе, намештетници и радници, на дужностима на које су их запослили.“ То значи, да одговорност послодавца за своје раднике постоји, уколико је радник или намештеник штету проузроковао својом кривицом и да је штета настала приликом испуњавања послова које лица обављају за послодавца.⁴¹ Треба још нагласити да по француском праву послодавац има прво регреса од радника, уколико је штету исплатио трећем лицу, због кривице радника.⁴²

Обим регреса зависиће од тога да ли је штета настала искључивом кривицом радника, или је у кривици учествовао и послодавац.

Исто становиште у погледу одговорности послодавца заузело је и италијанско право.

И англосаксонскоправо „Common law“ познаје установу одговорности послодавца за штету коју његови намештеници или радници причине трећим

³⁸ Esser „Respondabilite“ стр. 488-489.

³⁹ Чл. 55 швајцарског Законика о облигацијама.

⁴⁰ Чл. 62 швајцарског Законика о облигацијама од 1881. године
Rudolf Gmur: „Das Schweizerische Zivilgesetzbuch“.

⁴¹ Др. Врлета Круљ: „Одговорност радних организација за штету“, стр. 128.

⁴² Пресудас Cass. Req. 16. јула 1928. године.

лицима. То је тзв. „викарна одговорност“ (Vicarious liability) односно заступничка одговорност. Ранијих година судска пракса у Енглеској била је доста колебљива, да ли послодавац одговара за кривицу свога радника или за своју властиту кривицу. Међутим, касније се ово становиште искристалисало тако што се сматра да је послодавац безусловно одговоран за грађанске деликте које у вршењу својих радних обавеза учине његови службеници и радници.⁴³ То значи да послодавац одговара у истом обиму у ком обиму је за штету одговоран његов намештеник или радник. Ова правила важе како у енглеском праву, тако и у праву САД.⁴⁴

По члану 444 Грађанског кодекса РСФСР предвиђа да за штету причињену личности, или имовини грађана или организацији, одговара сам штетник.

Правило о одговорности организација у бившем совјетском праву садржано је у члану 88 став 3 Основа, односно у члану 445 Грађанског кодекса и гласи: „Организација је дужна да накнади штету проузроковану кривицом њених радника приликом извршавања њихових радних (службених) обавеза.“ Основ те одговорности је кривица радника, ако нема кривице радника, нема ни одговорности организације. У совјетском праву значи, главни терет одговорности пада на организацију и захтев се може поднети једино организацији.

Ранији Чехословачки Закон је регулисао посебним правилима одговорност организација за штетне радње својих службеника или радника и то њихову одговорност за штете проузроковане другим организацијама у параграфу 145 Привредног законика, а за штете проузроковане грађанима у параграфу 421 Грађанског законика. Принципи одговорности организације су: „организација ће одговорати за штету коју је проузроковала другој организацији односно грађанину „кршењем правне дужности и то онда ако је штета била причињена у оквиру извршења задатка организације од стране оних који су ове задатке извршавали.“ Одговорност организације се овде заснива на принципу претпостављене кривице, јер се ослобађа одговорности, „ако докаже да штету није могла спречити ни улагањем свих напора који се од ње могу тражити.“⁴⁵

Ранији Пољски Грађански законик садржи правила у вези одговорности организације – послодавца за штетне радње његових радника и службеника, која се правила односе и на грађане и гласе: „ко за свој рачун повери извршење

⁴³Clerk & Lindsell on Torts, 12. ed. 1961. године.

⁴⁴Prosser, W. Perdrick, Civil Liability of „orker to Employer.

⁴⁵ Члан 145 Привредног законика СР Чехословачке.

посла лицу које је дужно да ради по његовим упутствима, одговара за штету коју то лице проузрокује својом кривицом приликом вршења повереног му посла.⁴⁶

У ранијем мађарском Грађанском законуку питање одговорности за штету коју проузрокују лица у радном односу регулисано је параграфом 348, који гласи: „У случају када лице у радном односу проузрокује штету трећем лицу вршећи своју службену дужност и поступајући у оквиру своје надлежности, одговорност према оштећеном сноси послодавац, ако правни прописи другачије не одређују. Ако је штета проузрокована кривичним делом, које јелице у радном односу умишљајно извршило, оно одговара са послодавцем солидарно. Ово правило примењује се и у случају кад трећем лицу проузрокује штету члан задруге у вршењу своје службене дужности, односно поступајући у оквиру своје надлежности. Ако трећем лицу проузрокује штету лице које је у служби приватног послодавца, приликом вршења своје радне дужности или поступајући у оквиру своје надлежности, а штету не може да накнади послодавац, за штету одговара лице које је у његовој служби.“⁴⁷

IV ПОЈЕДИНИ ВИДОВИ НАКНАДЕ ШТЕТЕ

У овом делу биће разрађена у најкраћим цртама накнада штете по видовима који се најчешће појављују пред судовима, с тим што ће се претходно у основним цртама изнети битне напомене о материјалној и нематеријалној штети.

Имајући у виду да је предмет овог рада накнада штете трећем лицу коју му причине радник и његов послодавац, истичемо да се као треће лице појављује и радник послодавца који у вези са радом претрпи штету. Због тога ћемо у овом поглављу навести основне видове накнаде материјалне и нематеријалне штете.

1. НАКНАДА МАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ

Раније је речено да је материјалне штета свако умањење средстава или нечије имовине или спречавање њиховог повећања. Ова штета може настати и

⁴⁶ Члан 430 Грађанског законика Пољске, према преводу Грађанског законика Пољске, објављеног у издању Института за упоредно право Београд, 1966. године.

⁴⁷ Цитирано према преводу Грађанског законика Мађарске. изд. Институт за упоредно право, Београд, 1961. године

код радника и код послодавца а начин проузроковања може бити врло различит. У овом делу биће обрађени поједини случајеви накнаде материјалне штете.

1.1. Накнада због смањења радне (професионалне) способности

Као последица телесног оштећења може настати смањена способност радника. Смањена радна способност у овој разради сматраће се искључиво као смањена професионална способност односно способност за обављање оне делатности којом се оштећени бави у виду професије а која му служи као основ за стицање зараде – редовних принадежности – основ његове егзистенције. Треба одмах на почетку излагања истаћи да се накнада због смањене радне способности, као вид нематеријалне штете може досудити само ако због смањене радне способности оштећени радник остварује мања примања од примања која би остваривао по редовном току ствари да није дошло до умањене радне способности. Дакле, умањена радна способност сама за себе није довољан услов да се оштећеном досуди накнада за овај вид штете. Најчешћи је случај да оштећени радник због смањене радне способности не остварује зараду на свом радном месту у оноликој мери у којој је остваривао пре умањене радне способности или пак буде распоређен на друго радно место према својој смањеној радној способности на којем му је зарада умањена због нижег вредновања овог радног места. У оба случаја радник има право на накнаду у висини разлике између зараде односно примања која би остваривао да му није умањена радна способност и примања која остварује након умањене радне способности. Код ове разлике треба одбити примања која радник остварује по прописима о здравственом осигурању од надлежног фонда а која имају карактер накнаде разлике зараде. Међутим, ако је у питању накнада за инвалидност према степену телесног оштећења, таква накнада коју оштећени евентуално прима од фонда за здравствено осигурање се не урачунава јер примања по том основу имају други карактер а не карактер накнаде разлике зараде.

Утврђивање разлике зараде односно примања које радник остварује и које би остваривао да му није умањена радна способност је фактичко питање. Међутим, код прилаза, начина утврђивања овог износа постоје одређене дилеме. Поставља се питање да ли треба утврдити примања оштећеног радника за одређени период пре смањене радне способности па му досудити разлику између овог износа и износа који прима након смањене радне способности у сразмерно повећање зараде или пак утврдити просек примања

осталих радника са којима је оштећени радио за спорни период односно период у којем радник није радио и досудити му разлику према овом просеку. Код утврђивања ове разлике треба поћи од основног правила да радник треба да буде У ПОТПУНОСТИ ОБЕЗБЕЂЕН а ово обештећење у потпуности цени се према свим околностима случаја и то у сваком конкретном случају. Треба увек тако утврдити све околности да је суд у могућности да досуди разлику у оном износу који ће пружити раднику потпуно обештећење. То практично значи да није могуће унапред за све случајеве одредити начин обештећења јер често након повређивања радника околности се толико измене да би понекад дошло до апсурдних износа када би се унапред определили за један метод. На пример, радник док није повређен остваривао је знатну зараду због посебних околности (освајање новог тржишта, закључени изузетно повољни уговори, повећан обим рада у краћем периоду). Након његовог повређивања ове околности су престале па су примања свих радника знатно мања. Не би било правилно а да употребимо прецизнији израз, било би неправилно у овом случају одредити разлику према његовим примањима које је имао пре повређивања, односно за време напред наведених посебних околности и за период када није радио а ове околности су престале. Случај може бити и обрнут. Према томе, увек треба ценити примања која би радник остваривао у спорном периоду. Напред наведено односи се на случај када је радник радио на свом или другом радном месту након умањене радне способности.

Уколико радник остварује разлику за период у којем је био на боловању онда му се досуђује разлика између примања која је остварио према прописима о здравственом осигурању и примања која би остварио да није повређен по напред изнетим принципима.

Уколико су испуњени услови да радник због умањене радне способности мора отићи у инвалидску пензију, тада треба утврдити разлику између инвалидске пензије и примања која би имао да није дошло до случаја који је изазвао смањену радну способност и пензионисање.

Разлика се најчешће досуђује за период до доношења првостепене одлуке, као и за период након тога, односно унапред у виду ренте, наравно у зависности од захтева радника. О висини захтева увек се одлучује према стању ствари у време првостепеног одлучивања пред судом. О висини захтева који се односи на потраживања до момента одлучивања по правилу је лакше одлучити јер су све околности познате. Код утврђивања висине износа ренте треба увек висину утврђивати према стању ствари на дан пресуђења а уколико се околности касније промене, може свака страна тражити измену одлуке

(остваривање већих примања због технолошких унапређења и слично) а што је регулисано чланом 196. Закона о облигационим односима, према коме суд може на захтев оштећеника за убудуће повећати ренту а може је на захтев штетника смањити или укинути ако се знатније промене околности које је суд имао у виду приликом доношења раније одлуке. За утврђивање висине износа најчешће је потребно саслушати вештака финансијске струке а према потреби и вештака актуара.

Накнада новчане ренте регулисана је чланом 188. Закона о облигационим односима. Према одредбама овог члана у случају смрти, телесне повреде или оштећења здравља, накнада се одређује по правилу у облику новчане ренте доживотно или за одређено време. Ова накнада се плаћа месечно унапред али суд може одредити и другачији начин исплате. Поверилац има право да захтева потребно обезбеђење за исплату ренте осим ако је то према околностима случаја неоправдано. Ако дужник не пружи обезбеђење које суд одреди, поверилац има право да захтева да му се уместо ренте исплати једна укупна свота чија се висина одређује према висини ренте и вероватном трајању повериочевог живота уз одбитак одговарајућих камата. Из оправданих разлога поверилац може и у другим случајевима захтевати да му се уместо ренте исплати једна укупна свота. Који су то озбиљни разлози односно узроци због којих поверилац може тражити да му се исплати једна укупна свота, закон не наводи, па ће суд то оцењивати у сваком конкретном случају. Ако су обе стране сагласне да се уместо ренте исплати једна укупна свота, суд нема разлога да ово не прихвати изузев ако се ради о неимовинској штети да се не постиже сврха досуђивања ове врсте штете, но овоме ће бити речи у каснијем излагању.

Накнада се досуђује за период за који према свим околностима случаја постоји вероватноћа да ће се у потпуности постићи обештећење или пак до краја живота узимајући у обзир вероватно трајање оштећениковог живота а које се по правилу цени према просечном трајању људског живота.⁴⁸

Приликом одређивања ове накнаде треба такође водити рачуна да ли евентуално постоји такозвана подељена одговорност о чему је напред било речи.

⁴⁸ Код нас просечно трајање људског живота износи 68 година а према статистичким подацима који су објављени након пописа становништва од 1971. године.

1.2. Накнада због незаконитог престанка радног односа

Накнада штете због незаконитог престанка радног односа је чест случај у судској пракси. До овог спора долази у случају када раднику по одлуци надлежног органа послодавца престане радни однос, а та одлука у поступку пред судом буде поништена и радник враћен у радни однос па тражи накнаду за онај период у којем није радио.

Основаност оваквог захтева радника по правилу није тешко доказати јер постоји правноснажна судска одлука којом је поништена одлука о престанку радног односа радника.

Висина накнаде утврђује се тако што се утврди колико би оштећени радник зарадио да је био у радном односу у спорном периоду односно да није било незаконите одлуке о престанку радног односа. И у овом случају ова висина се утврђује према свим околностима случаја који су изнети у претходном излагању. То може бити просек остварене зараде оштећеног радника у одређеном периоду пре незаконитог престанка радног односа (3 месеца, 6 месеци) уз нормално повећање, које је уследило у спорном периоду, или пак, просек примања осталих радника који су радили исте или сличне послове као што и би радио оштећени радник у спорном периоду. И у овом случају се цене све околности о којима је био речи у претходним излагањима. Овде се често поставља питање да ли раднику треба досудити и накнаду зараде коју би остварио радећи ПРЕКОВРЕМЕНО да није био незаконитог престанка радног односа. И о овом захтеву радника треба одлучити ценећи све околности у вези са могућношћу и стварношћу зараде оштећеног радника и по том основу, а нарочито да ли би по нормалном току ствари радник радио и прековремено за период који је у питању те у ком обиму и ако се ово утврди, треба раднику досудити и ову накнаду јер је радник и у овом погледу претрпео штету, што произилази из појма штете одређене у члану 155. Закона о облигационим односима, односно да је штета умањење нечије имовине и СПРЕЧАВАЊЕ ЊЕНОГ ПОВЕЋАЊА.

Често се поставља питање смањења штете од стране оштећеног радника и које радње радник треба да предузме да би смањио штету. **Оштећени је дужан да би пре** избегао или смањио штету а што се цени у сваком конкретном случају. Овде се само истиче да радник коме је незаконито престао радни однос, а што је утврђено судском одлуком, **НИЈЕ ДУЖАН ДА ТРАЖИ ДРУГИ ПОСАО** и не може се одбити његов захтев из разлога што се није пријавио Националној служби запошљавања. Радња која се тражи од оштећеног радника у циљу уклањања штете у овом случају јесте побијање

незаконитог решења о престанку радног односа а коју радњу је радник предузео. Но, то не значи да оштећени радник не може и не треба да тражи други посао. о се чак и препоручује (за случај неуспеха у спору) али се не може прихватити као обавеза радника. Уколико ништа не предузме а није успео у спору, тада он сноси ризик.

1.3. Накнада трошкова лечења и сахране

Оштећеник је дужан накнадити оштећеном трошкове лечења ако је штета настала повређивањем као и друге издатке у вези са лечењем – наравно ако ове трошкове не сноси фонд за здравство или неко други (на пример синдикат). Ту често долазе и трошкови неопходне неге оштећеног за време болести. Напомиње се да се под одређеним условима надлежни фонд, који је сносио трошкове лечења оштећеног, има право регреса према штетнику али то није предмет разрађивања у овом материјалу.

У случају смрти штетник је дужан накнадити лицима која су извршила сахрану све трошкове сахране и који су уобичајени према месним приликама где се врши сахрана. Ова обавеза регулисана је чл. 193. Закона о облигационим односима према којем пропису ко проузрокује нечију смрт дужан је накнадити уобичајене трошкове његове сахране. Он је дужан надокнадити и трошкове његовог лечења од задобијених повреда и друге трошкове у вези са лечењем као и изгубљену зараду због неспособности за рад.

У трошкове сахране улазе уобичајени издаци приликом сахране за време сахране а према месним приликама где се сахрана обавља. Ту долази набавка хране и пића, опреме умрлог и други неопходни издаци али не и издаци за одавање помена након сахране.

Код досуђивања ове врсте штете треба досудити и накнаду за подизање надгробног споменика према уобичајеним месним приликама. Код досадашње праксе судова била су примењивана два схватања. Према једном схватању ови трошкови се нису досуђивали а према другом схватању у трошкове сахране улазили су и трошкови подизања надгробног споменика. Преовлађујуће схватање пре ступања на снагу Закона о облигационим односима било је да се досуђују и ови трошкови. Након ступања на снагу Закона о облигационим односима мишљења смо да треба прихватити став да се и ови трошкови досуђују и ако Закон о облигационим односима директно о овоме не говори. Међутим, ова обавеза произашла би из стилизације члана 193. Закона о облигационим односима који је напред цитиран, а трошкови подизања надгробног споменика ушли би у уобичајене трошкове сахране. Ово из разлога

што уколико се према месним приликама подижу надгробни споменици у нормалним околностима нема разлога да се такав споменик не подигне и у случају присилне смрти односно смрти која је настала као последица деликтне радње. На против, у овим случајевима је подизање споменика посматрајући са стране блиских сродника погинулог још оправданије па би судови требало да удовоље овим захтевима.

Висина ових трошкова утврђује се према рачунима као и саслушањем сведока и вештака те на основу опште познатих околности. Треба напоменути да би било крајње неумесно одбити захтев за накнаду трошкова сахране ако суду не могу да се презентирају рачуни за набавку погребне опреме те за набавку хране за такозвану даћу. Треба имати на уму да у оваквим околностима, када је у питању смрт и сахрана и када су сви из ближе околине умрлог или погинулог просто шокирани, оштећенима не пада на памет да траже рачуне и да воде рачуна у овој ситуацији да ли је потребно неколико килограма меса више или мање за исхрану или колико је пића попијено за време сахране. Ако је немогуће из напред наведених разлога утврдити тачне износе накнада се одређује према свим околностима случаја, а у смислу члана 223. ЗПП-а по слободној оцени.

2. НАКНАДА ЗБОГ ГУБИТКА ИЗДРЖАВАЊА

Ова накнада регулисана је чланом 194. Закона о облигационим односима. Према овим одредбама лице које је погинуло издржавао или редовно помагао као и оно које је по закон имало право захтевати издржавање од погинулог има право накнаде штете коју три губитником издржавања односно помагања. Ова штета накнађује се полагањем новчане ренте чији се износ одмерава с обзиром на све околности случаја а који не може бити већи од онога што би оштећеник добијао од погинулог да је остао у животу.

Код ове накнаде треба водити рачуна о следећем:

- која лица имају право на накнаду
- начин исплате накнаде

Закон о облигационим односима је знатно проширио круг лица која имају право на накнаду у односу на раније прописе односно судску праксу. Право на накнаду имају:

- сродници погинулог
- лица која је погинуло издржавао до своје смрти

Према напред изнетим законским прописима право на накнаду дакле имају брачни друг, деца, браћа и сестре, усвојеници као и она лица која је погинули до своје смрти издржавао или помагао односно са којима је живео у заједничком домаћинству (снаја која је после смрти свога мужа остала да живи у заједници – заједничком домаћинству са свекром а који је погинуо деликтном радњом штетника има право на ову накнаду).

Накнада се по правилу одређује у облику новчане ренте а висина се одређује према давањима односно примањима. Утврђују се примања која је оштећени имао од погинулог до момента смрти ако су та давања већ била у току. Уколико оштећени до момента смрти лица које је било обавезно да му плаћа накнаду за издржавање није користио ово право, висина се одређује према неопходним издацима ценећи потребе оштећеног, трошкове живота у месту његовог живљења, године старости, издатке за школовање и др. Код утврђивања висине, неопходно је узети у обзир и радну способност као и материјалне могућности лица која остварују ова права. Такође треба узети у обзир и могућности погинулог лица односно давања која би погинули могао да чини да није погинуо. Преко тих могућности накнада се не може досудити.

3. НАКНАДА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ

Пре него што се пређе на обрађивање појединих видова нематеријалне штете и накнаде заове видове, неопходно је у најкраћим цртама изнети појам, садржину, правну природу и сврху и суштину досуђивања накнаде нематеријалне штете. Правилно схватање ових појмова омогућује законито одлучивање о захтеву за накнаду нематеријалне штете. У овом делу неће бити теоријских излагања о нематеријалној штети јер то и није циљ овог рада већ ће се дати краћи приказ нематеријалне штете прихваћене у досадашњој судској пракси код нас као и према одредбама Закона о облигационим односима, те правним правилима имовинског права.

ПОЈАМ НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ одређен је према одредбама члана 155. Закона о облигационим односима као наносење другог физичког или психичког бола или страха. Из овако одређеног појма произилази да је САДРЖИНА материјалне штете повреда нематеријалних, неимовинских права и добара оштећеног а до којих повреда долази смрћу блиског сродника, телесном повредом, повредом части и угледа. Када су овим повредама оштећеном нанети физички и душевни болови, психички болови и страх, он има право на накнаду нематеријалне штете.

Накнада нематеријалне штете је ПО СВОЈОЈ ПРИРОДИ сатисфакција која се даје оштећеном због повреде његових нематеријалних добара (част, углед, телесни интегритет, смрт блиског сродника) то дакле, и није накнада ии обештећење у правом смислу речи односно накнада која се даје код проузроковања материјалне штете.

СВРХА И СУШТИНА досуђивања накнаде за нематеријалну штету јесте **ДА ОШТЕЋЕНИ ОВОМ САТИСФАКЦИЈОМ У НАЈВИШЕ МОГУЋОЈ МЕРИ САВЛАДА ПОСЛЕДИЦЕ КОЈЕ ЈЕ ПРЕТРПЕО И ДА ШТО БЕЗБОЛНИЈЕ УСПОСТАВИ ОНАКАВ НАЧИН ЖИВОТА КАКАВ ЈЕ ИМА ПРЕ ПРОУЗРОКОВАЊА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ ОДНОСНО ДА ПОНОВО УСПОСТАВИ ТАКОЗВАНУ ПСИХИЧКУ РАВНОТЕЖУ.**

Ово је врло одговоран задатак суда. Да би се постигла напред изнета сврха и суштина досуђивања нематеријалне штете приликом досуђивања новчаног износа треба имати на уму да **ДОСУЋЕНИ ИЗНОС НОВЦА НЕ ПРЕДСТАВЉА КОМЕРЦИЈАИЗАЦИЈУ ЛИЧНИХ ДОБАРА ОШТЕЋЕНОГ И ЊЕГОВО НЕОСНОВАНО ОБОГАЋЕЊЕ** с једне стране, нити пак **ЊЕГОВУ ДЕМОРАЛИЗАЦИЈУ И ЛИШАВАЊЕ ПРАВА НА ПОТПУНУ САТИСФАКЦИЈУ** с друге стране.

Треба имати на уму и посебно нагласити да нематеријална штета **НИЈЕ ЦЕНА ИЛИ ВРЕДНОСТ ПОЈЕДИНОГ ИЗГУБЉЕНОГ ИЛИ ОШТЕЋЕНОГ НЕМАТЕРИЈАЛНОГ ДОБРА** (губитак руке).

Код сваког конкретног досуђивања накнаде за нематеријалну штету треба у образложењу одлуке навести сврху и суштину досуђивања нематеријалне штете са позивањем на околности конкретног случаја. То ће знатно смањити неразумевање и протесте оштећених у смислу питања зар изгубљена рука вреди 400 000 динара а губитак родитеља 200 000 динара.

Накнада нематеријалне штете се никако не може прихватити ни као казна коју треба да плати штетник оштећеном за проузроковану нематеријалну штету.

Новчана накнада за поједине видове нематеријалне штете одређена је члановима 200. – 202. Закона о облигационим односима. Накнада за наведене видове нематеријалне штете углавном је прихваћена код судске праксе пре доношења Закона о облигационим односима а анализирајући напред цитиране законске одредбе, да се поуздано закључити да је законодавац овим Законом преузео опште прихваћене ставове судске праксе у овој области.

Разлике ће бити изнете у наредном излагању код разраде појединих видова нематеријалне штете.

Треба још напоменути да је због специфичности нематеријалне штете, односно због њене правне природе и времена трајања, посебном законском одредбом регулисано да се може досудити накнада за будућу нематеријалну штету ако је по редовном току ствари извесно да ће она трајати и у будућности. Чланом 203. Закона о облигационим односима регулисано је: суд ће на захтев оштећеног досудити накнаду за будућу нематеријалну штету ако је по редовном току извесно да ће она трајати и у будућности. Кад је реч о овом институту онда треба напоменути да се углавном појављује код накнаде за душевне болове због умањене животне активности, за душевне болове због унакажења и за душевне болове због смрти блиског члана породице, те тешког инвалидитета. По природи ствари штета настала у овим случајевима као нематеријална штета, траје не само у току изазваног догађаја или кратко време након њега већ знатно дуже а често и до краја живота. Нешто је друга ситуација код претрпљеног физичког бола и страха јер је очигледно да физички болови и страх имају одређено трајање које је по правилу приликом судског одлучивања о накнади штете већ прошло.

3.1. Накнада за физичке болове

Физички болови код оштећеног настају као последица повреде телесног интегритета. Најчешћи је случај наношење тешке телесне повреде неким предметом, хируршком интервенцијом, падом са висине, радом са опасном ствари и слично. У овим и сличним случајевима оштећени трпи физичке болове различитог интензитета или времена трајања. То могу бити болови најјачег интензитета. На пример када је повређивање постепено и дуготрајно са дислокацијом – померање костију и тешким разарањима мишићног ткива (строј у покрету постепено захвата руку или ногу оштећеног и разара мишићно ткиво те ломи кости све док неко овај строј не искључи из погона)м или болова слабог интензитета (на пример код стављања једне или две копче, код посекотине руке или ноге). Трајање бола може бити врло кратко као ха пример код мањих посекотина или пак врло дуго на пример код болова код повреда са разарањем мишићног ткива и дислокације костију где је неопходно више хируршких интервенција, а затим рехабилитација (разређивање руке која је после операције непокретна у лакатном зглобу).

Интензитет бола и дужина његовог трајања одређује се према налазу вештака – најчешће специјалиста из области ортопедије, трауматологије, хирургије или медицинске рехабилитације зависно од природе болести а по

правилима медицинске науке и искуству вештака стеченом непосредним радом са повређенима. Треба увек имати на уму и о томе упозорити вештака да се изјасни о боловима у конкретном случају односно водећи рачуна о телесној – психофизичкој констелацији оштећеног, годинама старости и специфичности телесне повреде јер свака индивидуа у зависности од горе наведених елемената неће трпети исте болове.

Интензитет болова може се утврђивати према скали од 1 – 10, процентуално или пак рангирањем као слаб, јачи, средњи, најјачи. Увек треба захтевати да се вештак изјасни колико је времена трајао бол одређеног интензитета: на пример: бол најјачег интензитета био је за време повређивања и приликом хируршке интервенције, бол средњег интензитета трајао је 30 дана након хируршке интервенције, бол слабог интензитета 60 дана након тога и сл.

Висина накнаде за овај вид нематеријалне штете одређује се према свим околностима случаја (тежина повреде, место повреде, начин повређивања, начин лечења, начин и број хируршких интервенција, дужина трајања хируршке интервенције, начин извођења рехабилитације, године старости и сл.

Уколико су болови таквог интензитета и дужине трајања да су занемарљиви, тада се накнада за овај вид не досуђује (на пример болови изазвани обичном посекоотином који су трајали неколико часова).

3.2. Накнада за душевне болове због умањене животне активности

Имајући у виду законски назив за овај вид штете који је дат у наслову, треба одмах констатовати да је од овог вида нематеријалне штете Закон о облигационим односима увео нову концепцију у односу на опште прихваћену судску праксу пре ступања на снагу овог Закона. Према правним правилима имовинског права и прихваћеној судској пракси накнада се одређивала због **ПОЈАЧАНИХ НАПОРА У ЖИВОТУ КОЈИ СУ НАСТАЛИ КАО ПОСЛЕДИЦА СМАЊЕНЕ ЖИВОТНЕ АКТИВНОСТИ**. Било је више назива за овај вид штете али навешћемо само неколико који су се најчешће употребљавали: смањена животна способност, умањена животна активност, смањена општа животна способност и др. а све са истим значењем.

Уочљиво је да је по судској пракси накнада досуђивања због **ФИЗИЧКОГ ТРПЉЕЊА ОШТЕЋЕНОГ** који је имао као последицу телесне повреде. Накнада је досуђивана због смањене животне активности и улагања појачаних напора у животу. Што је био већи степен смањене животне

активности, то је оштећени морао улагати веће напоре у животу, па је сразмерно томе и досуђивана накнада у већем износу.

Закон о облигационим односима има други концепцијски прилаз. Накнада се према одредбама овог Закона не досуђује због физичког трпљења оштећеног, нити због физичких улаганих напора у животу, већ због ДУШЕВНИХ БОЛОВА КОЈИ НАСТАЈУ КАО ПОСЛЕДИЦА УМАЊЕНЕ ЖИВОТНЕ АКТИВНОСТИ. Нагласак је дакле на УНУТРАШЊЕМ ДУШЕВНОМ ПРЕЖИВЉАВАЊУ И ТРПЉЕЊУ ОШТЕЋЕНОГ, које настаје и траје због умањене животне активности.

По одредбама Закона о облигационим односима ствари стоје знатно другачије. Суд у сваком конкретном случају мора УТВРДИТИ ИНТЕНЗИТЕТ ШТЕТЕ И ДУЖИНУ ТРАЈАЊА И НАЧИН МАНИФЕСТОВАЊА ДУШЕВНИХ БОЛОВА које оштећени трпи због умањене животне активности. Душевни болови МОГУ АЛИ НЕ МОРАЈУ увек бити у сразмери са степеном или процентом умањења животне активности оштећеног. Ако је животна активност умањена у већем проценту за претпоставити је да ће оштећени трпети веће душевне болове, но то не мора бити увек правило. Душевни болови зависе од читавог низа околности а нарочито од ПСИХОФИЗИЧКИХ СВОЈСТАВА ОШТЕЋЕНОГ, ЊЕГОВОГ КАРАКТЕРА, НАЧИНА ДОСАДАШЊЕГ ЖИВОТА, СРЕДИНЕ У КОЈОЈ ЖИВИ, СТЕПЕНА ОБРАЗОВАЊА И ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ, ГОДИНЕ СТАРОСТИ и др. Једном речи, различите индивидуе неће имати исте душевне болове код истог степена умањења животне активности. На пример, душевни болови због губитка руке неће бити исти код девојке у 17-ој години, жене у 50-ој години, детета у 10-ој години и мушкарца у 70-ој години. Кад се овом елементу – додају остали елементи, као што су карактер, степен образовања, средина и др., онда је јасно да накнаду треба одмерити посебно у сваком конкретном случају.

Из напред наведених разлога не долази у обзир никакво утврђивање неких табела или тарифа по којима би се одређивала накнада. Треба утврдити јединствене критеријуме и мерила по којима се ова накнада одређује а ради уједначавања судске праксе. Поново се подвлачи да је сваки случај, случај за себе о чему судови морају посебно водити рачуна.

Треба такође напоменути да је погрешно или ако се накнада одређује према одредбама Закона о облигационим односима, незаконито употребљавати појам ТЕЛЕСНО ОШТЕЋЕЊЕ односно досуђивати накнаду због телесног оштећења. Овај израз **не треба употребљавати односно**

досуђивати накнаду ни у оним случајевима када је спорни однос настао пре ступања на снагу Закона о облигационим односима. Ово из разлога што је телесно оштећење МЕДИЦИНСКИ појам а не правни.

Треба одмах разјаснити да код проузроковања штете настаје код оштећеног телесно оштећење. Међутим, **КАО ПОСЛЕДИЦА ТЕЛЕСНОГ ОШТЕЋЕЊА НАСТАЈУ.**

1. УМАЊЕЊЕ ЖИВОТНЕ АКТИВНОСТИ и
2. УМАЊЕЊЕ РАДНЕ СПОСОБНОСТИ.

У првом случају кад је настало умањење животне активности према правним правилима имовинског права досуђује се накнада због појачаних напора у животу које оштећени улаже због смањене животне активности а према одредбама Закона о облигационим односима због душевних болова које оштећени трпи због умањења животне активности.

У другом случају, ради се о материјалној штети а о чему је било раније речи.

Напомиње се да проценат телесног оштећења не мора бити исти са процентом смањене животне активности или умањене радне способности.

Процент телесног оштећења одређује се искључиво према правилима медицинске науке.

Неопходно је да судови утврде у сваком конкретном случају, посебно, колики је степен телесног оштећења и као последица тога, колика је умањена општа животна способност а колико је умањена радна способност. Посебно је потребно утврдити колики су душевни болови оштећеника у сваком конкретном случају који су настали као последица умањења животне активности, како је то већ раније објашњено.

Радна способност се такође утврђује уколико је и то предмет спорног односа а према околностима које су напред изнете с тим што се посебно мора ценити професија оштећеног и кроз ову призму ценити евентуално смањену радну способност. Исти степен телесног оштећења имаће различито умањену радну способност у зависности од професије односно радних задатака. На пример ако су оштећени три прста на левој руци, степен телесног оштећења ће бити исти за сваког али радна способност не. Ако је у питању дактилограф, радна способност му је знатно умањена а ако је на пример у питању судија, радна способност у овом случају уопште неће бити умањена.

Код одређивања накнаде за претрпљене душевне болове због умањене животне активности треба спровести доказ саслушањем вештака медицинске струке на околности умањене животне активности као и околности

претрпљеног душевног бола. На ове последње околности треба по правилу саслушати и оштећеног. Наравно, да оштећеног не треба питати у стилу какве имаш душевне болове“, већ га треба саслушати на околности о начину његовог досадашњег живота, навикама, склоностима, начину разоноде и др. те да наведе у чему се променио његов досадашњи живот након претрпљене штете. Након што се узме у обзир налаз вештака и цене напред наведене околности одређује се такозвана правична накнада, односно сатисфакција у новцу, водећи рачуна о сврси и суштини досуђивања нематеријалне штете а о чему је већ раније било речи. Такође треба напоменути да суд о овоме води рачуна и на основу уопште познатих животних околности од стране Суда.

3.3. Накнада за претрпљене душевне болове због наружености

Појам наружености који употребљава Закон о облигационим односима треба тумачити као промењен естетски изглед, естетска унакаженост која се манифестује код оштећеног а која је настала као последица одређених физичких или психичких траума. За накнаду овог вида нематеријалне штете није довољна сама унакаженост. Као последица унакажености мора се манифестовати душевни бол код оштећеног, јер, накнада се даје за душевне болове који настају као последица унакажености. И у овом случају треба водити рачуна о психофизичким својствима личности оштећеног јер одређена унакаженост се не изражава на исте начине и у истом степену код свих индивидуа кроз исте душевне болове. Нема потребе разјашњавати да иста физичка унакаженост (на пример видни ожиљак – шав после операције на лицу) не изазива исти степен душевних болова код свих основа. (на пример код девојке у 18. години живота или мушкарца у 70-ој години живота). Стога се препоручује да се поред вештака медицинске струке који утврђује степен физичке наружености, саслуша и вештак неуролог или психоневролог на степен душевних болова. Код непосредног одлучивања у суду о овом виду штете пожељно је да се и суд поред налаза вештака, личним увидом увери у физички степен наружења, тако што ће од оштећеног захтевати, уколико ожиљак није на видном месту да се покаже ожиљак који је на пример покривен одећом на руци, нози или слично. На околности на који начин се манифестују ови душевни болови као последица нарушености и у којим животним ситуацијама, неопходно је саслушати оштећеног. Напомиње се да у овом случају суд треба да има активну улогу и да и сам закључи колики могу бити душевни болови оштећеног а према опште животном искуству и свим другим околностима. Напомиње се да суд приликом саслушања оштећеног

мора бити посебно пажљив да не би дошло до повреде личности оштећеног и других непријатности и да се ти болови још више не манифестују.

Физички начин манифестовања унакажености може бити врло различит. Губитак виталног дела тела (рука, нога, око) видни знак након оперативног захвата, промена нормалног положаја одређеног дела тела (скраћење ноге, уоченост врата и то код физичких траума а не искључује се и могућност одређених унакажења као последица физичких траума – специфичан поглед, држање и сл.).

Унакаженост се може физички манифестовати у СВАКОЈ ПРИЛИЦИ ПРИЛИКОМ СУСРЕТА ОШТЕЋЕНОГ СА ОКОЛИНОМ АКО ЈЕ УНАКАЖЕЊЕ ВИДНО ОДНОСНО НА ВИДНОМ МЕСТУ, као што су губитак руке, ожиљак на лицу, или пак само У ОДРЕЂЕНИМ ЖИВОТНИМ СИТУАЦИЈАМА, ако је унакажење на делу тела који се нормалним животним активностима не запажа нормалном употребом обуће, одеће (ожиљак на надлактици, у пределу леђа и слично). У овим случајевима унакаженост се физички манифестује само у изузетним случајевима али који се нормално јављају у животу (скидање на плажи, преглед код лекара, ношење летње одеће и сл.).

Треба напоменути да се душевни болови могу манифестовати а најчешће се и манифестују код оштећеног не само у оним ситуацијама када је ожиљак видан физички и изложен физичкој присутности околине иако тада може бити најјачи, већ и у оним случајевима када тај ожиљак није видан. То унутрашње преживљавање, унутрашње – психичко стање оштећеног мора да се цени да је настало као последица физичке наружености тако да и лице чије се физичко наружење само изузетно манифестује може имати сталне душевне болове а не само приликом физичке манифестације наружености.

Истиче се да се накнада за овај вид штете посебно има ценити код особља чији је изглед значајан у вршењу њихове функције (филмски и позоришни глумци, тв. спикери и сл.). но, код утврђивања накнаде у овим случајевима никако се не сме помешати односно губити из вида да се досуђује накнада због душевних болова као неимовинска штета за разлику од имовинске штете која би се досуђивала због евентуално мањих примања због промене професије.

Закон о обигационим односима је изричито навео да се код унакажења даје накнада због душевних болова које трпи особа која је физички унакажена. Начин манифестовања и трпљења душевних болова може бити врло различит. Примера ради, наводи се да то може бити избегавање појављивања у друштву,

изразита повученост, агресивност, претерано реаговање оштећеног и ситуацијама где тога не би било да није ове наружености и сл. Ово су видни знаци. Међутим, као што је то већ напред напоменуто, постоји унутрашње преживљавање – психичко стање које се не мора видно манифестовати физички, па и о томе треба суд да води рачуна приликом одлучивања о накнади за овај вид штете. **Ова концепција Закона о облигационим односима одступа од судске праксе код нас која је била до доношења Закона.** До доношења Закона о облигационим односима судови су досуђивали накнаду због „естетског унакажења“, „наружености“, „смањења естетског изгледа“ и сл. Дакле, потенциран је био степен физичког унакажења а сада се према одредбама Закона о облигациони односима **НАКНАДА ДАЈЕ ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ.** Но, треба рећи да су судови и раније водили рачуна о овој околности, односно ценили су како одређена естетска унакаженост или смањење естетског изгледа утиче на личност оштећеног у зависности од средине и других околности. Закон о облигационим односима изричито нагласак ставља на унутрашњем преживљавању оштећеног, његовом физичком изразу и као последици тих унутрашњих преживљавања. Ту се ради и о такозваном повратном дејству, односно обостраном међусобном дејству физичких наружености и психичких – унутрашњих болова.

Висина накнаде за овај вид може знатно да варира у зависности од напред наведених околности.

Код одређивања накнаде за овај вид штете у образложењу одлуке степен физичког наружења душевних болова препоручљиво је дати описно јер ће то много јасније бити изражено него када се ови душевни болови наведу као тешки, лаки и сл. а посебно треба водити рачуна да се оштећеном наводима у образложењу судске одлуке не стварају још јачи душевни болови.

3.4. Накнада за претрпљени страх

Страх је унутрашње психофизичко преживљавање оштећеног поводом неког догађаја, које по правилу наступа нагло и неочекивано а може настати и непосредно пре догађаја, за време догађаја као и након догађаја којим се проузрокује. На пример страх пре одређеног догађаја наступа кад оштећеник буде везан на железничкој прузи и види наилазак воза па у последњем тренутку избегне смрт а буде само тешко телесно повређен. Овде треба напоменути да се као догађај сматра наступање телесног повређивања иако је и само везивање и опажање доласка воза, чињенични догађај од којег наступа страх. У овом и сличним случајевима не мора доћи до повреде телесног

интегритета. Страх за време самог догађаја наступа, на пример, страх који настаје захватањем руке код гатера за сечење дрва. Страх после догађаја наступа на пример када је оштећени тако повређен да је наступила моментална несвестица код њега па после долажења свести, оштећени увиђа последице.

Страх може бити ПРИМАРНИ И СЕКУНДАРНИ.

Примарни је онај који наступа одмах и то како након штетног деловања (може и пре) а односи се по правилу на сам штетни догађај.

Секундарни страх је онај који настаје након штетног догађаја а по правилу се односи на последице.

Постоји СТРАХ ПО ЖИВОТ који настаје проузроковањем догађаја где је у питању живот оштећеног као и СТРАХ ОД ПОСЛЕДИЦА који настаје по правилу у току лечења и након лечења код телесних повреда док се још не могу сагледати последице одређене штетне радње.

Све напред наведене елементе утврђује вештак медицинске струке, најчешће психијатар, неуролог или нуропсихијатар. Суд у сваком случају цени налаз вештака. Но, треба напоменути да и сам судија као и чланови већа имају у виду опште животно искуство и одређену праксу у раду и могу одредити неке елементе страха. (На пример страх који је оштећени претрпео и манифестује одређене последице приликом саобраћајног удеса којом приликом му је сломљена подлактица).

Примера ради наводи се да је страх најјачег интензитета код оштећеног код пада са високог торња, када му је штетник принео нож до грла у физичком обрачунавању, кад је везан на железничкој прузи и види наилазак воза и сл.

Накнада за претрпљени страх према опште прихваћеним ставовима ис удској пракси досуђује се само у случајевима ако су испуњени следећи услови:

- ДА ЈЕ СТРАХ ЈАЧЕГ ИНТЕНЗИТЕТА.
- ДА ЈЕ ДУЖЕ ТРАЈАО,
- ДА ЈЕ ОСТАВИО ОДРЕЂЕНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ТРАЈНИЈЕГ КАРАКТЕРА.

Интензитет страха се може одређивати према степену на пример од 1 – 10, процентуално или са формулацијом као страх слабијег интензитета, страх средњег интензитета и страх јачег интензитета.

Дужина трајања страха одређује се према деловању штетног догађаја и последицама у сваком конкретном случају.

Напомиње се да је неопходно да се утврди колико је страх одређеног интензитета временски трајао, односно да се за сваки степен интензитета страха утврди временско трајање.

Последице које се траже као услов не морају да буду психичког карактера, односно последице страха не морају и не треба да буду психичке природе као услов да би се досудила накнада за овај вид. Јер, ако су као последице страха настали одређени психички поремећаји у питању је општа животна активност а што је посебан вид нематеријалне штете. Последице страха које се траже као услов да би се досудила накнада за овај вид штете треба ценити по томе да је страх од одређеног догађаја оставио последице у посебном доживљавању и реаговању оштећеног на неке друге околности којих не би било да није било штетног догађаја. На пример последице које су неопходне да би се досудила накнада за претрпљени страх биле би дуже време страховања код преласка улице, узнемиреност од буке моторног возила, посебно преживљавање сваког саобраћајног удеса другог лица и сл. ако је био у питању саобраћајни удес. Код утврђивања ових околности увек је неопходно саслушати оштећеног у својству странке. Код утврђивања потребно је водити рачуна о психофизичким својствима личности јер један те исти догађај не може имати различите последице код различитих особа.

Висина накнаде за овај вид штете се кретала до сада у пракси судова< у нешто нижем износу од накнаде за физичке болове иако има случајева где је страх знатно јачег интензитета од болова па се досуђује и накнада која је виша од накнаде за претрпљене болове, што је потпуно оправдано.

Код досуђивања накнада за претрпљени страх треба такође водити рачуна о интензитету такозваног примарног страха, тј. страха који настаје непосредно у вез са штетним догађајем, као и страха по живот те и о интензитету такозваног секундарног страха, односно страха који настаје по правилу након страха изазваног непосредним дејством штетног догађаја а односи се најчешће на исход лечења и неизвесност последица.

3.5. Накнада за претрпљене душевне болове због смрти блиског сродника

И ова врста накнаде нематеријалне штете често је предмет спора код суда јер када радник у раду односно у вези са радом смртно настрада, његови блиски сродници траже накнаду. Према одредбама члана 201. став 1. Закона о облигационим односима, у случају смрти неког лица суд може досудити члановима његове уже породице (брачни друг, деца и родитељи) правичну новчану накнаду за њихове душевне болове, а према одредби става 2. истог

члана таква накнада може се досудити браћи и сестрама ако је између њих и умрлог постојала трајна заједница живота. треба имати у виду и став 4. који гласи: „Накнада из става 1. и 2. овог члана може се досудити и ванбрачном другу ако је између њега и умрлог односно повређеног постојала трајнија заједница живота“.

Одмах видимо да је Закон одредио сроднике који имају право на ову накнаду. То су брачни друг, деца, родитељи, УСВАКОМ СЛУЧАЈУ. Браћа и сестре само ако је између њих и погинулог и умрлог постојала ТРАЈНИЈА ЗАЈЕДНИЦА ЖИВОТА имају право на ову накнаду а изузетно и ванбрачни друг, само ако је између њега и умрлог ПОСТОЈАА ТРАЈНИЈА ЗАЈЕДНИЦА ЖИВОТА.

Одмах видимо да је Закон одредио сроднике који имају право на ову накнаду. То су брачни друг, деца, родитељи, У СВАКОМ СЛУЧАЈУ. Браћа и сестре само ако је између њих и погинулог и умрлог постојала ТРАЈНИЈА ЗАЈЕДНИЦА ЖИВОТА имају право на ову накнаду а изузетно и ванбрачни друг само ако је између њега и умрлог ПОСТОЈАЛА ТРАЈНИЈА ЗАЈЕДНИЦА ЖИВОТА.

Прва категорија сродника који имају право на ову накнаду су дакле брачни друг, деца и родитељи. Ови сродници у сваком случају имају право на накнаду без обзира да ли су са погинулим живели заједно или не. Овде се може поставити питање да ли право на ову накнаду имају брачни друг погинулог у случају када заједница живота више не постоји, фактички је престала али брак није судски разведен. По слову закона право на накнаду има и ова особа али увек треба ценити да ли је ова особа смрћу брачног друга претрпела душевне болове и то према следећим критеријумима: чијом је иницијативом и кривицом дошло до фактичког раскида брачне заједнице живота, време трајања одвојеног живота, да ли су евентуално брачни другови контактирали и након прекида заједници живота, да ли је неко од њих ступио у ванбрачну заједницу са другом особом, да ли имају деце из једне или друге заједнице и сл.

Код утврђивања накнаде за овај вид штете није потребно саслушавати вештака. Пожељно је саслушати оштећене а нарочито на околности о начину досадашњег живота, породичним односима, посећивањима, односима једног према другоме и сл, а водити рачуна о свим својствима личности оштећених о којима је било речи код разраде других видова неимовинске штете. Код утврђивања ових околности треба посебно водити рачуна да не дође до повреде личности оштећеног и не постављање оштећеном директно питање да

ли је имао болове за покојним сродником и колики су они били. Нормално је да сва лица неће исто трпети душевне болове.

Међутим овде треба напоменуте следеће: различите врсте накнаде међу сродницима истог степена сродства (родитељи) могле би изазвати негативне ефекте и не постићи сврху досуђивања ове врсте штете. Стога се препоручује сродницима истог степена сродства досуђивати исту висину а само кад има објективно оправданог разлога висина не треба да буде иста. О овоме обавезно навести разлоге у образложењу одлуке. То би био на пример случај када би родитељи изгубили сина а један родитељ је напустио много раније заједницу живота због неслагања са сином, касније ступио у ванбрачну заједницу са другом особом и из ове заједнице има децу којој посвећује знатну пажњу док са погинулим сином након разиласка уопште није контактирао. Наравно, да и овај родитељ има право на накнаду јер и он може да трпи а у највећем броју случајева и трпи душевне болове али нема сумње да су душевни болови мањи од душевних болова других родитеља који је остао и живео у заједници са погинулим сином и није заснивао другу брачну и ванбрачну заједницу живота.

Друга категорија сродника која имају право на ову накнаду су браћа и сестре али само ако је између њих и погинулог постојала трајнија заједница живота. Нема законских одредби које би временски ближе прецизирале шта се сматра трајнијом заједницом живота. Но специфичност овог института налаже да се накнада досуђује браћи или сестрама ако је погинули у моменту смрти живео у сталној заједници живота са овим особама а појам трајније заједнице живота треба прихватити тако да погинули није дошао да буде код браће односно сестре само привремено, одређено време (на пример: док не добије позив за одслужење, да обави одређене пољопривредне радове и сл.). У трећу категорију спада ванбрачни друг. Он има право на накнаду само у случају ако је између њега и погинулог постојала трајнија заједница живота и појам трајније заједнице живота у овом случају није законски одређен а остаје судској пракси да заузме став шта сматра под трајнијом заједницом живота. Ипак, период краћи од годину дана не би дошао у обзир. Све околности случаја утврђују се као код сродника претходне две категорије.

4. НАКНАДА ЗА СЛУЧАЈ ТЕШКОГ ИНВАЛИДИТЕТА

Према одредби чл. 201. став 3. Закона о облигационим односима у случају нарочито тешког инвалидитета неког лица, суд може досудити његовом брачном другу, деци и родитељима правичну накнаду – новчану накнаду за њихове душевне болове. Тежа инвалидност утврђује се на основу налаза вештака и других околности случаја. До сада се у пракси овакви случајеви нису појављивали што не значи да се и даље неће појавити. Висину накнаде неопходно је утврдити према свим околностима случаја али увек имајући на уму сврху досуђивања неимовинске штете. Законодавац је нашао оправданим да уведе и овај институт јер се и из досадашње судске праксе могло видети да је било случајева тешких повређивања са трајним и врло тешким последицама. Накнаду је могао добити само оштећени као нематеријални вид накнаде штете док су блиски сродници који су непосредно у животној заједници са оштећеним били искључени из овога вида штете а могли су добити евентуалну накнаду материјалне штете у виду својих материјалних издатака који су имали поводом лечења и неге оштећеног. Овај институт је оправдан утолико што лице које свакодневно живи са оштећеним и опскрбљује га има поред физичких и знатне душевне болове. Може се замислити душевни бол родитеља којима је настрадао син или кћерка и остао трајни инвалид. Накнада се у овом случају треба одређивати према опште животним и опште познатим околностима а наравно ценити све околности случаја.

ЧЕТВРТИ ДЕО
**ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ
ГРАЂАНСКОПРАВНИХ
ОДНОСА КОЈИ НАСТАЈУ ПРОУЗРОКОВАЊЕМ ШТЕТЕ
ТРЕЋЕМ ЛИЦУ**

У В О Д

За један целовитији приказ институције одговорности за штету коју трећем лицу проузрокује радник запослен код послодавца сасвим укратко дајемо један осврт у погледу њеног настанка, а тиме и правне регулативе. У вези са тиме, у оквиру овог дела биће укратко речи о развоју ове институције у римском праву и римском правном систему; кратак поглед о ставу нашег законодавства пре Другог светског рата и посебан осврт значаја и регулативе институције одговорности за штету према трећем лицу у Републици Србији.

I РИМСКО ПРАВО И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Корени настанка и развика институције одговорности правног лица за штету коју његов радник причини трећем лицу налазе се још у времену развоја римског правног система и римске државе. За правилно схватање римског права у погледу регулативе ове институције, од битног је значаја да се имају у виду питања од чијег су настанка, развоја и правне регулативе у римском правном систему, зависило и регулисање питања одговорности за штету према трећем лицу. Наиме, реч је о настанку и развоју правног лица, с једне стране, и питање деликта и деликтне одговорности као посебног извора грађанскоправних односа у римском праву, с друге стране.

Што се првог питања тиче, питање правног лица у римском праву, данас је још увек спорно у правној теорији у којој фази развика римске државе настају правна лица. Преовладава становиште да правна лица у римској држави настају односно јављају се, за време царева.⁴⁹ Римска правна наука је додуше са неповерењем гледала на правна лица.

У класичном праву је римска држава имала и вршила функције јавног права, а исто тако, и функције приватног права. У класичном праву, а то је други период развоја римске државе и римског права (према периодизацији коју усваја проф. Пухан), статус правног лица имају још и латинска општина, прегринска општина, храмови, колегије свештеника, колегије државних службеника и генсови.

Што се тиче правних лица у поскласичном праву, за овај период је посебно значајно да се спомиње настанак и развој двеју група правних лица, и

⁴⁹ Др. А. Гамс: Увод у грађанско право, Општи део, „Научна књига“, Београд, 1977. год., стр. 109.

то: прву групу правних лица сачињавају *univerzitates personarum* (*collegia, corpora, dosalitates, societates*), као правна лица са издвојеним чланством и сопственом имовном; а другу групу правних лица сачињавају *univerzitates rerum* (задужбине), која су као правна лица поседовала и посебну имовину, но, без издвојеног чланства.

Разлика између правних лица јавног права и правних лица приватног права постојала је и у погледу начина и поступка њиховог оснивања. Правна лица јавног права била су основна одлуком државних органа, а што се тиче правних лица приватног права постојала је разлика између оних правних државних органа (када је била сама држава у питању као фискус, осамостаљена државна предузећа, државне установе и самоуправне заједнице) и оних правних лица приватног права која су могла бити основана само иницијативом приватних лица (у прво време, најмање тројице римских грађана).

Но, и за основање ових правних лица, правних лица приватног права, било је потребно одобрење надлежног државног органа које је могло бити опште или посебно.

У даљем развоју римског права и римске државе, а посебно у трећем периоду, посебну су улогу имала принудна удружења, а нарочито у времену опште кризе и борбе за стабилизацију привреде и за учвршћење државе. Тако је долазило и до оснивања удружења занатлија, радника и трговаца.

Као што је већ наведено, за постојање грађанско правне одговорности правног лица за штету према трећем, нужно је да, прво, постоји правно лице. Постојање одговорности је, значи, тесно повезано са постојањем правног лица. Постојање правног лица је *conditio sine qua non*, услов без којег и не може да се замисли одговорност за штету према трећем. Другим речима, без правног лица, а у случају проузроковања штете између разних лица или неформалних група, овај се однос има решити на основу општих правила грађанског права којима се регулишу питања деликтне одговорности за проузроковану штету, а не на основу правила којима се регулише одговорност правног лица за штету која се причини трећем лицу.

Потврдним одговором на прво питање, а то је постојање правног лица у римском праву, даје се могућност да се одговори на друго, исто тако, веома важно питање, а то је питање деликта и деликтне одговорности. У вези овог питања, прво, треба нагласити да деликти у римском праву представљају посебан извор грађанскоправних односно облигационоправних односа.

Римљани су сматрали да свако треба да одговара и за најмању непажњу,⁵⁰ а ово према познатом правилу: *In lege Aquila et levissima culpa venit*.

Међутим, то не значи да у свим, нарочито, првим периодима настанка и развоја римског права и римске државе; деликти су имали такво својство, својство посебног извора грађанског односно облигационог права.

Прво, у старом римском праву, појам деликта је имао шире значење од деликта у грађанском праву као његов посебан извор. У старом римском праву појам деликта је обухватао: а) *delicta publica (orminia)* и б) *delicta privata*.

И у погледу одговорности за деликте у старом римском праву, а пре доношења Закона од XII таблица, постојала су више начина или боље речено система о одговорности за деликте. По једним ауторима имало их је четири⁵¹, а по другима три система или начина регулисања одговорности.⁵²

По првом систему, познат као систем неограничене освете, за извршени деликт се одговарало осветом, и то неограничено. Оштећени или чланови његовог генса имали су право да се освете како штетнику, лицу које је непосредно проузроковало деликт, исто тако, и било коме члану штетниковог генса, и то неограничено. Овај систем одговорности за извршени деликт није представљао извор облигација и облигационоправних односа.

И други систем је био систем освете. Но, разлика је била у томе што је по овом систему, само је оштећени односно лице које је оштећено деликтом имало право од штетника да захтева накнаду. Одговарао је само штетник и то својом личношћу, а не и његови чланови породице. Овај систем је познат као систем талијона „зуб за зуб, главу за главу“.⁵³ И овај систем није представљао извор облигационоправних односа.

Системом факултативне компензације напуштају се предходни системи у којима и по којима је деликвент одговарао искључиво својом личношћу. Од предходних система, овај систем се разликује тиме што по правилима овог система, а у случајевима настанка деликта, долазило је до закључења уговора о мирењу између породице оштећеног, с једне стране и штетника и његове породице, с друге стране. Закључењем уговора о мирењу оштећени је добијао и извесну накнаду, репарацију, али не и увек.

⁵⁰ Др Михаило Константиновић: Облигационо право, Општи део, (Према белешкама са предавања Проф. М.Константиновића, средно, В. Капор), Београд, 1952. страна 93.

⁵¹ Др Драгомир Стојчевић: Римско приватно право, треће издање, „Савремена администрација“ Београд, 1975. година, страна 263.

⁵² Др Иво Пухан: Римско право, Пето издање, „Научна књига“, Београд, 1977. година, страна 332-333

⁵³ Др Јожеф Салма: Облигационо право, Општи део, Основна начела, уговори и проузроковање штете, Научна књига, Београд, 1988. година, страна 418.

Поред наведених система, четврти систем је познат као систем легалне (законске) компензације. Његова је карактеристика била у томе што је државни орган унапред одредио висину накнаде која се плаћала оштећеном лицу у случају деликта и настанка штете односно у случају повреде оштећеникових правом заштићених интереса од стране штетника.

У традиционалном римском праву штетник је могао бити лишен слободе због проузроковане штете деликтом. Лишење слободе је било могуће извршити на два начина: прво, на физички начин, и друго, на идеалан начин, што ће рећи, променом статуса штетника од лица *sui iuris* на лице *alieni iuris*, по основу *Capitis deminutio maxima*.⁵⁴ Разуме се, за овај вид одговорности било је потребно и испуњење одређених услова за сваки конкретан случај. Битно је да је правно лице римског правног система одговарало за поступке својих радника. Тако на пример, још у првим периодима настанка и развоја римске државе постојала је тзв. ноксална одговорност (*actiones noxales*)⁵⁵ *pater familias* за штету коју су причинила лица *alieni iuris* и робови.

Или, још значајније од изложеног. Деликтно способни субјекти као лица *sui iuris* одговарала су за понашања лица *alieni iuris*. Ово је одговорност нарочито била развијена у периоду републике. Овакво становиште се заступа и у нашој правној доктрини.⁵⁶

Поред изложених случајева, грађанскоправна одговорност је постојала и за друга правна лица римске државе. Разлика је била само у погледу услова и основа одговорности која се захтевала за сваки конкретан случај код одговорности за проузроковану штету према трећем лицу.

Не улазећи у детаљнија излагања, јер то прелази оквире овог рада, у оквиру ове тачке се износе само неке особености институције одговорности правног лица у римском праву, за штету коју његов радник причини трећем лицу и оне се састоје:

- прво, у римском праву, у првом периоду настанка и његовог развитка, појам деликта је имао, као што је већ и овде подвучено, широко значење. Под појмом деликта било је обухваћено како *delicta privata* тако (деликти у грађанскоправном смислу) који су били углавном и извор грађанскоправних односа тако и она група деликта који су у своме бићу имали елементе кривичног дела, а назвали су се *delicta publica* или *crimina*.

⁵⁴ Опширније код Др Јожеф Салма: Оп, цит., страна 401.

⁵⁵ Др Иво Пухан: оп. цит., страна 260.

⁵⁶ Др. Јожеф Салма: оп.цит., страна 485.

Требало је и времена и доста напора римских правника да направе јасну дистинкцију између деликта у грађанскоправном смислу и оних противправних радњи које у себи имају елементе кривичног дела.

Друго, за време важења Закона од XII таблица, штета је могла бити проузрокована трећем лицу само спољашњом (позитивном) радњом, значи, чињењем. То је она врста деликта коју су римски правници назвали *delicta in commisione*. Тек у класичном праву деликт је могао настати и пропуштањем одређене радње које је штетник био дужан да предузме.

- Треће, објективна одговорност правног лица за поступке својих радника је предходила субјективној одговорности. Законом од XII таблица уводи се принцип субјективне одговорности⁵⁷, који као принцип је нарочито долазио до пуног израза у класичном и посткласичном праву. Овај вид одговорности се примењивао код утврђивања одговорности за извршени деликт, познат у римском праву као *Damnum iniuria datum*, (повреда туђих материјалних добара).

- Четврто, у појединим периодима настанка и развоја римског права уочава се разлика у погледу накнаде штете која као право припада оштећеном. Наиме, начин накнаде и њен обим је различито био регулисан што је зависило од конкретног деликта и периода у коме се решавало за настали грађанскоправни однос. У појединим случајевима оштећени је имао само право на накнаду просте штете (*roena privata*) да би у другим случајевима, а разуме се, под тачно предвиђеним условима накнада је износила вишеструки износ вредности уништене ствари. Нису били ретки случајеви да се накнада штете досуди заједно са новчаном казном (*actiones mixatae*).

Значајну новину у погледу накнаде штете увео је и Закон *Lex Aquilia*,⁵⁸ а наиме, да се висина накнаде утврди и мери према висини причињене штете.⁵⁹ Сваки од наведених модалитета и начина накнаде, а тиме и накнаде штете трећем лицу, могао се применити само за конкретни извршени деликт и под тачно предвиђеним условима.

Када је реч о накнади штете, у оквиру ове тачке посебно треба да се нагласи да је питање признавања и регулисања накнаде нематеријалне штете у римском праву и данас спорно. И данас у правној доктрини води се расправа о признавању нематеријалне (моралне) штете у римском праву, а ово нарочито у погледу прилаза да се ово питање реши позитивним прописима римске државе.

⁵⁷ Др Иво Пухан: оп. цит., страна 234.

⁵⁸ Др Драгомир Сојчевић: оп.цит., страна 271

⁵⁹ Закон *Lex Aquilia* је донесен око 286 или 287. године старе ере.

У погледу наведеног спора у правној науци, једни аутори⁶⁰ сматрају да су римски правници признали право на накнаду нематеријалне штете, а ово нарочито у каснијем стадијуму развоја римског права, а други аутори⁶¹ су мишљења да изнете тврдње о признавању права на накнаду нематеријалне штете још увек није доказана на егзактан начин.

Пето, у првим периодима развоја римског права другачије је било регулисано питање накнаде штете проузроковане од више лица. Оштећени је имао право на кумулативну накнаду, а то значи, целу накнаду од сваког лица – штетника који је учествовао у проузроковању штете. Но, и овај систем је био замењен у класичном и посткласичном праву системом индивидуалне и солидарне одговорности.

На основу изложеног, основано се може закључити да је римско право посветило посебно место и пажњу питањима штете односно питањима деликтне одговорности, а у том комплексу и питањима везаним за одговорност правног лица за штету коју су њихови радници (чланови) на раду или у вези са радом причинили трећим лицима, разуме се, са оном особеностима којима се овај систем и разликује од других правних система.

О појединим питањима, а посебно питањима која се тичу услова и основа одговорности правног лица према трећем, као и о питањима о накнади штете, у адекватном обиму биће речи и у оквиру других делова овог рада.

II КРАТАК ОСВРТ ПОЈАВЕ И РАЗВИТАК ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНОГ ЛИЦА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Код нас, у предратном праву старе Југославије наилазимо на сасвим сумарну регулативу институције одговорности правног лица за штету која се причини трећим лицима. Ово тим пре што је правно нормирање ове институције углавном зависило и било условљено општим развојем правног лица и њиховим положајем у дотадашњем правном систему, с једне стране, као и регулисањем институције одговорности за штету као посебним извором грађанскоправних односа, с друге стране.

Може се слободно рећи даје право старе Југославије мало пажње посветило развоју правних лица, а тиме и питањима која се тичу одговорности за штету како унутар њих, исто тако, и регулативи оних односа који су настали проузроковањем штете према трећим лицима. Разлози за то су различити:

⁶⁰ Др Обрен Станковић: Новчана накнада неимовинске штет, Четврто, допуњено и проширено издање, „Савремена администрација“, Београд, 1972. године., 77.

⁶¹ Др Јожеф Салма: оп.цит., 418.

- прво, грађански законици из прве половине XIX века нису посветили нарочиту пажњу правним лицима и њиховој „правној организацији“. Тако на пример, Аустријски грађански законик само посредно говори о појединим правним лицима иако не садржи конкретне прописе о њима. Правна лица узгредно спомиње и француски грађански Законик (СС).

- Друго, на подручју бивше Југославије пре Другог светског рата, постојала су различита правна подручја и на сваком подручју се примењивао одређени, конкретни грађански законик или више њих који су углавном били под утицајем других, предходно донетих грађанских законика из прве половине XIX века. Српски грађански законик из 1844. године (СГЗ) представљао је грађански превод Аустријског грађанског законика. На подручју Црне Горе је важио Општи имовински законик за Црну Гору (ОИЗ).

Слично је било и са другим правним подручјима, но, овде, на овом месту и није потребно да се о томе детаљније анализира и образлаже.

Оно што је битно да се нагласи, као што је већ подвучено, питање одговорности правног лица пре рата није било детаљније регулисано, а ово из разлога што и питања повезана за статус правних лица нису била довољно разрађена. Параграфи 42,58,59 СГЗ само посредно говоре о општинама и задругама као правним лицима. Задруге су представљале посебне економске организације чије се циљеве и задатке, форму и садржину, улогу и карактер, одређивали конкретни друштвени услови.

Поред наведених правних лица, а сагласно познатој класификацији правних лица у буржоаском праву бивше Југославије, пре Другог светског рата постојале су задужбине и удружења грађана. Прве су биле добровољне установе или фондови које је неко физичко или правно лице основало својим средствима, а за остваривање дозвољених циљева. Удружења грађана су била правна лица грађанског права, углавном, са истим правним статусом, као и задужбине. Разлика је била само у погледу циљева њиховог формирања, а њихов је циљ био да се постигне одређени резултат у свери науке, културе, спорта и друго.

Међутим, у садашњем смислу, појам удружења је знатно шири од удружења пре Другог светског рата. Данас се под појмом удружења грађана обухватају и друштвене организације које се од класичних удружења грађана разликују својом масовношћу, с једне стране, као и својим посебним циљевима и резултатима које желе да постигну, с друге стране.

Што се деликтне одговорности правног лица за штету према трећем лицу тиче, ово је питање регулисано у праву Југославије пре рата, у оквиру

опште деликтне одговорности, Иначе, конкретнијих одредаба за одговорност правног лица за штету коју његов радник причини трећем лицу нема. Тако на пример, Општи имовински законик за Црну Гору из 1898. године, за кога се са правом каже да представља оригинални грађански законик, у својим члановима 541. и 925. садржи одредбе за проузроковану штету и одговорности за њу.

У даљем излагању о условима и основу одговорности правног лица (што важи и за друге облике удруживања сагласно позитивним прописима) одређена предратна решења у том погледу ће поново бити потенцирана, но, само ради компарације и бољег разумевања правне установе одговорности за штету, овде се само спомиње. Иначе, поред изнетог приказа, за један комплетан приказ и прилаз овој проблематици треба посебно да се наведу и ставови у новом законодавству, садашње теорије у правној науци и став судске праксе, која питања представљају предмет даљег излагања.

ПЕТИ ДЕО
**ПРАВНА РЕГУЛАТИВА У ЈУГОСЛАВИЈИ ПОСЛЕ
ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА**

Доношењем Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације,⁶² који Закон има велики значај за послератни правни систем, прекинут је правни континуитет са правним системом старе Југославије. Наступа нова етапа развоја земље, развој земље на социјалистичким принципима. Полазећи од тога било је неопходно да се и нови друштвени односи регулишу нормама социјалистичког друштва.

У тој симбиози односа и њиховог регулисања, без сваке сумње, било је потребно да се регулишу и грађанскоправни односи који настају проузроковањем штете у организацијама удруженог рада (предузећима), односно у то време у „предузећима и другим радним колективима“, сагласно позитивним прописима донетим одмах после рата.

На овом месту, прво, само летимично ћу навести неке од, по мом мишљењу, најважнијих прописа, који представљају и извор регулисања грађанскоправних односа који настају проузроковањем штете према трећем лицу, за штету причињену од радника предузећа и других правних лица.

Полазећи од изложеног, овде ће бити речи, прво о уставном регулисању ове материје, затим, о прописима правног значаја за ову област, а посебно о прописима радног права, у којим прописима има и конкретних одредаба о питањима одговорности за штету према трећем лицу. Нарочито је био од значаја Закон о удруженом раду, који је представљао значајан извор регулисања ове проблематике.

Од наведених прописа, Закон о облигационим односима представља најзначајнији и најконкретнији правни пропис који на директан начин регулише питање проузроковања штете од стране радника или организације удруженог рада (предузећа) и друге односе који настају на овај начин, О његовом прилазу и датим решењима у Закону о облигационим односима биће речи на одговарајућим местима у овом раду. Но, ради целовитијег приказа потребних прописа као извора ове проблематике, на овом месту, тачније речено, у оквиру овог дела, и о овом закону ће бити речи, и то, разуме се, сасвим укратко.

⁶² Закон је објављен у „Службени лист ФНРЈ“, бр. 86/1946., год.

I УСТАВИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У РЕГУЛИСАЊУ ГРАЂАНСКОПРАВНИХ ОДНОСА КОЈИ НАСТАЈУ ПРОУРОКОВАЊЕМ ШТЕТЕ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Устав сваке државе (код нас наше државе), представља основни извор права. У том смислу, слободно се може рећи да у Југословенским уставима који су донети после Другог светског рата има и конкретнијих одредаба у којим су садржана и решења за регулисање института одговорности правног лица (односно организације удруженог рада) за штету коју њен радник причини трећем лицу.

Први устав послератне Југославије, донет је одмах после ослобођења (Устав ФНРЈ⁶³ од 1946. године) који само на посредан начин говори о правима и обавезама радника у радним организацијама и то претежно у оквиру оних делова Устава у којима се регулишу питања друштвено економског система. Тако на пример, одредбе члана 41. Устава ФНРЈ говоре о одговорности за штету коју трећем лицу причине службена лица, на раду или у вези са радом.

За разлику од Устава ФНРЈ, у уставу СФРЈ из 1963.⁶⁴ године као и у Уставу СФРЈ од 1974. године⁶⁵ имамо и конкретне одредбе које говоре о овој проблематици. Тако на пример, чланови 69. Устава СФРЈ од 1963. године и члан 199. Устава СФРЈ од 1974. године говоре на директан начин о проблематици која је предмет овог рада.

На основу ових одредаба, уставни социјалистичких република па и Устав социјалистичке Републике Србије садрже углавном исте или сличне одредбе које се односе на одговорност предузећа за штету према трећем лицу. Због тога, не улазећи детаљније у сва могућа решења донетих устава Република и покрајина, на овом месту биће речи нешто више о решењима Устава СФРЈ од 1974. године.

Одредбе члана 199. Устава СФРЈ од 1974. године говоре да „свако има правно на накнаду штете које му, у вези са обављањем службе или друге делатности државног органа, односно организације која врши послове од јавног интереса, причини својим незаконитим или неправилним радом лице или орган који врши ту службу или делатност“.

На основу цитиране уставне одредбе јасно се може закључити да се цитирана одредба односи на рад органа и организације која врши послове од

⁶³ Члан 41 Устава ФНРЈ, донет 31.01.1946. године.

⁶⁴ Устав СФРЈ од 1963. године („Службени лист СФРЈ“, бр. 14/63)

⁶⁵ Устав СФРЈ од 1974. године („Службени лист СФРЈ“, бр. 9/74)

јавног интереса. Но, не видим разлога да се иста одредба не може применити и за организације удруженог рада и за друга правна лица.

Од наведене одредбе члана 199. Устава, како што правилно истичу коментатори овог значајног правног акта,⁶⁶ произилазе неколико питања, а наиме: овом се одредбом зајемчује грађанину право на накнаду штете ако му је штета причињена приликом вршења службе од стране државног органа, односно обављања службе или друге делатности државног органа, односно организације које врше послове од јавног интереса; да је штета последица незаконите делатности или због неправилног рада органа или организације; обавеза накнаде лежи на друштвено-политичкој заједници на чијем подручју делује орган, односно на организацији у којој се врши делатност или служба.

Поред наведених питања, од става 2. истог члана регулисано је и питање да „оштећени има право да, у складу са законом захтева накнаду и непосредно од лица које је причинило штету“. И ова одредба довољно јасно говори да је грађанин довољно заштићен Уставом у својим правима на накнаду штете, а у том смислу нарочито у погледу субјекта који треба да насталу и конкретну штету накнади.

Изнета уставна регулатива представља солидну основу за детаљније регулисање институције одговорности предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу. Ову основу коју Устав поставља и могућност коју представља није остала без одјека и конкретне примене у пракси. Наиме, ово овлашћење (или боље рећи, право и обавеза) је искоришћено од стране законодавца за доношење конкретних закона за регулисање питања из ове области, а то је, као што је више пута подвучено, област накнаде штете у предузећима. Да је то тако најбоље говоре решења која су садржана у Закону о удруженом раду од 1976. године и Закона о облигационим односима од 1978. године.

Уставно решење федеративне Југославије прихваћено је и од стране републичког односно покрајинског законодавства, а ово, посебно у области радног законодавства чијим прописима се регулишу радноправни односи. Са друге стране, поред прописа у којима се налази наведено уставно решење, даља његова конкретизације је извршена и у самоуправним општим актима предузећа и других правних лица.

⁶⁶ Устав СФРЈ од 1974. године, Стручно објашњење, „Привредни преглед“, Београд, 1975. год., стр. 346

II РАДНО ЗАКОНОДАВСТВО И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

У предходном излагању је дат кратак осврт уставног регулисања институције одговорности предузећа за штету који његов радник причини трећем лицу. На основу изложеног јасно произилази да је Уставом федеративне Југославије (правни предходник Републике Србије), као општим извором права, дат потврдан одговор у погледу регулисања питања одговорности предузећа и других органа за штету коју радник причини трећем лицу. Но, регулатива у Уставу је дата у оном обиму колико је то и могуће да се учини у једном основном правном акту (уставу једне земље), у конкретном случају, у Уставу Југославије – Србије.

Битно је да се подвуче да наведена уставна регулатива представља значајно начело на које се ослања и које представља основ за детаљније регулисање ове проблематике другим позитивним прописима.

Код нас после ослобођења (Другог светског рата), поред наведених уставних решења, питање правног регулисања одговорности за штету било је предмет радног законодавства. Ово значи да је у законима из области радноправних односа имало, а има и сада, изричитих одредаба које говоре о штети у радним организацијама и одговорности за то. Како то изгледа, најбоље говоре одредбе доле цитираних чланова одређених закона из области радног права:

Прво, још у Закону о радним односима из 1961. године, у његовом члану 294. било је предвиђено да „привредна организација одговара за штету коју раднику чини појединцима или правним лицима у вези са својим радом. Привредна организација има право да тражи од радника накнаду исплаћеног износа ако је радник проузроковао штету намерно или из крајње непажње. Захтев привредне организације према раднику застарева за 6 месеци од дана извршене исплате“.

Члан 97. Основног закона о радним односима из 1970. године⁶⁷, исту такву одредбу је предвидео која гласи: „За штету коју радник на раду или у вези са радом проузрокује трећим лицима (појединцу или правном лицу) одговара радна организације код које је радник био на раду у тренутку проузроковања штете. За штету коју трећем лицу, у вези вршења службе или друге делатности државног органа односно организације која врши послове од јавног интереса, проузрокује својим незаконитим или неправилним радом

⁶⁷ Основни закон о радним односима, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 12/70.

радника тог органа односно организације, одговара друштвено-политичка заједница односно организација у којој се врши служба или друга делатност. Оштећени има право да захтева и непосредно од радника накнаду штете ако је она проузрокована кривичним делом“.

Слично решење садржи члан 51. Закона о међусобним односима радника у удруженом раду⁶⁸, а наиме, да: „за штету коју радник на раду или у вези са радом проузрокује трећим лицима (појединцу или правном лицу) одговара основна организација удруженог рада у којој је радник радио у тренутку проузроковања штете“.

И Закон о јавним службеницима од 1957. године⁶⁹ у свом члану 122. став 2. је регулисао питање одговорности државе за штету која службена лица, на раду или у вези са радом, причине трећим лицима.

Одредбе цитираних чланова скоро на истоветан начин регулишу питања одговорности која настају на раду или у вези са радом. У досадашњем излагању је било речи о прописима савезног карактера, разуме се, са њиховом применом на целој територији тадашње СФРЈ, па и територије Републике Србије.

Доношењем Устава СФРЈ од 1974. године ситуација у вези правног регулисања битно се мења, а то је имало својевидан одраз и на питања која се тичу одговорности предузећа за штету која се причини другом, значи, питања која су предмет проучавања у овом раду. Наиме, на основу одредаба овог Устава, правна регулатива радноправних односа прелази у надлежност република и покрајина. Да је то тако најбоље говоре и закони о радним односима који су донети од 1974. године.

Међутим, када је реч о законима којима се регулише питање накнаде штете и грађанскоправне одговорности, овде и овом приликом вреди да се наведе да у овом погледу постоје разлике у питањима проузроковања штете која се причини предузећу од стране радника као и штета која се наноси раднику од стране радног колектива, с једне стране, као и оног комплекса питања која се тичу и која се односе на одговорност за штету која се причини трећем лицу од стране радника предузећа, с друге стране.

Наиме, питања из прве групе представљају непосредан предмет проучавања радноправне науке и предмет регулисања радноправних прописа, а

⁶⁸ Закон о међусобним односима радника у удруженом раду, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 23/73. године.

⁶⁹ Закон о јавним службеницима, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 53/57. Иначе, поред законских решења о питањима одговорности јавних службеника, у правној теорији, Проф. Денковић се посебно бавио проучавањем ове проблематике. В. опширније, Др, Драгаш Денковић: Ко може непосредно одговарати грађанима за штету коју проузрокују јавни службеници, „Анали Правног факултета у Београду“, 1961. година, октобар-децембар.

што се тиче питања која се постављају у свим случајевима када се штета причици трећем лицу о њима се сасвим мало говори у законима из области радног права, а то значи да се ови односи или се сумарно регулишу или о њима нема конкретнијих одредаба.

Закони о радним односима социјалистичких република или покрајина из тог времена, то најбоље потврђују.⁷⁰

III ЗАКОН О УДРУЖЕНОМ РАДУ И ПИТАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Од прописа донесених после Другог светског рата, нарочито у области радних односа, са посебним освртом на накнаду штете, у организацији удруженог рада (предузећа), без сваке сумње, представља и Закон о удруженом раду из 1976. године⁷¹.

Закон о удруженом раду представља, односно представљао је „мали устав“ радних односа, у члановима 205-209 (у пречишћеном тексту Закона, у члановима 161-166)⁷² била је регулисана материја о одговорности за штету која настаје у организацијама удруженог рада. Наведеним члановима регулишу се три комплекса питања, и то: а) питања одговорности радника за штету која се причици организацији удруженог рада; б) питања одговорности организације удруженог рада за штету која се наноси раднику на раду или у вези са радом; и в) оно што је директно повезано за проблематику која се третира у овом раду, питања која се тичу одговорности за штету коју радник организације удруженог рада причици трећем лицу, разуме се, на раду или у вези са радом.

Од наведених комплекса потенцираних питања, може се слободно рећи, што фактички и из самог Закона произилази, да се законским одредбама највише је пажње и места посвећено питањима одговорности радника за штету која се причици организацији удруженог рада.

⁷⁰ Опширније чланове доле наведених Закона из области радног права:

РХ: Чланови 89-101 ЗОРУР, „Народне новине“ бр. 40/82; 49/85.

РС: Чланови 146-168 Закона о деловних размерјих, „Урадни ист“ бр.24/83; 5/86.

СРС: Чланови 109-122 Закона о радним односима, „Службени гласник“ бр. 4/84.

РМ: Чланови 84-97 Закон за работните односи, „Служен весник на СРМ“ бр. 45/77; 3/83; 43/87.

СРЦГ: Чланови 106-116 ЗРО, „Службени лист“ бр. 27/85; 3/86.

САПВ: Чланови 101-114 ЗРО, „Сл. лист“ бр. 32/81; 1/82.

САПК: Чланови 102-113 ЗРО, „Сл. лист“ бр. 24/84; 14/87.

⁷¹ Закон о удруженом раду, „Сл. лист СФРЈ“ бр. 53/76, са изменама и допунама, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 57/83; 85/87.

⁷² ЗУР (Пречишћен текст), „Сл. лист СФРЈ“, бр. 11/88.

Друго подручје, подручје одговорности организације за штету коју је радник (један или више њих) претрпео на раду или у вези са радом, у Закону о удруженом раду је регулисано веома кратко (лапидарно).

Трећи вид или аспект одговорности за штету која настаје у организацији удруженог рада, предмет разматрања у овом раду, је питање одговорности организације удруженог рада за штету коју њен радник на раду или у вези са радом проузрокује трећем лицу. С друге стране посматрано, трећи комплекс садржи и одређена решења која је имао ЗУР, а која се тичу правног регулисања следећих важних питања: прво, под којим условима одговара организација удруженог рада према трећем лицу; друго, под којим условима и у којој мери одговара радник својој организацији удруженог рада за исплаћени износ трећем лицу у регресном поступку; треће, под којим условима може да одговара радник организације удруженог рада трећем лицу као оштећеном непосредно.

Што се првог питања тиче, Закон о удруженом раду је изоставио из своје формулације регулисање питања имовинскоправног односа између организације удруженог рада и трећег-оштећеног лица. Значи, Закон је само на посредан начин регулисао ово питање, а то је питање регреса као коначна последица која настаје проузроковањем штете трећем лицу. Сматра се да је Закон о удруженом раду овај предмет и начин регулисања односа, прихватио полазећи од усвојене основне концепције да се овим Законом регулишу само унутрашњи односи у удруженом раду.

На основу изложеног јасно произилази да је Закон о удруженом раду регулисао питање регреса организације удруженог рада према раднику као непосредном штетнику предвиђајући и рок у коме се овај захтев може поставити односно остварити.

Питање непосредне одговорности радника за штету коју је причинио трећем лицу захтева и посебну анализу.⁷³ Ово питање није регулисано у Закону о удруженом раду што је до доношења Закона о облигационим односима имало и стварало доста дилеме у правној науци и у судској пракси.

Наиме, као што је познато од раније, по одредбама Закона о међусобним односима радника у удруженом раду (члан 51.) из 1973. године постојала је могућност да се оштећени обрати са захтевом за накнаду штете и непосредно раднику, али под условом да је штета била проузрокована кривичним делом.

⁷³ Опширније код Др Asen Grupče: Materijalna odgovornost vo organizacite na združeniot trud, Pečatnica „Kiro Dandaro“, стр. 16

Устав СФРЈ из 1974. године, у члану 199. исто тако предвиђа могућност да се накнада захтева директно од радника као непосредног штетника под условима предвиђеним законом, што значи, упућује на законски пропис којим треба да се регулише ово питање.

Закон о удруженом раду, као што је већ речено, у члану 209. (односно у члану 165. Пречишћени текст Закона), само посредно говори о одговорности организације удруженог рада за штету коју њен радник причини трећем лицу. Наиме, овим чланом се регулише питање права регреса. Регулишући само право регреса која настаје проузроковањем штете у организацији удруженог рада, законодавац полази од становишта да се примарна одговорност одговорног лица за штету (у конкретном случају, организације удруженог рада) претпоставља.

Што се тиче питања, да ли Закон дозвољава да се оштећени као треће лице обрати раднику са захтевом за накнаду штете, може основано да се закључи да Закон ово питање није регулисао, али тиме као могућност није ни искључио. У питању је једна правна празнина у правном систему одговорности за штету коју је употпунио, а дилему отклонио Закон о облигационим односима, који предвиђа могућност да се оштећени обрати директно и раднику са захтевом о накнади штете ако је овај штету проузроковао намерно. О томе ће тек бити речи.

Најзад, заокружујући ову тачку, треба истаћи да је доношењем Закона о предузећима⁷⁴ престали су да важе одређени делови из Закона о удруженом раду, осим одредаба Главе IV- Међусобни радни односи радника у удруженом раду и Главе VI – Пододсек II – Права, обавезе и одговорности друштвено правних лица у правном промету друштвених средстава, до доношења посебних савезних закона којим ће бити уређена ова питања.

При једној оваквој регулативи која ја предвиђена у прелазним и завршним одредбама Закона о предузећима, Скупштина СФРЈ усвојила је Закон о основним правима из радног односа.⁷⁵ Чланови од 70. до 74. овог Закона регулишу питања накнаде штете коју је радник организације удруженог рада проузроковао трећем лицу на раду или у вези са радом. Решења која овај Закон предлаже углавном су истоветна са оним из Закона о удруженом раду.

⁷⁴ Закон о предузећима објављен је у „Службеном листу СФРЈ“ бр. 77 од 31. децембра 1988. године, а ступио је на снагу 1. јануара 1989. Закон о изменама и допунама Закона о предузећима из 1989. године, објављен у „Службеном листу СФРЈ“ бр. 40 од 7. јула 1989. године, а ступио је на снагу 15. јула 1989. Закон о изменама и понудама Закона о предузећима из 1990. године, објављен је у „Службеном листу СФРЈ“ бр. 46 од 10. августа 1990, а ступио је на снагу 18. августа 1990. и у бр. 61 од 19. октобра 1990, који је ступио на снагу даном објављивања.

⁷⁵ Закон о основним правима из радног односа, „Службени лист СФРЈ“, бр.60/89. године

Као што се може лако запазити, ступањем на снагу овог Закона престао је да важи онај део Закона о удруженом раду којим је био регулисан институт одговорности за штету коју радник организације удруженог рада причини трећем лицу.

Решења која је усвојио Закон о удруженом раду у овом раду су посебно и потеницирана. Ово не случајно. Наиме, примена одредаба Закона о удруженом раду у овој области више од 15 година имала је и битног утицаја на становишта судова удруженог рада као и на становишта судске праксе по питањима из области проузроковања штете у организацијама удруженог рада.

О специфичностима појединих решења које је Закон о удруженом раду усвојио биће речи и у даљем излагању и то у оном обиму који омогућује да се ова проблематика боље схвати.

У досадашњем излагању, а сагласно члану 170 Закона о облигационим односима чијим одредбама се регулише одговорност организације удруженог рада за штету коју радник причини трећем лицу, у овом раду је употребљавана законски израз – „организација удруженог рада“. Но, као што се може лако уочити у раду не ретко се употребљава и израз „предузеће“ тј. послодавац. Ово се чини због битних статусних промена организација удруженог рада које настају доношењем Закона о предузећима, његовим изменама и допунама, о којима (исто тако) је било речи.

Да би овај рад и питања која се у њему третирају био усаглашен са позитивним прописима који су на снази, ја сам мишљења да у даљем излагању треба да се задржи израз „предузеће“, све до 2005. године, тј. доношења Закона о раду од када настаје израз послодавац.

Но, није сувишно да се каже да у погледу одговорности за штету коју радник причини трећем лицу *нема никаквих разлика* и потпуно је *ирелевантно* да или је реч о организацијама удруженог рада или о предузећима, тј. послодавцима.

IV МЕСТО ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА И ДРУГИХ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ У ЗАКОНУ О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА

Систем накнаде штете је добио посебно месту у Закону о облигационим односима усвојеним 30. марта 1978. године од стране Савезног већа Скупштине СФРЈ, који Закон је ступио на снагу 1. октобра 1978. године.⁷⁶

Поред Закона о облигационим односима, а пре његовог доношења, ова питања су била посебно анализирана у раду проф. др Михаила Константиновића: Скице за Закон о облигацијама и уговорима, који рад представља и основу за доношење напред поменутог Закона.⁷⁷

У контексту питања одговорности за штету, Закон о облигационим односима је посебну пажњу посветио и правној институцији одговорности за штету коју је радник предузећа нанео трећем лицу, а при вршењу радних задатка, значи, на раду или у вези са радом.

Правни основ за доношење Закона о облигационим односима био је члан 281. став 1. тачке 4 Устава СФРЈ који предвиђа да Федерација преко савезних органа уређује: „Основне облигационих односа“ (општи део облигација) и уговорне и друге облигационе односе у области промета робе и услуга: основне својинско – правне односе; основне односе којима се обезбеђује јединство југословенског тржишта; основне имовинско – правне и друге материјално – правне односе у области поморства унутрашње и ваздушне пловидбе; ауторско право“.

При једној оваквој формулацији, разумљиво је само по себи, да сви други облигациони односи који нису обухваћени наведеном одредбом спадају у надлежност републичких и покрајинских законодавстава.

На основу изложеног јасно се види да је питање одговорности предузећа за штету према трећем лицу регулисано савезним Законом о облигационим односима.

Законом о облигационим односима, посебно одредбама овог Закона којим се регулишу наведена питања из система штете у предузећима одстрањене су дилеме и оне правне празнине које су постојале у позитивним прописима који су се на директан или индиректан начин бавили регулисањем питања из ове области.

⁷⁶ Закон о облигационим односима „Сл лист СФРЈ“, бр. 29/78

⁷⁷ Опширније код проф. др Михаила Константиновић: „Скице за Законик о облигацијама и уговорима“, „Савремена администрација“, Београд, 1969. године, посебно чланови 123-167

На овом месту је потребно и довољно само да се наведе однос Закона о удруженом раду и Закона о облигационим односима, који су, сваки за себе и од свог аспекта, регулисали питање одговорности предузећа за штету која се причини трећим лицима.

Наиме, упоредним проучавањем одредба Закона о удруженом раду и Закона о облигационим односима са аспекта постављеног задатка, основано може да се закључи да између правила које предвиђа, први односно други закон, постоје и извесна прожимања, што доводи и до међусобног упућивања.⁷⁸ Ово значи, с друге стране, да питања одговорности основне организације за штету коју је радник претрпео на раду или у вези са радом као и одговорност радника за штету коју је проузроковао организацији, регулише Закон о удруженом раду. Закон о облигационом односима регулише само питања која се тичу одговорности организације удруженог рада за штету коју је њен радник причинио трећем лицу.

При неспорној чињеници да се даља излагања у овом раду која се тичу одговорности за штету према трећем лицу базирају се на одредбама овог Закона, на овом месту и није потребно детаљније да се улази у питања која се тичу значаја овог, без сваке сумње, значајног позитивног прописа.

У оквиру овог расправљања, Закон о облигационим односима се спомиње као један од веома важних извора облигационо-правних односа који настају проузроковањем штете у предузима и одговорности истог предузећа према другим лицима.

⁷⁸ Проф. др Слободан Перовић: Предговор Закона о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ“, Београд, 1978. године, страна 11

ШЕСТИ ДЕО

**УСЛОВИ (ПРЕТПОСТАВКЕ) ЗА ОДГОВОРНОСТ
ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ КОЈУ ЊЕГОВ РАДНИК
ПРИЧИНИ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ**

УВОД

Суштинско питање на које треба да се одговори код постављеног задатка, без сваке сумње, представља питање услова за овај вид одговорности, којим питањима управо и се посвећују посебно место у овом раду.

О условима под којим одговара послодавац постоји развијена правна теорија, а и законодавства скоро свих земаља, код нас наше земље, овим питањима посвећују посебно место у целокупној „правној организацији“ одговорности за штету коју радник причини трећем лицу. Судска пракса, исто тако, је доста обимна, а по појединим питањима која се тичу претпоставки за одговорност има изграђен јасан и категоричан став.

У оквиру овог дела, биће речи о условима под којима одговара предузеће за штету коју његов радник наноси трећем лицу при вршењу послова и радних задатака који су му поверени. Иначе, посматрано са аспекта постављеног задатка, овде под појмом услов (претпоставка) подразумева се одређена чињеница или скуп одређених чињеница које треба да се стекну да би послодавац био подвргнут грађанскоправној одговорности према трећем лицу. Позитивни прописи сваке земље, код нас наше земље, одређују и прописују које су то чињенице које имају карактер и својство услова за конкретну грађанскоправну одговорност.

Постојање чињенице или чињеница које представљају услове за грађанскоправну одговорност морају бити извесне и несумњиве. Њихова извесност и несумњивост као карактеристика, условљавају за грађанскоправну одговорност послодавца и разликују се од оних услова помоћу којих, као неизвесне чињенице (околности), се врши модификација правних послова.

За један целовитији одговор на одређена, за ову тему, значајна и суштинска питања, по мом мишљењу треба да се одговори на следећа три комплекса питања, а наиме:

- прво, питање страна облигационоправних односа који настају проузроковањем штете трећем лицу од стране радника и послодавца;
- друго, општи услови који се захтевају за грађанскоправну одговорност, који су заједнички и за сваки други вид одговорности за проузроковану штету; и
- треће, посебни услови, а то су оне претпоставке које су специфичне за овај вид одговорности и на основу којих се овај вид одговорности разликује од других видова одговорности за штету.

Полазећи од изложеног, наредне три тачке у оквиру овог дела рада управо су посвећене постављеним питањима.

I СТРАНЕ ОБЛИГАЦИОНОГ ОДНОСА

Проузроковањем штете трећем лицу од радника послодавца настаје један конкретан грађанскоправни однос између штетника и оштећеног. Овај однос је такав однос који настаје повредом једне императивне правне норме (а то може бити и морална или обичајна норма ако уживају државну санкцију) и то забрањујуће правне норме. У питању је повреда оне норме која на императиван начин забрањује да се другом наноси штета.

Ову забрану која је позната као *Neminem ledere*, познају и прихватају, као што је подвучено у овом раду, правни поретци свих земаља.

Овако настали грађанскоправни однос има, у начелу, одлике једностранообавезујућих облигационоправних односа. Ово због тога што се на страни штетника односно, у овом случају, на страни одговорног лица, настају („рађају се“) само обавезе, а то је обавеза да се накнади настала или боље речено проузрокована штета, док на другој страни, на страни оштећеног настаје само право, а то је овлашћење његово да захтева од одговорног лица измирење накнаде штете. Изнето начело важи и примењује се само ако је у питању облигационоправни однос који се јавља у његовом једноставном чистом виду⁷⁹.

Штета која се причини трећем лицу од радника предузећа представља услов за одговорност. Овај вид одговорности је вануговорна грађанскоправна одговорност због тога што до момента проузроковања штете између радника и његовог предузећа, с једне стране, и трећег лица које се сада јавља као оштећено лице, с друге стране, није постојао никакав правни однос (сем случајева када се као оштећено лице појављује радник истог предузећа). Настанком штете у наведеном смислу настаје и облигационоправни однос релативног дејства, а то значи, са конкретним правима и обавезама између тачно одређених страна.

И, када је у питању грађанскоправна одговорност за штету, и овде треба истаћи да међу правним писцима постоје разлике у погледу дефиниције и самог појма овог вида одговорности. Наиме, док једни сматрају⁸⁰ да је деликатна одговорност шири појам и обухвата како вануговорну тако и

⁷⁹ Др Dimitri Pop-Georgiev: *Osnovi na imotnoto pravo*, „Kultura“, Skopje, 1977 godina, strana 232.

⁸⁰ Др Јаков Радишић: *Облигационо право, Општи део*, „Нолит“, Београд, 1979. година, стр.154

уговорну одговорност за штету, други су мишљења да деликтна одговорност је фактички неуговорна (грађанска, цивилна) одговорност.⁸¹

Стране облигационоправног односа који настаје проузроковањем штете трећем лицу су две: штетник и оштећени. Иако су као стране и појмови познати и њих проучава грађанскоправна односно облигационоправна наука, овде, на овом месту, о штетнику и оштећеном као странама насталог и конкретног облигационоправног односа биће речи само са аспекта својстава једне односно друге стране као и других специфичности које их имају и на основу којих се и разликује овај вид одговорности за насталу штету. У овом грађанскоправном односу штетник односно одговорно лице постаје дужник, док оштећени је поверилац.

О особеностима наведених лица односно страна биће речи у оквиру овог дела рада, на следећи начин:

1. Ш Т Е Т Н И К

Код одговорности послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу, непосредни штетник је, као и што сам назив институције каже, радник дотичног послодавца. Значи, као штетник се појављује увек једно физичко лице (или више њих), али са једним додатним својством, а то је да има својство односно статус радника код послодавца. Радник као штетник другачије се може назвати и непосредни проузроковач штете.

Међутим, у овом контексту, појам штетника је шири него што се то мисли у обичном говору. Радник као штетник не мора бити искључиви непосредни штетник односно проузроковач штете. Радник је штетник и у случају када се у једном грађанскоправном односу појављује као подстрекач, помагач, саизвршилац, а за које случајеве постоје и посебна правила одговорности, о којима ће бити, исто тако, речи у даљем излагању.

По општим правилима грађанскоправне одговорности односно по правилима о одговорности за штету, код нас, и не само код нас, за штету која се причини појединцу или правном лицу, по правилу, одговара штетник као непосредни проузроковач штете.

Међутим, код одговорности за штету која се причини трећем лицу од стране радника послодаваца, која представља један од видова одговорности за другог, ситуација је другачија. Наиме у овом грађанскоправном односу на страни штетника постоје два лица, два субјекта грађанског права. Радник је

⁸¹ Др Љубиша Милођевић: Облигационо право, „Савремена администрација“, Београд, 1982. година, стр. 148

непосредни, директни проузроковач штете трећем лицу. Предузеће као субјект у грађанском праву, је друго лице у истом грађанскоправном односу и одговара за свог радника као штетника. Предузеће одговара за његове поступке и за штету коју је овај проузроковао трећем лицу.

Оштећено лице је треће лице. Треће лице може бити, као што ће се видети у даљем излагању, свако физичко или правно лице.

На основу изложеног јасно произилази да код правне установе одговорности послодавац за штету коју његов радник проузрокује трећем лицу (физичком или правном) имамо посебан вид грађанскоправне одговорности за другог који се примењује код настанка штете у предузећима, и другим облицима привређивања при вршењу рада и радних задатака. Штету коју причини радник послодавца који је у моменту проузроковања штете био у радном односу и обављао је поверене му задатке, а с друге стране, за тако насталу штету одговара послодавац.

У правној теорији се прави и друга термилошка и појмовна разлика између радника као непосредног штетника и послодавца код кога је радник радио и био у радном односу у тренутку проузроковања штете, као посредног штетника односно одговорног лица. Наиме, за радника као проузроковача штете се каже да је фактички штетник или штетник у фактичком смислу, док се за послодавца примењује израз којим се он означава као правни штетник или штетник у правном смислу.⁸²

Сматрам да је ова термилошка дистинкција између појмова фактички и правни штетник, као грађанскоправних субјеката у једном конкретном односу као што је онај који настаје проузроковањем штете трећем лицу и најбоља. Ово због тога што ова дистинкција и најадекватније може да објасни како њихов интерни однос, односно правнорелевантни однос између радника као штетника и његовог послодавца као одговорног лица, с једне стране, исто тако и њихов однос према трећем лицу као оштећеном лицу у конкретном односу, с друге стране.

Поред наведене термилошке разлике која се прави од појединих правних писаца, разлике постоје и за друга питања, па и питања која се тичу могућности, а наиме, да ли предузеће може да буде штетник, или оно такво својство не може имати. По овом питању у правној науци постоје два у основи опречна схватања.

⁸² Др Dimitar Pop-Georgiev: op.cit.,strana 233-234

⁸² Др Dimitar Pop-Georgiev:Obligaciono pravo, „Kultura“, Skopje, 1985 godina, strana 414

По једном схватању⁸³, предузеће не може да буде штетник јер нема вољу, која представља један од потребних елемената урачунљивости код проузроковања штете.

Друго схватање⁸⁴ има више присталица и данас преовлађује у правној теорији и у правној пракси. Наиме, по овом схватању, предузеће има вољу и њу оличавају физичка лица, на раду у дотичном предузећу као његови радници. Због тога, предузеће се појављује као субјект грађанског права у правним односима који настају проузроковањем штете према трећим лицима.

Од изложених становишта и судска пракса заступа становиште да предузеће може да буде штетник односно да исто има деликтну способност.⁸⁵⁸⁶

У облигационом односу који настаје проузроковањем штете трећем лицу послодавац је правни штетник и страна у овом односу које има конкретну обавезу. Оно је одговорно лице. Његова је обавеза конкретна и она се састоји у накнади штете трећем лицу. Оштећено лице има овлашћење да захтева накнаду штете од одговорног лица. Овај однос је једностранообавезујући однос, но разуме се, када се проузроковање штете јавља у његовом чистом и једноставном виду, о чему је било речи,

Према томе, у овом грађанскоправном односу који настаје проузроковањем штете улога је сваке странке у том односу тачно одређена. Послодавац као правни штетник је дужник, а треће лице као оштећено лице има поверилачку улогу.

2. О Ш Т Е Ћ Е Н И

Оштећени је друга страна у облигационом односу који настаје проузроковањем штете трећем лицу од радника запосленог код послодавца.

⁸³ Присталице ове теорије односно схватања сматрају да су правна лица фикција. Ову теорију је средином прошлог века најјасније формулисао Савињи. О разним теоријама у погледу правне природе правних лица в.опшгирније код Др Андрија Гамс: оп.цит., страна 116-119

⁸⁴ Друго схватање је данас општеприхваћено. Њега заступају: Др Стојан Цигој: коментар члана 172 ЗОО, објављен у Коментару ЗОО, први том, у редакцији проф. др Б. Благојевића и проф.др В. Круља, „Савремена администрација“, Београд, 1981. година, стр. 478. По мишљењу ово аутора, иако у погледу правне природе правних лица постоје разна схватања, свака се теорија изјашњава за цивилну деликтну одговорност правног лица.

Проф. Гамс је на истом становишту. В. његово оп. цит., страна 119.

Упоредно законодавство заступа друго становиште горе изнето. Тако на пример: параграф 31 немачког БГБ; пар. 420 чешкословачког грађанског законика; члан 416 Пољског грађанског законика. Ово становиште прихвата и наш ЗОО.

⁸⁵ Болница је одговорна за штету коју претрпи пацијент само ако у њеном деловању, односно у поступању њених радника постоји кривица. (Врховни суд Србије, Гж-1105/78, Преглед судске праксе, 15).

⁸⁶ Послодавац може одговорати на основу основних правила за накнаду штете из ЗОО (Виши трговински суд, Пж. 5772/06 од 30.01.2007. године).

Као оштећено лице може да буде сваки субјект грађанског права. То, другим речима значи, да оштећени може да буде свако физичко или правно лице.

Према томе, поступком радника послодавца или боље рећи, чињењем или уздржавањем радника у једном конкретном случају, за треће лице може настати штета, а треће лице може бити свако физичко или правно лице. У овом контексту сасвим је ирелевантно колико лица има на страни оштећеног, што значи да на страни оштећеног може имати више физичких или правних лица. Независно од тога колико лица има оштећених у једном конкретном односу, у једном облигационоправном односу, битно је да сва та лица сачињавају једну страну, поверилачку страну, страну оштећеног.

У овако и на овај начин насталом облигационоправном односу, оштећени има право на накнаду штете од послодавца у којем је радник (један или више њих) радио и био је у радном односу у тренутку проузроковања штете.

О другим особеностима наведених страна (штетника и оштећеног) као и о условима чије испуњење се захтева за сваки конкретан случај односно однос који настаје проузроковањем штете од стране радника запосленог код послодавца биће речи у даљем тексту.

II ОПШТИ УСЛОВИ ЗА ГРАЂАНСКОПРАВНУ ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ЗА ШТЕТУ

За сваки вид грађанскоправне одговорности, а то значи и за одговорност послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу, као посебан вид одговорности за штету, захтева се испуњење одређених услова (претпоставки).

Према познатој класификацији услова, и за овај вид одговорности за штету, ови се деле на опште и посебне. Разлике постоје, као што ће се видети у даљем излагању, у погледу разврставања услова на опште и посебне.

Иако постоје разлике у погледу разврставања услова на опште и посебне, по мом мишљењу, данас у правној науци и судској пракси доминира схватање да у опште услове (сталне, увек присутне услове) за грађанскоправну одговорност за штету спадају штета и узрочна веза. Ову класификацију услова на опште прихвата и највећи број правних теоретичара.⁸⁷

Изнета класификација услова на опште није јединствена. Има мишљења да у опште услове треба разврставати и противправност као услов за

⁸⁷ Др Јаков Радишић: оп.цит., страна 164.

Др Љубиша Милошевић: оп.цит., страна 155.

Др Марија Радовановић: Облигационо право, Дрги део, Нови Сад, 1982. година, страна 9.

грађанскоправну одговорност, и то за сваки вид деликтне одговорности за штету.⁸⁸

Поред наведених становишта треба и овде да се наведе и једно мишљење по коме у опште услове треба да се уврсти и кривица⁸⁹, као и мишљење да у опште услове спадају: противправна радња, кривица, штета и узрочна веза.⁹⁰ И, када је реч о општим условима, неопходно је да се изнесе и мишљење да у опште услове улази и способност лица да одговара за штету.⁹¹

Не улазећи у даље класификације општих услова, са аспекта дате проблематике у овом раду, и код одговорности предузећа - послодавца, услови за одговорност се деле на опште и посебне. У даљем излагању биће речи, прво, о општим условима, и то о штети и узрочној вези, разуме се, у оном обиму колико је потребно за правилну анализу постављеног задатка, имајући у виду да смо у уводним објашњењима ова питања посебно нагласили. После штете и узрочне везе биће речи и о посебним условима.

1. Ш Т Е Т А

Штета је један од општих услова за грађанскоправну одговорност. Она је општи услов и код одговорности послодавца за штету према трећем лицу. Значи, као општи услов, штета је стални, заједнички и увек присутни услов у свим видовима деликтне одговорности, а тиме и одговорности предузећа.

У правној теорији постоји и схватање да штета и не представља општи услов за одговорност за штету у правнолошкоком смислу. Напротив, по овим ауторима⁹² „постојање штете не представља услов грађанскоправне одговорности него представља неопходан предуслов, неопходну претпоставку грађанскоправне одговорности за проузроковану штету“. Додуше, и по овим ауторима штета се разврстава у опште услове, а изнето схватање представља само један покушај правног објашњења штете и њеног места у општој „организацији одговорности“ за штету.

Према Закону о облигационим односима, штета на основу које се дугује накнада, може бити материјална (имовинска) и нематеријална (неимовинска, морална). Што се саме материјалне штете тиче, она представља повреду

⁸⁸ Др Димитар Поп – Георгиев: оп.цит., страна 416.

⁸⁹ Др Михаило Константиновић: оп.цит., страна 84.

⁹⁰ Др Стеван Јакшић: Облигационо право, Општи део, Треће, допуњено и прерађено издање, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1960. година, страна 251.

⁹¹ Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Облигационо право, Општи део, „Научна књига“, Београд, 1986. година, страна 346.

⁹² Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: оп.цит. страна 346.

материјалних права и интереса и састоји се у умањењу постојећих средстава, или умањењу нечије имовине, као и спречавању повећања средстава или имовине неког лица.

Овакав појам штете даје односно произилази из члана 155 Закона о облигационим односима.

На основу дате дефиниције појма штете, у смислу овог задатка, штета коју радник причини трећем лицу може бити, стварна, проста, позитивна (*damnum emergens*), која се састоји у умањењу имовине оштећеног лица, а с друге стране, штета може се састојати и у измаклој добити, измаклој користи (*lucrum seccans*), која се састоји у спречавању да се имовина трећег лица повећа.

Поред имовинске, штета може бити, као што је речено, и неимовинска. Овај вид штете се јавља и код одговорности предузећа – послодавца, о чему ће бити речи у посебном делу овог рада који се односи на накнаду штете.

На овом месту, треба само да се нагласи да неимовинска штета (морална, нематеријална или ирационална) представља повреду психичке равнотеже неке личности. Дакле, овде постоји повреда психичке равнотеже која настаје услед наношења физичког или психичког бола односно услед изазивања страха трећем лицу.

Као и код сваке штете, тако и код штете која се причини трећем лицу од стране радника, она може бити, у зависности од критеријума њене поделе: конкретна или апстрактна; постојећа, будућа или евентуална; по критеријуму предвидљивости, може бити предвидива или непредвидива, а може бити и непосредна (директна) и посредна (индиректна), Постоје и друге поделе штете што зависи од сваког конкретног случаја као и од конкретних критеријума који се узимају при њиховој подели и разврставању.⁹³

Међутим, овде, у оквирима постављеног задатка, није потребно да се детаљније улази у све могуће поделе штете као општег услова (опште претпоставке) за грађанскоправну одговорност. Овим питањима и њиховим проучавањем бави се облигационо право.

Од наведених видова штете, оно што је значајно за овај рад, представља онај вид штете који за послодавца значи посредну штету, а то је она штета коју радник причини трећем лицу, а овом је лицу послодавац исплатио накнаду. Право регреса које остварује послодавац, а у случајевима предвиђеним

⁹³ Опширније у члану Др Зоран Ивошевића: „Материјална одговорност радника“, Месечни часопис „Радни односи и самоуправљање“, Правно-економски центар, Београд, 1984. година, страна 40, у броју 5 истог часописа.

законом, о чему ће бити речи у даљем излагању, управо се односи на накнаду штете коју је радник посредно причинио своје колективу.

Кад је реч о штети као општем услови за одговорност, у случају одговорности према трећем лицу, она представља последицу противправности радње радника запосленог код послодавца. Последица се састоји у повреди или губицима на правно заштићеним добрима трећег лица.

У пракси је често пута било постављено питање, а наиме, шта се под штетом радника на раду подразумева. Сматрало се да радник има право на накнаду само оне штете коју трпи због физичке повреде.⁹⁴

Поред изложеног става да штета може бити проузрокована и имовини радника односно трећег лица, са практичног становишта, штета је значајна чињеница и по томе што се у пракси, често пута, као спорна чињеница се поставља питање постојања штете. Ово, другим речима значи да за примену установе одговорности послодавца за штету причињену трећем лицу, најпре се мора утврдити да ли штета уопште постоји и на којим добрима она се манифестује односно која су добра повређена.

Ово становиште прихвата и Закон о облигационим односима.⁹⁵

Најзад, имајући у виду формулацију ЗОО за штету, начину на који се она наноси и добра која могу бити повређена трећем лицу од стране радника, и овде треба подвући и правити разлику између разних видова повреде добара, које повреде саме за себе још увек не представљају штету, с једне стране и оне штете која поводом њих настаје, с друге стране. Значи, потребно је да штета настаје.

Судска пракса код нас и по овим питањима има свој став.^{96, 97}

⁹⁴ „Самоуправним општим актом основне организације удруженог рада није предвиђено да радник има право на накнаду штете у случају уништења његове ствари на раду. Мешутом, одговорност основне организације удруженог рада одређена је Законом. Према члану 208, ст. 1 Закона о удруженом раду, прописано је да радник има право на накнаду штете коју претрпи на раду или у вези са радом, и то по општим начелима о одговорности за штету. Према овим прописима основна организација одговара раднику за штету која настаје њеном кривицом, или услед опасних ствари, односно опасне делатности.

Околност да је у овом случају оштеена радникова имовина, а да радник није претрпео физичку овреду на раду је без утицаја на право радника на накнаду штете, јер Закон о удруженом раду одредебом чл. 208 ст. 1. штит не само радника због повреде на раду, већ и његову имовину од оштећења. „ (Политика, 13. фебруара 1981. г. Из праксе удруженог рада).

⁹⁵ Члан 155. Закона о облигационим односима

⁹⁶ „Телесно оштећење само за себе не представља штету у грађанскоправном смислу. Оно може представљати штету само ако је услед телесног оштећења наступило умањење животне активности, које представља вид неимовинске штете, или умањује радне-професионалне СПОСОБНОСТИ, које представљају вид имовинске штете“ (Пресуда Врховног суда СР Србије Гж 101/78, ЗСО, Београд, 1978, књ. III, св. 4, бр. 476, страна 217).

⁹⁷ Солидарна одговорност штетника према трећем лицу огледа се та ко што настаје за послодавца објективна одговорност, јер одговара за свог радника као вид одговорности за другога (Решење Вишег трговинског суда, Пж. 4585/03 од 23.06.2005. године).

2. УЗРОЧНА ВЕЗА

Поред штете као општег услова, други услов за грађанскоправну одговорност послодавца за штету коју његов радник на раду или у вези са радом причини трећем лицу је, без сумње, и узрочна веза (каузална веза, каузални нексус). Узрочна веза је стални услов, услов који треба да увек постоји кад се питање одговорности за штету поставља. Зато се и каже да штета заједно са узрочном везом представљају увек присутне услове.

Сам појам узрочне везе, као општег услова и код одговорности послодавца за штету, представља однос између радње (једне или више њих) радника (једног или више њих) и проузроковане штете трећем лицу, а за коју штету одговара послодавац – предузеће јер је штетник његов члан - запослен.

Закон о облигационим односима не одређује појам узрочне везе код одговорности за другог. То не чине и други позитивни прописи као што то није учињено и од стране модерних грађанских законика. Као категорија, узрочна веза је остављена грађанскоправној науци и судској пракси.

Грађанскоправна наука настоји да утврди извесне премисе на основу којих треба да се даје одговор на питање, а наиме, да ли у конкретном случају, или боље речено, у једном насталом односу као што је онај однос који настаје проузроковањем штете трећем, постоји или не постоји узрочна веза између одређене радње радника и штете као њене последице.

Судска пракса је појам узрочне везе одређивала на основу искустава помажући се одређеним и конкретним тековинама које даје правна наука о појму узрока и узрочности

С обзиром на чињеницу да се у овом раду третира питање одговорности за штету коју радник причини трећем лицу, разумљиво је само по себи да се овде и не може детаљније улазити у анализу узрочне везе као услова. На овом месту биће речи само у кратким цртама о питањима код правне установе одговорности за другог.

Као што назив само рада говори, у овом контексту је битно да се штетна радња као узрок треба да буде предузета од самог радника запосленог код послодавца. Штетна радња као узрок може бити одређено чињење, што је редован случај, коју радник преузима и на основу које настаје штета трећем лицу. Но, штетна радња може бити и нечињење којим може настати штета у конкретном случају.

Нечињење као узрок штете постоји и увек се појављује у оним случајевима када постоји законом прописана обавеза (односно уговорна

обавеза) радника на одређено понашање (чињење), а радник такву обавезу не изврши. Неизвршењем обавезе потребно је да се причини штета трећем.

Битно је, дакле, да између радње радника и штете постоји узрочна веза. Да би могла једна радња да буде узрок конкретне штете потребно је да постоји узрочна веза између радње као узрока и штете као њене последице. У правној науци са правом се истиче да узрочна веза између штетне радње као узрока и штете као њене последице не сме бити прекинута.

Ако се деси супротно од изложеног правила, ситуација се битно мења. Наиме, ако узрочна веза буде прекинута радњом трећег лица, радњом оштећеника или вишом силом односно случајем, „тима је постављена граница одговорности штетника (значи, у смислу постављеног задатка у овом раду, радника послодавца) и он не одговара за даље последице, сматра проф. др. М. Вуковић.⁹⁸

Од постојећих теорија о узрочној вези, и код одговорности предузећа за штету према трећем, у праву и не само код нас, приоритет се даје теорији о адекватној узрочности, а то значи да од радњи као узрок може бити само она радња која је најадекватнија насталој штети у конкретном случају. Ова теорија представља најраспрострањеније учење у грађанскоправној науци.⁹⁹

Даља карактеристика узрочне везе, а истовремено и значајно питање које се поставља и код одговорности послодавца за штету према трећем, је питање конкуренције узрока. Наиме, и штета која се причини трећем лицу може бити резултат једне или више радњи као узрока. Питање је интересантно код случајева проузроковања штете на основу више самосталних понашања која могу бити њени узроци.

У изложеном смислу, узроци могу бити: кумулативни, алтернативни и хипотетични.

Кумулативни узроци постоје у случају када два или више понашања радника (чињења или нечињења) изазову конкретну штету за коју одговара послодавац као одговорно лице. Код кумулативних узрока је битно да ни један од узрока сам по себи није довољан за настанак укупне штете. Тако на пример, двојица радника, као шумочувари јавног предузећа које газдује шумама, у шуми запале ватру, потом избије пожар и од пожара изгори и суседна шума као својина трећег лица.

Код алтернативних узрока имамо другу ситуацију. Овде се, штета која је причињења трећем лицу, исто тако, појављује као резултат двеју или више

⁹⁸ Др Михајло Вуковић: Обавезно право, књига I, Увод Одговорност за штету и остале вануговорне обавезе, Школска књига, Загреб, 1956. година, страна 296

⁹⁹ Опширније код, Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: оп.цит, страна 359-362

штетних радњи или понашања радника од којих је свака радња или понашање „способна“ и „подобна“ сама за себе да буде узрок штете. Међутим, није извесно које понашање или друга штетна радња је прави узрок који је штету причинио трећем лицу.

И код алтернативних узрока постоји одговорност послодавца. Он одговара као одговорно лице. С друге стране, послодавац има право регреса према раднику, а у случајевима које закон предвиђа, о чему ће бити речи, исто тако, у даљем излагању.

Хипотетични (латентни, резервни или „истинити“) узрок настаје у случају када после радње радника који је штету трећем лицу проузроковао наступа други догађај који би и сам, у целини или делимично, изазвао исту штету трећем. Правило је да и овде постоји одговорност одговорног лица према трећем. Разуме се, одговорност се односи само на ону штету која је резултат радње радника и која је као таква и настала. После настанка штете штетном радњом, други догађај који је наступио представља хипотетични узрок који „удара у празно“.¹⁰⁰

У вези закључног разматрања питања узрока и узрочне везе треба да се истакне да постојање узрочне везе треба увек да се доказује.¹⁰¹ Ово је значајно правило које се разликује од кривице код одговорности за радње другог, за које смо научили да увек кажемо, да се кривица одговорног лица претпоставља.

Терет доказивања лежи на оштећеном лицу, у нашем случају, значи, лежи на трећем лицу као оштећенику.

Од изнетог правила о терету доказивања узрочне везе, Закон о облигационим односима прави и изузетке, а наиме, допушта да се и узрочна веза претпоставља да постоји, а то у случајевима објективне одговорности послодавца - предузећа за опасну ствар или опасну делатност. Претпоставља се да штета потиче од својства одређених делатности или ствари које представљају повећану опасност за околину, чим је штета проузрокована трећем лицу у вези са употребом ових ствари или вршењем такве делатности. Међутим, претпоставка узрочности је отклоњива о чему говори и члан 173. Закона о облигационим односима.¹⁰²

Како објективна одговорност није предмет овог рада, о њој у овом раду само се узгредно и говори.

¹⁰⁰ Др Јаков Радишић: оп.цит., страна 175-178.

¹⁰¹ Др Марија Радовановић: оп. цит., страна 18.

¹⁰² Члан 173. ЗОО.

Правна пракса код нас је доста богата у погледу примене узрока и узрочне везе код одговорности послодавца и других правних лица за штету која се причини трећем лицу на раду или у вези са радом.¹⁰³,¹⁰⁴

III ПОСЕБНИ УСЛОВИ ЗА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

У досадашњем излагању је било речи о општим условима који се захтевају код сваког вида одговорности за штету, а они представљају неопходност и код одговорности послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу.

Поред општих услова, код одговорности за радње другог је потребно да постоје и посебни услови. То су они услови који су посебни (специфични) само за овај вид одговорности иако имају додирне тачке и са другим врстама одговорности за штету.

Према тези коју заступам у овом раду, у посебне услове спадају: 1) штета треба да је проузрокована од радника; 2) да је штета настала на раду или у вези са радом; 3) штета треба да је проузрокована трећем лицу; 4) потребно је да постоји правнорелевантни однос између радника и његовог послодавца; 5) противправност радње; и 6) кривица радника односно одговорног лица. Наредне тачке су посвећене посебним условима.

¹⁰³ „Радна организација одговара комуналном заводу за наканду штете ако прими на рад болесног радника, те услед тога проузрокује трошкове здравствене заштите“ (Врховни суд Србије, Гж-1916, коодлука је цитирана у Приручнику о одговорности радника, од Александар Николић, Београд, 1978. године, страна 144)

„Овај суд налази, насупротив становишту првостепеног суда у побијаној пресуди, да између радњи тужених давања топовских удара намењених искључиво у војне сврхе, из војног магацина, на незакониту употребу цивилним лицима – и натупеле штете настале рањавањем 25 људи на фудбалској утак Солидарна одговорност штетника према трећем лицу настаје за послодавца објективно и одговара за свог радника као вид одговорности за другога (Решење Вишег трговинског суда, Пж. 4585/03 од 23.06.2005. године).

мици, постоји узрочна веза.“ (Пресуда Врховног војног суда II Г 29/77 од 28. VII 1978. година, ЗСО, Београд, 1978, књ. III, св. 4, стр. 209)

„Сапутник у моторном возилу који се не користи уграђеним заштитним појасом суодговоран је за последице саобраћајне незгоде уколико је оштећење у узрочној вези са неискоришћењем заштитног појаса“. (ЗСО, Београд, 1978. књ. III, св. 1.бр.46, стр. 103).

¹⁰⁴ „За штету одговара власник опасне ствари уколико до штете није дошло у вези са извођењем радова (Став Одељења за привредне спорове Вишег трговинског суда у Београду од 30.08.2002. године).

1. ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА ОД РАДНИКА ЗАПОСЛЕНОГ КОД ПОСЛОДАВЦА

Од посебних услова за одговорност послодавца за радње свог радника, захтева се, као што и сам назив рада каже, да штета буде причињена управо од лица које има својство радника у дотичном правном лицу. Потребно је, дакле, да фактички, непосредни штетник буде радник.

Које лице има својство радника одговор даје наука радног права и конкретни позитивни прописи из ове области. У праву Републике Србије, од позитивних правних прописа који регулишу ову материју потребно је истаћи закон о раду, о којем је било речи при анализи нормативног регулисања ове установе. Поред наведеног закона, ово питање је детаљније регулисао и Законом о облигационим односима.

Са аспекта постављеног задатка треба учинити неколико напомена.

Наиме, да се стекне својство радника потребно је да одређено лице заснива радни однос на начину и поступку како је то регулисано позитивним прописима и општим актима послодавца, који су (односно треба да буду) у сагласности са позитивним прописима, тј. треба закључити уговор о раду и ступити на посао.

Код заснивања радног односа, законска формулација одређује да радник треба да потписује уговор о раду.

И на крају, када је у питању својство радника за испуњење посебног услова за одговорност за штету, потребно је да је радник почео да ради односно био је у радном односу у тренутку када је својим штетним радњама проузроковао штету другом.

На основу изложеног, за испуњење овог посебног услова, потребно је: заснивање радног односа, потписивање изјаве тј. уговора о раду и почетак рада. Испуњење наведених услова треба да је кумулативно.

Међутим, наука радног права признаје и друге случајеве, а наиме, да се једном лицу, у конкретном случају признаје својство радника иако нису испуњени наведени услови.¹⁰⁵ Шири је круг лица којима се признаје својство радника код послодавца, а тиме је већи и број случајева када се питање одговорности за штету поставља према послодавцу радника и следећим категоријама лица:

¹⁰⁵ Опширније у чланку Миловоја Матовића: „Накнада штете коју радник проузрокује радној организацији“, „Радни односи и самоуправљање“, Београд, 1975. година. бр.9, страна 31-34.

Прво, ако једно лице ради код више послодаваца, у случају проузроковања штете одговара онај послодавац код кога је радник, на раду или у вези са радом, штету причинио.

Друга ситуација је још значајнија. То је случај кад је штету причинило лице које се налазило у фактичком радном односу. То је онај радноправни однос који настаје у ситуацијама код заснивања валидног радног односа недостаје неки од битних услова који се по закону или акту послодавца захтевају.

Правило је да за штету коју радник у фактичком радном односу причини трећем лицу, одговара његов послодавац.

Треће, за једну категорију лица постоје уједначена становишта у науци радног права, а наиме, да таква лица када се нађу у таквим институцијама, треба им се признати својство запосленог радника. То су: радници који су заснивали радни однос на одређено време; приправници¹⁰⁶; волонтери, радници који су примљени на пробни рад¹⁰⁷; ученици у привреди, тј. на стручној пракси.¹⁰⁸

За наведене категорије радника је и судска пракса дала потврдан одговор у погледу одговорности за штету која се од њих, на раду или у вези са радом, причини трећим лицима. Неких посебних дилема овде и нема.

Четврто, посебни случајеви су они када се причини штета од лица која се налазе на повременим или привременим пословима, с једне стране, као и лица која са дотичним послодавцем имају уговорни однос. Реч је о уговору о делу. За ову категорију лица, лица из ове посебне групе, четврте по реду у овом раду, преовладава становиште да ова лица нису у радном односу и не треба им признавати својство радника.

За штету коју причини било које лице из ове категорије, питање одговорности треба да се реши по општим одредбама Закона о облигационим односима и правилима имовинског права.

У вези изложеног становишта, у овом контексту треба да се расветли случај, а наиме, ако се штета причини лицу које код послодавца обавља одређене послове по уговору о делу, а штета му је причињена од радника истог послодавца. По овом питању је Врховни суд Југославије својевремено је заузео

¹⁰⁶ Др Асен Групче: оп.цит., страна 4

¹⁰⁷ Миливоје Матовић: оп. цит., страна 33.

¹⁰⁸ „Материјална одговорност ученика у привреди за штету радној организацији једнака је одговорности радника. За штету коју у вези са својим радом проузрокује ученик у привреди трећем лицу, или раднику исте организације, одговара једнако као и за штету коју је у вези са радом проузроковао сваки други њен радник“.

(Одлука Врховног суда Хрватске, Гж 1313/66, цитирана у часопису „Ревизија рада“, Београд, 1974, бр. 3-4, стр. 26).

став да лице које ради у предузећу по уговору о делу, а претрпи штету од радника истог предузећа није треће лице и накнаду може да тражи по правилима о накнади штете.^{109, 110}

Да ли ово становиште треба прихватити без резерве?

Овде није спорно да је штета настала услед вршења рада и радних задатака од лица која се налазе на привременим односно повременим пословима код послодавца или, друга ситуација, када је штета проузрокована трећем лицу од лица које са дотичним послодавцем има уговор о делу.

За једну чвршћу гаранцију да ће се трећем лицу накнадити тако настала штета, сматрам да одговорност послодавца не треба искључити. Послодавац би требао солидарно да одговара са штетником и не би требао да буде ван овако насталих односа, тј. да послодавац буде на страни „посматрача“. Значи, и у овим ситуацијама, послодавац не може да се понаша по познатој максими - *res inter alios acta*.

Заокружујући ову тачку, тачније речено питање својства радника као посебног услова, треба да се одговори и на питање, а наиме, да ли послодавац одговара трећем лицу за штету коју је причинио пословодни орган или други радници са посебним овлашћењима и одговорностима, имајући у виду да ова лица, сходно Закону о раду не морају засновати радни однос, већ своје обавезе могу вршити на основу посебног уговора.

Ако је штета причињена од ове категорије радника, на раду или у вези са радом, исто тако, за њих одговара то правно лице. Ово из простог разлога што, прво, и ова лица имају статус радника, и друго, ако послодавац одговара за штету коју проузрокују други радници, и то трећим лицима, тумачењем *per argumentum a foriori*, таква одговорност постоји и за штету која је проузрокована од ове категорије радника за чија понашања и поступке се захтева и већи степен брижљивости.

На крају, оно што је заједничко за све категорије радника, треба да се нагласи да при проузроковању штете радни однос тог радника није престао у дотичном правном лицу.

¹⁰⁹ „Кад радник на раду проузрокује штету лицу, које се налази на раду код исте радне организације, али по уговору о делу, оштећени се не сматра трећим ицем и не може захтевати накнаду штете по члану 97.ОЗРО, већ по правним правилима о накнади штете „ (Врховни суд Југославије, Рев. 122/68, цитирана у „Ревизији рада“, Београд, к 1974. година, бр 3-4, стр. 27).

¹¹⁰ За одговорност државе за штету због незаконитог рада суда ...“тужилац би морао да докаже да је штета проузрокована грубом непажњом (или намером) као последица незаконитог рада конкретног суда ии судије ...“ (Пресуда Вишег трговинског суда Пж. 6241/04 од 14.09.2004. године).

2. ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА НА РАДУ ИЛИ У ВЕЗИ СА РАДОМ

Да би послодавац одговарао за штету коју његов радник причини трећем лицу, потребно је, поред наведених услова, штета да је причињена на раду или у вези са радом.

Питање услова „на раду или у вези са радом“ је сложено питање. Сложеност и деликатност овог питања произилази, прво, од самог одређивања овог појма, с једне стране, и друго, од конкретне примене у датом случају.

Што се самог појма тиче, у правној теорији постоји мишљење¹¹¹ да је формулација „на раду или у вези са радом“ преширока. Да би се ослободио послодавац одговорности које нису у тесној вези са радом колектива, предлаже се као посебан услов да се уведе да је штета настала „поводоом рада“.

Не улазећи у детаљнију анализу аргумената који су за ово мишљење и оних коју су против, основано се може закључити да данас, како у правној теорији тако и у судској пракси, преовлађује мишљење да је израз „на раду или у вези са радом“ и најадекватнији појам код одговорности за штету.¹¹²

У погледу питања конкретне примене овог услова, а наиме, да је штета причињена на раду или у вези са радом, исто тако се јављају разлике и дилеме у законодавству и судској пракси. Дилеме су веће код питања одговорности за штету која настаје „у вези са радом“ од оних случајева у којима се трећем лицу причини штета од стране радника на раду. У даљем излагању ће бити нешто подробније речи о овом услову.

2. 1. Штета која настаје радом радника на раду

Штетна радња радника којом је причињена штета трећем лицу треба да је извршена на раду, а то значи, да је извршена у оквиру функције која је поверена раднику. У питању су радње које радник врши на радном месту, у оквиру радног времена и у оквиру делокруга рада.

Код овог случаја је битно да постоји функционална веза рада радника са његовим радом код послодавца. Под радом код послодавца сматра се институционализовани рад.

¹¹¹ Др Андрија Гамс: Оп.цит., страна 269.

¹¹² И позитивни прописи на подручју некадашње СР Македоније, самоуправни општи акти и судска пракса ове Републике употребљавају исти термин, разуме се, на мак. језику: „na работа ili vo vrska so работата.“

Судска пракса (у ранијем времену – СФРЈ) углавном има правилан став према питањима која су повезана са појмом штете на раду.¹¹³¹¹⁴¹¹⁵

Међутим, у пракси има и таквих случајева који захтевају и већу пажњу и другачији приступ. Наиме, у питању су недозвољене радње радника услед чијег вршења се причини штета трећем лицу. То су оне радње које радник обавља без знања и без дозволе односно одобрења надлежног органа његовог радног колектива. Овде треба учинити потребну дистинкцију.

Први је случај када радник недозвољену радњу обавља у име и за рачун радног колектива. Одмах треба да се нагласи да овде не треба помешати питање које се односи на обављање радње без знања, дозволе или одобрења послодавца са питањем о противправности радње, о чему ће се детаљније говорити на одговарајућем месту овог рада.

У случају кад радник радњу обавља у име и за рачун свог послодавца, у принципу, веза није прекинута између његовог рада и предузетих радњи без дозволе, услед чијег вршења настаје штета трећем лицу. Тако на пример, радник за поправку возила је самовољно узео туђа кола која су била на поправци, да би пријатеља одвезао на зубну клинику. При самој вожњи до зубне клинике радник је налетео на ограду и тиме је проузроковао штету трећем лицу. Судска пракса је на становишту да у конкретном случају постоји веза са радом и послодавац се не може ослободити одговорности за штету.

По овом питању, као што је речено, има доста судских одлука раније државне заједнице (СФРЈ – СРЈ) чији правни следбеник је Република Србија.¹¹⁶¹¹⁷¹¹⁸¹¹⁹

¹¹³ Да одлуке Врховног суда БиХ најбоље говоре о вези између штете на раду и оне која нема везе са радом. Тако на пример, у Одлуци ГЖ.бр. 1199/70 од 15.6.1971. године стоји: „организација није одговорна за штету коју је радник претпео у току радног времена на тај начин што га је други радник повредио каменом, баченим ненадано и из обести“. (Одлука је цитирана у ЗСО, 1971, бр. 467).

¹¹⁴ У одлуци истог Суда, ГЖ.бр. 1464/75, између осталог се каже: „не постоји, наравно, ни одговорност радне организације за накнаду штете због силовања које је скривио њен радник користећи при томе просторије радног места, због тога што извршено силовање није у вези са његовим радом“. (Одлука је цитирана у Гласнику, 1974.год. VI-VII,бр. 48).

¹¹⁵ „... Уместо имаоца ствари, исто тако као он одговара лице коме је ималац ствари поверио ствар да се њоме служи (Пресуда Вишег трговинског суда у Београду, Пж. 6382/01 од 14.02.2002. године).

¹¹⁶ „Проузроковање штете „у вези са радом“ обухвата све оне случајеве када штета није проузрокована непосредним вршењем послова радног делокруга (радног задатка), јер је циљ ове одредбе да се трећим особама, које су оштећене радом радника, пружи шира и потпунија гаранција од стране радне организације“.

(Врховни суд Југославије, Рев. бр. 120/70 од 23.08. 1970. године)

¹¹⁷ „Ако возач у радном односу код предузећа уступи возило тог предузећа другом возачу, окоје се не налази у радном односу код истог предузећа, па овај услед непажљиве вожње учини штету трећем лицу, онда је то предузеће одговорно за насталу штету“.

(Врховни суд Црне Горе, ГЖ-131/67).

¹¹⁸ „Израз“ у вези са радом“ означава везу између улоге, позиције и ситуације радника приликом рада и његовог штетног понашања, и то такву везу без које радник не би био у стварном положају да учини штетну радњу. (Врховни суд Југославије, Рев. 120/70 од 23.08.1970. године).

На основу изложеног случаја и цитираних судских одлука основано се може закључити да послодавац одговара за штету трећем лицу ако је овоме штету причинио његов радник, тј. запослен код дотичног послодавца, па и у случају ако је штетна радња учињена при обављању радњи или функција без знања или дозволе надлежног органа.

Ово становиште се оправдава чињеницом што је послодавац омогућио своје раднику да наступа у његово име и његов рачун. Према томе, ово становиште обухвата случајеве одговорности за штету и ситуацију и под условом да послодавац односно његов орган није знао нити је могао према редовном току ствари знати да је радник предузео одређене радње без овлашћења због којих је настала штета трећем лицу. Ако је послодавац знао, одговорност је несумњива.

Други је случај кад је радник радњу предузео у своје име и за свој рачун, разуме се, без знања послодавца односно његовог надлежног органа. У овом случају је судска пракса је изградила став.¹²⁰, ¹²¹ Наиме, ако у овом случају настаје штета трећем лицу, за овако насталу штету одговара искључиво радник по општим правилима имовинског права за штету, односно са доношењем Закона о облигационим односима, по општим одредбама овог Закона.

И у овом случају постоји веза са радом. Но, разлика је у томе што се радња врши за рачун радника, а не послодавца. Овај случај није истоветан са раније изложеним случајевима када радник причини штету трећем лицу штетном радњом која нема никакве везе са радом.

2. 2. Штета која се причини трећем лицу радњама или поступком радника „у вези са радом“

Штета трећем лицу може се причинити, како што је већ речено, радњом или поступком радника на раду, на радном месту и у радном времену. Но, то не мора увек бити и случај. Другим речима, ово значи да простор и време рада, сами за себе, нису довољни за образовање правнорелевантних узрока за одговорност послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу. Потребно је да радња буде у функционалној вези са радом радника и да се рад обавио у име и за рачун послодавца.

¹¹⁹ Солидарна одговорност послодавца и возача за штету услед повреде запосленог приликом доласка на посао (Правни став Одељења за привредне спорове ВТС у Београду од 19. и 20. септембра 2005. године).

¹²⁰ Становиште Врховног суда Југославије, 1008/1964 од 19.11.1964. године.

¹²¹ Мора постојати узрочно – последична веза у вези саљ насталом штетом (Пресуда Врховног суда Србије, прев. 15/04 од 16.09.2004. године).

У овом комплексу питања долазе у обзир штете које настају радњама радника ван радног времена и ван радног места, али под условом да су у функционалној вези са радом код послодавца.

Битно је, дакле, да је дело учињено у функцији радника.

Тако на пример, радник, радним средствима која су му поверена, ван радног места причини штету трећем лицу. Сматра се да је и у овом случају штета причињена „у вези са радом“.

Други је случај кад радник преузима радњу на радном месту, али ван радног времена. На пример, радник после радног времена долази на посао и прикључи за рад одређене машине које су му поверене. Ако радом машина настаје штета другом лицу, имамо случај проузроковања штете „у вези са радом“.

Битно је, како у првом тако и у другом случају, да је штета настала у вези са радом радника и да је штетна радња у функционалној вези са радом радника.

Поред функционалне везе са радом и овде, код ових случајева се захтева да је рад радника ван радног места или ван радног времена обављен у име и за рачун послодавца. И по овим питањима постоји богата судска пракса, која углавном усваја становишта у правној науци као и решења законодавства.¹²²,
123

¹²² У вези штете причињене „на раду или у вези са радом“ и Виши привредни суд Србије, у Пресуди, ПЖ-3556/86 од 2.09.1986, каже: „Из списка предмета се утврђује да тужилац тужени износ потражује по основу накнаде штете коју је претрпео исплатом трошкова лечења и накнаде за боловање свог осигуранику, кога је повредио туженков радник који је пресудом Окружног суда оглашен кривим и кажњен.

Тачно је да Н. тужеников радник 16.06.1983. године ударио ножем. М. такође тужениковог радника и да му је нанео тешку телесну повреду са трајним последицама, по ком основу је осуђен на казну затвора. Исто тако је тачно да се наведени догађај одиграо у кругу радне организације.

Међутим, сагласно изведеним доказима, на несумњив начин је утврђено да предметна штета није проузрокована на раду, нити у вези са радом, да би тужени био одговоран за штету сагласно члану 170. Закона о облигационим односима, којим је прописано да организација удруженог рада одговара за штету коју радник на раду или у вези са радом проузрокује трећем лицу.

Ово са разлога што изведени докази указују да предмета штета и поред околности да је причињена у кругу тужене радне организације, није проузрокована на раду нити у вези са радом. Наиме, тужиочев осигураник није повређен на радном месту нити у оквиру делокруга рада, као што ни тужеников радник који је нанео повреду није био на свом радном месту нити је повреду нанео обављајући послове у оквиру свог делокруга рада.

При томе, треба имати у виду да се не могу прихватити основаним ни жалбени наводи тужиоца да тужени сноси одговорност организације будући да се наведена околност не може поистоветити са мерама заштитена раду везане за одређено место, како је то правилно нашао првостепени суд.

На основу изложеног произилази да је побијана пресуда којом је одбијен тужбени захтев тужиоца као неоснован, правилна и на закону основана, те је жалбу тужиоца ваљало одбити, побијану пресуду, сагласно члану 368.ЗПП потврдити и одлучити као у изреци ове одлуке“.

(Пресуда је објављена у „Судској Пракси“, Београд, 1987. година, бр. 2, страна 41).

¹²³ Основ одговорности за накнаду штете произилази из општих одредби о одговорности за накнаду штете по основу кривице (Пресуда ВТС у Београду Пж.5772/06 од 30.01.2007. године).

На основу изложених питања и изнетих ставова из судске праксе по питањима штете која се причини на раду или у вези са радом, моје мишљење је и основано могу да закључим, да по овом питању судска пракса код нас није уједначена.

И, када је реч о штети која настаје у вези са радом, треба додати да је данас опште усвојено становиште да не постоји веза са радом ако је штета учињена на путу за радно место. Ово важи и у случају ако је штета настала моторним возилом којим је радник управљао до радног места.

Правна наука, исто тако, није утврдила критеријуме и друге битне елементе на основу којих треба да прави дистинкцију између оних радњи радника које се обављају на раду или у вези са радом, а на основу којих настаје штета трећем лицу, с једне стране, и оних радњи које такву функционалну везу са радом немају.

Иако је често пута тешко да се утврде тачни и строги принципи на основу којих се може утврдити у једном конкретном случају проузроковање штете на раду или у вези са радом, правна наука и судска пракса (иако неуједначена) дају довољну основу на којој је могуће ипак да се утврде одређени критеријуми и други елементи у том смислу.

У том контексту вреди и овде неколико запажања истаћи:

Прво, радно место, радно време, „круг предузећа“, корист од штетних радњи радника којима је штета причињена трећем лицу; предузета штетна радња у име и на начин од стране радника или у име и „за рачуна предузећа“; знање, дозвола или одобрење послодавца, су само неки од елемената који у датом конкретном случају могу бити правнорелевантне чињенице на основу којих је могуће да се утврди да ли је штетна радња предузета на раду или у вези са радом, или она такво својство нема. Кад ће то бити случај, треба да утврди суд узимајући у обзир све околности конкретног случаја.

Друго, радно време, радно место и круг или просторије у којима се обавља функција рада, саме за себе, нису довољне чињенице које указују да је штетна радња радника предузета на раду или у вези са радом. Потребно је постојање допунских услова („кључне тачке везивања“) да би једна радња радника била „подобна“ и „способна“ за проузроковање штете трећем лицу.

Да је то тако јасно са гледишта и изложених становишта судске праксе (цитиране одлуке Врховног суда Босне и Херцеговине, наведене у фус ноти под бројем 108 и 109 као и Пресуда Вишег привредног суда Србије, цитирана

у фус ноти под бројем 114). У прилог изнетог становишта говоре и друге судске одлуке.¹²⁴

Изложени ставови цитираних судских одлука, по мом мишљењу, могу се основано бранити. Судска пракса води рачуна за сваку предузету штетну радњу радника предузећа, а нарочито за њихову везу са радом. Отуда произилази да свака штетна радња која се преузима од радника на радном месту, у оквиру радног времена или у “кругу предузећа“ не мора да значи (односно не значи) да је она у вези са радом. Напротив од изложеног, усвоји ли се становиште да послодавац одговара за сваку штетну радњу којом се трећем лицу причини штета, то би представљало другу крајност, а то значи да постоји неограничена одговорност послодавца, што, разуме се, тешко може да се прихвати и брани. И, оно што је, исто тако важно, становиште на неограничену одговорност предузећа не прихвата и ЗОО, у одредбама члана 170.

Треће, није мали број судских одлука које воде рачуна и одругим околностима при утврђивању везе штетне радње радника и његове професионалне делатности. Тако на пример, радник без дозволе послодавца уступа посао раднику, “истог предузећа“, који посао сам по себе представља делатност са повећаном опасношћу,¹²⁵ или посао повери раднику другог предузећа¹²⁶, на основу којих уступања настаје штета другом лицу, а за коју штету и се поставља питање „одговорности предузећа“.

За изложене случајеве и њима сличне у судској пракси доминира схватање да послодавац одговара према трећем лицу јер је штета учињена његовим средствима у оквиру функције радника и да је послодавац омогућио раднику да наступа у његово име и за његов рачун

Четврто, иако је у оквиру ове тачке било речи, сада се посебно потенцира у закључцима по питањима штета на раду односно у вези са радом, да један део судске праксе прави разлику и има други приступ према оним штетним радњама које радник преузима у своје име и свој рачун, а без знања послодавца. Ако на основу ових и сличних штетних

¹²⁴ „Не одговара, на пример, радна организација за наканду штете због силовања, који је скривио њен помоћник користећи за то просторије свог радног места, јер та штета није у вези са његовим радом“.
(Врховни суд Војводине, 1464/73, Гласник, 1974. године, VI-VII,48).

¹²⁵ Шофер једног предузећа који је поверио ауто другом шоферу (истог предузећа), као раднику, па овај причини штету трећем лицу. За ову штету овај одговара предузећу. (Врховни суд Црне Горе, Гж 137/67, од 15.04.1967. године, ЗСО, 1967,36)

¹²⁶ Шофер је оставио аутобус самовољно шоферу који је био радник другог предузећа, а овај причини штету трећем лицу. Одговара предузећа шоферакоје је оставио аутобус. (Врховни суд Хрватске, ГЖ 1011/62 од 10.05.1962.године, ЗСО, 1962, 153)

радњи настаје штета трећем лицу, „предузеће“ начелно не одговара.¹²⁷¹²⁸¹²⁹¹³⁰

Пето, у правној теорији има и схватање које предвиђа шири круг случајева и штетних радњи за које се сматра да имају везу са радом и за које треба да одговара предузеће.¹³¹¹³²¹³³

IV ШТЕТА ПРОУЗРОКОВАНА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

У веома тесној вези са претходним условима, и то посебним условима, а наиме, да је штета причињена од радника запосленог код послодавца, да је проузрокована на раду или у вези са радом, као посебан услов који се у овом

¹²⁷ Ако радник самовољно, без знања предузећа, а за свој рачун, употребљава експлозив и причини штету његово предузеће не одговара за штету.

(Врховни суд Југославије, бр. 1008/64 од 19.11.1964, бр. 359)

¹²⁸ Ако радник у слободном радном времену, на радном месту употребљава машину (багер) и сам претрпи штету, његово предузеће, исто тако, не одговара.

(Врховни суд Србије, ГЗ 86/75 од 05.05.1975. године, ЗСО, 57).

¹²⁹ Један случај када радник одговара ООУР за проузроковану штету.

„Радник је одговоран ООУР за проузроковану штету када је послове свог радног места, са повећаном опасношћу неовлашћено поверио другом лицу“.

(Врховни суд Србије, РЕВ. 513/81 од 12.05.1981. године, „Радни односи и самоуправљање, 1982. године, бр 12, страна 127).

¹³⁰ „У спору за накнаду штете проузроковане испуњењем обавезе, на тужиоцу је терет доказивања наступања и висине штете...“

(Пресуда ВТС у Београду Пж. 1823/06 од 24.05.2006. године).

¹³¹ Професор Јакшић сматра да послодавац треба да одговара и у случају када његов радник, упућен у стан трећег лица да поправи електрични вод, радећи на овом задатку, изврши крађу. В. опшрније Оп.цит., истог аутора, страна 332.

¹³² Од каквог је значаја овај услов, а наиме, услов да штета буде у вези са радом и шта значи његова правилна примена у судској пракси, следећи примери из праксе судова удруженог рада показују да овај услов ипак није испуњен у конкретним случајевима, а то значи да штета није у вези са радом те за то не следује наканда оштећеном лицу.

„Радник потражује накнаду због штете коју је претрпео због тога што му организација није омогућила да се усели у стан у моменту када је одлука о додели стана постала коначна. Утврђено је да организација са радником који се бесправно уселио, води спор ради иселења, да би раднику који је добио стан, омогућила уселење. Код оваквог утврђеног чињеничног стања правилно је поступио првостепени суд када је захтев радника одбио. Организација је предузела све потребне мере да би раднику омогућила уселење у стан, те како не сноси кривицу због бесправног уселења другог радника, нема основа за накнаду штете коју радник претрпи због неуселења у стан који није додељен, штету је проузроковао бесправноуселењени радник, па пошто његов поступак није у вези са радом, за његове поступке не одговара његова организација у којој је је у радном односу“.

(Одлука Суда удруженог рада Србије, бр. 2097/81 од 14.07.1981. година, Часопис, „Самоуправни инструктор“, 1983, страна 51).

„Из извештаја првостепене инвалидске комисије Републичке заједнице пензијског и инвалидског осигурања радника у Београду бр. 1128 од 14. новембра 1979. године види се да је Комисија у тачки 9 налаза дала мишљење да предлагач има прву категорију инвалидности, а у тачки 11. да је узрок инвалидности – болест а не повреда на раду, те да је првостепени суд правилно поступио када је одбио захтев предлагача за исплату разлике личног дохода.“ (Одлука Суда удруженог рада Србије, бр.7392/82 од 23.12.1982. година, Самоуправно правни инструктор, Београд, 1984, страна 86).

¹³³ Непредузимање мера за умањење штете као основ доприноса оштећеног за накнаду штете (Одлука Врховног суда Србије, преб. 105/05 Правни информатор. бр. 1/2006. годне).

раду анализира, а што је специфичност ове проблематике, је питање проузроковања штете трећем лицу.

Са циљем да се одговори на ово питање, нужно је да се објасни и сам појам трећег лица. Но, на овом месту, о појму трећег лица биће речи само у оном обиму колико за то простор овог рада дозвољава.

Као што је већ поменуто, штетном радњом радника запосленог код послодавца може се причинити штета, између осталог, са аспекта постављеног задатка, и трећем лицу. Као треће лице у једном конкретном случају може бити свако физичко или правно лице. Битно је да ова лица буду субјекти права и то субјекти грађанског права односно да имају правну способност. У оквиру ове тачке ће о трећим лицима нешто више бити речи.

1. Физичко лице

Свако физичко лице може бити треће лице које у једној конкретной ситуацији може бити и оштећено лице и то управо штетним радњама радника „предузећа.“

У правној теорији и у судској пракси са правом се истиче да једно физичко лице у својству „трећег лица“, у смислу ове проблематике, као оштећено лице, може бити од рођења па све до његове смрти, односно до тренутка када је једно лице проглашено умрлим на начину и поступку утврђеним законом.

Изузетно, правна наука и судска пракса поредвиђају и шири круг трећих лица као оштећених лица у једном конкретном случају. Наиме, у овом смислу, као треће лице може се појавити и оно физичко лице које је у његовом зачетку. Значи, у питању је зачето, а још нерођене дете.¹³⁴

Међутим, за овај изузетак од општег правила, а наиме да и зачето, а још нерођено дете може бити треће лице, захтева се испуњење других допунских услова: прво, да му је зачетку причињена штета; друго, дете треба да се роди живо; и треће, новорођено дете да има облик човека. Испуњење ових услова треба да буде кумулативно.

У вези овог изузетка треба да се подвуче одговор на следеће питање: наиме, шта ће бити ако се дете не роди живо или ако нема облик човека. Правна наука и овде даје одговор и наглашава да у таквим и сличним случајевима као треће лице се појављује мајка детета која га је носила. Мајка детета је треће лице, која као оштећена штетним радњама радника „предузећа“

¹³⁴ Др Димитар Поп-Георгиев: Оп.цит., страна 414.

има прво да захтева накнаду штете. И оваквих случајева има у пракси, најчешће у области медицине, и то у гинекологији, као специјалној грани медицине.

2. Правно лице

Поред физичког лица, и то сваког лица у горе наведеном смислу, као „треће оштећено лице“ може бити и правно лице. Када је упитању правно лице, и овде треба да се нагласи да је потпуно ирелевантно у смислу постављеног задатка да ли је оно основано или је у фази оснивања.

Ако је у питању правно лице у фази оснивања, битно је, да би се оно појавило као оштећено лице радњама радника предузећа, правно лице треба да буде правно обликовано, а то значи, да је поступак окончан његовим оснивањем односно регистрацијом пред надлежном Агенцијом која се бави оснивањем и регистрацијом правних лица.

Ако правно лице, из било којих разлога, не буде основано, у случају проузроковања штете у фази оснивања, а од стране радника „предузећа“ буде проузрокована штета на раду или у вези са радом, лица која су учествовала као оснивачи правног лица, а до правног оснивања није дошло, имају право на накнаду штете као физичка лица.

И, када је у питању правно лице као оштећено лице треба и овде да се нагласи да и оно има право на целокупну штету као што би то имало и физичко лице, разуме се, под условима који се захтевају да буду испуњени за сваки конкретан случај.

Посебно и сложено питање у правној теорији и у правној пракси представљало је питање појма радника као трећег и оштећеног лица у предузећу. Дакле, поставља се питање, да ли радник истог предузећа, чији члан је радник који је проузроковао штету, може да буде треће лице, и ако може под којим условима.

На ово постављено питање, а на основу упоредног проучавања ове проблематике у правној науци, с једне стране, и на основу упоређења појединих становишта из судске праксе, с друге стране, по мом мишљењу, постоје углавном три становишта (схватања).

По једном схватању,¹³⁵ радник предузећа не може бити треће лице ако је њему и само њему причињена штета од стране другог радника истог „предузећа“, а штета је причињена на раду или у вези са радом.

¹³⁵ Др Димитар Поп - Георгиев: Оп.цит., страна 438

По овом схватању, трећа лица су сва она лица (физичка или правна) која су ван предузећа чији је радник проузроковао штету као његов члан. На основу изложеног становишта се даје и одговор на питање решавања насталог грађанскоправног односа проузроковањем штете од стране радника „предузећа“, исто тако, другом раднику „предузећа“.

Другим речима, примена одредаба члана 170. Закона о облигационим односима, по овом схватању¹³⁶, не долази у обзир.

Друго схватање, које данас преовлађује у правној теорији и судској пракси, полази од чињенице да и радник „истог предузећа“, и судској пракси, полази од чињенице да и радник „истог предузећа“, а њему други радник „предузећа“, на раду или у вези са радом, је причинио штету, може бити треће лице. Но, и овде се захтева испуњење конкретног услова, а наиме, да оштећени радник при проузроковању штете није био на радном задатку, значи, није био у процесу рада његових, поверених му послова и других радних задатака.

Изложено решење, прихваћено од групе правних теоретичара који заступају друге изложено схватање, је и најбоље. Ово тим пре, што свако друго решење које не би изједначило радника, „предузећа“ са другим лицем ван „предузећа“ ставило би у неједнак положај ове категорије лица“

Другим речима, свако друго решење које не би изједначило, радника „предузећа“ са осталим лицима „ван предузећа“, па и по питањима накнаде штете која се причини „раднику предузећа“, не би било у складу са нашим схватањима и познатим опредељењима у погледу, права, дужности и одговорности у нашем друштву.

И по питању појма трећег лица, као што је већ поменуто, постоји богата судска пракса која је омогућила да се од стране евентуалне дилеме и друга спорна питања за правилну примену ове институције у насталој конкретној ситуацији као што је она која настаје проузроковањем штете трећем лицу.¹³⁷¹³⁸¹³⁹¹⁴⁰¹⁴¹

¹³⁶ Др Стојан Цигој: „Одговорност за поступке радника“, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, Први том, Београд, 1978. година, страна 441
Др Љубиша Милошевић: Оп.цит., страна 171
Др Јаков Радишић: Оп.цит., страна 203
Др Марија Радовановић: Оп.цит., страна 43

¹³⁷ „Трећим лицем, коме је у смислу прописа члана 97. став 1. ОЗРО радна организација одговара за штету коју му је њен радник проузроковао на раду или у вези са радом, сматра се сваки радник исте организације осим самог оштећеног“ (Врховни суд Хрватске, ГЖ-2571/68)

¹³⁸ „Када радник на раду проузрокује штету лиц, које се налази на раду код исте радне организације, али по другом основу, по уговору о делу, оштећени се не сматра трећим лицем по члану 97 ОЗРО, већ по правним правилима о накнади штете“ (Врховни суд Југославије, Рев. 122 68)

Треће схватање, за које се слободно може рећи да је дошло до израза само у судској пракси, представља сасвим другу крајност. Наиме, по овом схватању, као треће лице може да се јави свако физичко лице, а у том

смислу и „сваки радник предузећа“, укључујући и оно „предузеће“ чији радник као његов члан је причинио штету. Значи, као треће оштећено лице може да буде и сваки радник коме је штета проузрокована и на својим радним задацима. По овом схватању, треће лице не може да буде само радник који је штету причинио, значи, само штетник.

Ово становиште је заступљено у неким, истина врло ретким одлукама раније државне заједнице односно, југословенских судова.¹⁴²

Указујемо на судску праксу у Македонији (из периода када је била у саставу СФРЈ), у погледу одређивања појма трећег лица. Судска пракса те бивше Југословенске Републике, у овом смислу има јасан и искристализиран став. Врховни суд Македоније, Пресудом бр. 84/77 од 20.04.1977. године, између осталог је заузео становиште да „кондуктер аутобуса, повређен у саобраћајној несрећи која је настала кривицом возача истог аутобуса, сматра се трећимлицем и постоји одговорност Заједнице о осигурању имовине и лица за накнаду штете што је нанета кондуктеру.¹⁴³

¹³⁹ „Одредбе чл.79. ОЗРО имају у виду две ситуације, тј. проузроковање штете“ на раду, и преузроковање штете“ у вези са радом“. Проузроковање штете „на раду“ првенствено обухвата случајеве када је радник штету проузроковао вршењем послова свог радног делокруга, односно радног задатка. Међутим, проузроковање штете „У вези са радом „обухвата све оне случајеве када штета није проузрокована непосредним вршењем послова радног делокруга (радног задатка), јер је циљ ове одребе да се трећим особама,које су оштећене радом радника, пружи шира и потпнија гаранција од стране радне организације“.

(Врховни суд Југославије, Рев, 120/70).

¹⁴⁰ Врховни суд Југославије је у својој одлуци, Рев. бр. 385/70 иземио остало, каже и ово:

„Радна организација је дужна да обезбеди заштиту својих радника на радном месту не само од средстава рада којима рукују радници, већ да раднику пружи заштиту и од других чанова колектива у циљу несметаног обављања њихових радних задатака“.

¹⁴¹ Одговорност државе за штету њених органа, мора се доказати да је штета проузрокована незаконитим и неправилним радом органа, у виду злоупотребе, а висина штете се утврђује по правилима адекватне узрочности.

(Решење ВТС, Пж. 1275/06 од 01.06.2006. године).

¹⁴² „Члан 97. ОЗРО (сада члан 51. ЗМОРУР) има се тако схватити да за штету коју радник учини у вези са радом, привредна и друга радна организација одговара не само трећим лицима ван радне организације, већ и другим члановима истог радног колектива, па и онда када се они налазе на дужности“

(Врховни суд Југославије, Рев. 194/66)

¹⁴³ У цитираној одлуци Врховног суда Македоније стоји и ово:

„Stoi žalbeniot navod na tužitelot deka e pogrešno pritužietlot спрема туženata Заедница за осигуравање на имоти и лица. Prvostепенiot суд смета дека е основан пригovorot на туženata Заедница за осигуравање на имоти и лица дека туžitelot како работник во второт уženata работна организација, која е договорна странка во второт уženata работна организација, која је договорна странка во задолжителното осигуравање од одговорност на šteti странка во задолжителното осигуравање од одговорностна šteti причинети со автobus, не преставува трето лице и по основ на тоа осигуравање, како кондуктер на истиот автobus, не може да остварува вакov надоместок против туženata Заедница, согласно со проpsite за задолжително осигуравање во сообраќајот. Туžitelot, како кондуктер во автobusot, не спада во licata за кои е исклучена одговорност на осигурителната организација за šteta што им е

***V ПРАВНО РЕЛЕВАНТНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ РАДНИКА
КАО ШТЕТНИКА И ЊЕГОВОГ ПОСЛОДАВЦА-
ПРЕДУЗЕЋА КОД ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ***

Да би постојала одговорност послодавца – предузећа за штету коју причини његов радник трећем лицу, потребно је, поред до сада наведених услова, да постоји правнорелевантни однос између, с једне стране, радника као штетника и са друге стране, „његовог предузећа“ - као одговорног лица, тј. лица које одговара према оштећеном лицу.

Од релевантних односа који постоје између ових лица, са аспекта постављеног задатка, радноправни однос који фактички постоји између њих, представља однос правнорелевантног карактера.

Иначе, у правној теорији,¹⁴⁴ мали је број правних теоретичара који овај однос истичу као посебан услов, а ово нарочито код одговорности „предузећа“ за штету према трећем лицу. Аргументат који се истиче у корист посебног наглашавања овог услова, и то као посебног услова, објашњава одговорност предузећа за штету коју његов радник проузрокује на раду или у вези са радом. Даље се каже да без постојања овог услова односно односа не би била могућа и одговорност послодавца - предузећа према трећем лицу.

Није спорно да је правнорелевантни однос између радника и његовог послодавца значајан услов, како се истиче у овом раду, посебан услов за грађанскоправну одговорност за штету. Од каквог је значаја ова околност најбоље говори и чињеница што правила о овој одговорности наилазимо и у старом римском праву, и то о одговорности правног лица за штету коју његов члан причини другом лицу, о чему је и у овом раду укратко било речи.

На основу изложеног се основано може закључити да само објективно право једне земље одређује радном односу карактер правнорелевантног односа код „одговорности предузећа за штету“. И о томе је, исто тако, било речи на одговарајућим местима овог рада.

Полазећи од изложене концепције, ја сматрам да данас у правној теорији не постоји спор о томе дали правнорелевантни однос може бити посебан услов за грађанскоправну одговорност за штету коју „радник предузећа“ причини трећем или он такво својство не може да има.

И ако се мисли да некакав спор постоји, по мом мишљењу, он је привидног карактера. Привидност произилази из различитих критеријума који

nanesena so avtobusot vo koj rabotat. Poradi toa, soglasno so odredbite od člen 360, st.1. t.2 od Zakonot za procesnata postapka prvostepenata presuda sleduvaše da se prepravi i da se uvaži tužbenoto baranje na tužitelot.

¹⁴⁴ Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Оп.цит.,стр. 372

се узимају при подели и разврставању услова на опште и посебне. Наиме, често пута се дешава, а то је присутно и у овом раду, једни те исти елементи једног општег или посебног услова налазе се као саставни делови и код неког, исто тако, важног другог услова на основу којих се утврђује и конкретна одговорност.

Полазећи од изложеног становишта, основано се може закључити да и особености правнорелевантног односа, као посебног услова код одговорности предузећа према трећем лицу, може постојати (да буде садржан конзумиран) у неком другом услову. Тако на пример, одређене облике радноправног односа као правнорелевантног услова између радника и „његовог предузећа“, наилазимо и код, до сада, наведених услова, као што су: појам радника; штета на раду или у вези са радом; штета причињена трећем лицу, и друго.

Најзад, од каквог је значаја овај посебан услов, о томе најбоље говори поље примене, тј. поље у коме овај услов долази до посебне примене. Наиме, поред његове примене код „одговорности предузећа за штету“ коју његов радник причини другом лицу, овај се услов често пута појављује и код одговорности државе за своје органе односно лица у њеној служби; одговорности правног лица за своје органе; одговорности послодавца за лица у његовој служби као и код других видова грађанскоправне одговорности за другог.

VI ПРОТИВПРАВНОСТ КАО ПОСЕБАН УСЛОВ ОДГОВОРНОСТИ ПОСЛОДАВЦА- ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Према разврставању услова у овом раду, а за грађанскоправну одговорност предузећа за штету његовог радника, противправност се убраја у посебне услове. Такво становиште данас преовлађује у правној теорији и правној пракси.

Закон о облигационим односима не спомиње изричито питање противправности радње којом се проузрокује штета трећем лицу, а тиме и настаје један однос између тачно одређених лица.

Међутим, у члану 170. Закона о облигационим односима постоји јасна одредба која предвиђа да послодавац - предузеће одговара за штету према трећем, ако се утврди да радник при проузроковању штете није поступао онако како је требало. По овој одредби јасно произилази да радња којом се штета причини трећем лицу мора бити противправна.

Према томе, при одређивању противправности као посебног услова за одговорност предузећа треба да се има у виду наведена одредба члана 170. ЗОО, с једне стране и општи појам противправности којим се бави правна наука, с друге стране.

Имајући у виду да Закон о облигационим односима, и не само он него и други позитивни прописи и правна пракса посебно, за субјективну одговорност захтевају и кривицу штетника односно одговорног лица. Одмах треба нагласити да у смислу постављеног задатка, кривица није исто што и противправност радње којом се причини штета. Кривица је један услов, и о томе ће посебно бити речи, док противправност представља други услов. У правној науци се са правом истиче да кривица предходи противправности.

Друга чињеница, исто тако, је важна. Наиме, ако Закон о облигационим односима не спомиње изричито питање противправности, он на посредан начин и ово питање регулише. То чини на тај начин, што, прво у члану 170. овог Закона стоји да послодавац одговара за штету свога радника ако се утврди да радник у конкретном случају није поступао онако како је требало, и друго, Закон о облигационим односима у својим одредбама предвиђа случајеве када се противправност искључује.

При томе, Закон о облигационим односима заступа теорију објективног схватања противправности, а на основу које теорије као противправна радња се сматра она радња која је супротна (није у сагласности) са објективним правом једног правног система, код нас, нашег правног система.

Иначе, за разлику од објективног схватања, које данас преовлађује у правној науци, по другом схватању, тзв. субјективном схватању, противправна је она радња којом се повређује субјективно право једног лица или друго право које је правом заштићено, а ова повреда треба да је резултат кривице штетника односно одговорног лица. По овој теорији јасно се види да се појам кривица изједначује са појмом противправности што није исто. Правилно је мишљење оних писаца, као што је већ поменуто, да кривица предходи противправности.¹⁴⁵

На основу изложеног, да би радња радника била правнорелевантна чињеница код одговорности послодавца за штету која се причини другом лицу, потребно је испуњење два услова, а наиме; а) радња радника треба да је противправна; и б) треба да је таквом радњом причињена штета.

¹⁴⁵ Др Јаков Радишић: Оп. цит., страна 184

Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Оп.цит., стр. 350

1. ПРОТИВПРАВНОСТ РАДЊЕ

Као што је поменуто, радња радника треба даје противправна. Појам противправности је одређен у горе изложеном смислу, са напоменом, да противправност штетне радње подразумева противправност у објективном праву као скупу позитивних прописа, моралних и обичајних правних норми. За моралне и обичајне правне норме се захтева да уживају државну и правну заштиту односно санкцију.

У зависности од тога које елементе садржи конкретна штетна радња радника у своме бићу, зависи и конкретна квалификација противправности, а тиме и врста одговорности радника као штетника и „предузећа“ као одговорног лица.

Тако на пример, радник је у једном конкретном случају причинио штету трећем лицу штетном радњом која у своме бићу може да има елементе разних видова одговорности, и то: прво, ако у бићу штетне радње има елемената противправности радноправних обавеза, постоји повреда радних обавеза, а тиме и радноправна или дисциплинска одговорност радника; друго, нису ретки случајеви да штетна радња радника којом је трећем лицу причињена штета садржи у себи и елементе који су у супротности са прописима административног права при чему се предвиђа и административна или управноправна одговорност односно прекршајна одговорност; треће, штетна радња радника може бити истовремено и кривично дело, разуме се, у оним случајевима када у бићу радње има елемената конкретног кривичног дела, а за радника постоји и кривичноправна одговорност.

Има и других врста одговорности (на пример, одговорност радника за привредне преступе – до најновијих измена закона), но, због конкретности проблематике која се третира у овом раду, даља анализа у погледу видова одговорности није потребна.

Оно што је значајно за ову тему, то је питање „одговорности предузећа за штету“ коју његов радник причини трећем лицу. Ово се питање посебно и потенцира. То се чини из разлога што је питање, одговорности „предузећа“ сложено питање.

Сложеност питања произилази из самог односа који настаје проузроковањем штете, а наиме, што на страни одговорног лица постоје два лица: радник као непосредни штетник и „предузеће“ као одговорно лице. Полазећи од ове чињенице, постоји и разлика у штетним радњама радника на основу које настаје штета и „штетне радње самог предузећа“ која може бити

результат (што зависи од сваког конкретног случаја) лошег избора радника (код пријема у радни однос); од невршења надзора над радом радника; лошим упутствима за рад радника или у недозвољено организованом раду.

Између ових радњи мора да постоји веза. Ако „предузеће“ успе да докаже да између његових радњи и радњи радника нема везе, онда се предузеће ослобађа одговорности за штету.

Изложена особеност одговорности предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу, исто тако, говори да је у питању посебан вид одговорности за штету који улази у врсту одговорности за радње другог.

Но, и раније је речено, а сада да се потенцира, да у правној теорији постоје и друга мишљења. Наиме, постоје мишљења да „предузеће“ одговара за своје радње¹⁴⁶, а не за радње другог лица, као и мишљење да питање, одговорности предузећа треба третирати посебно.¹⁴⁷¹⁴⁸

Када је реч о противправности радње радника, и на овом месту треба истаћи да одређена радња може бити противправна, као што је већ поменуто, ако се коси са објективним правом, с једне стране и ако, што је битно за ову тему, штетном радњом настаје штета трећем лицу.

Међутим, штетна радња није противправна и у оним случајевима ако у конкретном случају, постоје разлози за њено искључење, значи, за искључење противправности. Разлози за искључење противправности могу бити један или више њих. Битно је да се ради о оним разлозима који су „подобни“, сваки понаособ или сви заједно, за искључење противправности.

У правној теорији и судској пракси као и у законодавству углавном постоји сагласност о најважнијим разлозима којима се искључује противправност радње (конкретне) којом се причини штета трећем лицу. То су следећи разлози:

Прво, ако радник врши своје право у сагласности са конкретним прописима, а таквим радњама се причини штета трећем лицу. Ако не постоји злоупотреба права, што треба да се цени за сваки конкретан случај, радња није противправна.

¹⁴⁶ Др Димитар Поп – Георгиев: Оп.цит., страна 438

¹⁴⁷ Др Љубиша Милошевић: Оп.цит, стран 166, стоји и ово:

„Када је у питању одговорност организације удруженог рада за штету коју радник у раду и у вези са радом проузрокује за штету коју радник у раду и у вези са радом проузрокује трећем лицу, не можес с обзиром на постојање радничког самоуправљања код нас говорити о одговорности за другог, већ посебној одговорности радника удружених у ОУР преко своје организације за штету коју је радник проузроковао трећем лицу“.

¹⁴⁸ Орган који поступа у оквиру законског овлашћења не може бити одговоран за погрешно правно тумачење законске норме.

(Решење Врховног суда Србије Прв. 169/98 од 15.04.1998. године.

Друго, ако је штета проузрокована вршењем службене дужности, исто тако, нема противправности радње. Но, и овде се захтева да не постоји прекорачење овлашћења.

Треће, пристанак трећег лица као оштећеника, представља разлог за искључење противправности радње радника. Тако на пример, лекар не одговара пацијенту за евентуалну штету која настаје хируршким захватом, али под условом ако је захват учињен уз сагласност самог пацијента (болесника) и ако је операција извршена по правилима медицинске струке – *lege artis*.

У наведеном примеру треба да се нагласи и питање пажње која се захтева за ту врсту радњи. Наиме, на страни лекара лежи обавеза већег степена брижљивости. И најзад, да би овај разлог био довољно „подобан“ за искључење противправности, потребно је да је пристанак дао пословно способан човек или од њега овлашћено лице, да је пристанак дат пре него што је радња предузета и да је дат за ону врсту радњи које су законом дозвољене.

Четврто, ако је штета причињена у нужној одбрани. Нужна одбрана искључује противправност радње. Тако на пример, „стражар предузећа“ који се супротставио лопову који је ушао у „круг предузећа“ са намером да изврши крађу (или другу штетну радњу) па гурне лопова који падне и повреди се. Радња стражара није противправна.

Пето, питање стања нужде је посебно регулисано. Овде је настали однос нешто сложенији. Наиме, ако „возач предузећа“ на раду или у вези са радом, да би избегао судар са другим возилом, до кога би дошло искључиво кривицом другог возача, изађе колима на тротоар и повреди трећу особу. У овом случају, сви савремени правни системи стоје на становишту да радња првог возача који је изашао на тротоар није противправна. Но, с друге стране постоји одговорност за штету према трећем, оштећеном лицу. За штету одговара други возач (односно „његово предузеће“) који је скривио несрећу којом је настала штета.

У вези противправности треба и на овом месту учинити неколико напомена:

Прво, број противправних радњи на основу којих се причини штета трећем лицу је неограничен. Ниједан законодавац није учинио, нити је у томе покушао да одреди „списак“ забрањених радњи.

Друга напомена се односи на чињеницу што се и противправност, исто тако као и кривица, претпоставља. Одговорно лице, а то је „предузеће“ у овом смислу, може да се ослободити грађанскоправне одговорности за штету ако докаже да је његов радник поступао онако како је требало.

2. ШТЕТНА РАДЊА И НАСТАНАК ШТЕТЕ

Да би противправност радње имала смисла са аспекта постављене теме, битно је да настаје штета другом лицу. Значи, штета мора бити резултат штетне радње „радника предузећа“.

Веза између штетне радње и штете, а разуме се, под предпоставком да је у питању противправност радње, мора да постоји. Веза треба да је непрекинута.

С обзиром да је о штети било речи у досадашњем излагању, то на овом месту питање штете и није посебно потенцирано.

На основу изложеног основано се може закључити да без противправне штетне радње, с једне стране, и саме штета као њене последице, с друге стране, нема грађанскоправне одговорности. Веза између противправности и штете мора бити стварна и као таква непрекинута.

Штета је општи услов за грађанскоправну одговорности и о томе је било речи код питања општих услова. И овде треба да се нагласи да се штета мора тачно утврдити да постоји, јер без штете нема ни грађанскоправне одговорности.

Од каквог је значаја питање противправности штетне радње и саме штете о томе говори, између осталог, и следећи пример. Возач предузећа, управљајући моторним возилом предузећа, на раду или у вези са радом, на одређеној деоници пута је возио недозвољеном брзином, брзином која је била већа од дозвољене брзине за тај део пута. У овом случају је његова радња противправна јер се коси позитивним прописом о безбедности саобраћаја на јавним путевима. Постоји прекршајна одговорност за предузеће и за самог возача као радника.

Но, и у овом случају нема грађанскоправне одговорности, јер нема штете као општег услова за овај вид одговорности. Недозвољеном вођњом никоме није причињена штета.

Према томе, оно што се у почетку ове тачке нагласи и што је и полазна основа, није довољна само противправност штетне радње радника, као посебан услов за грађанскоправну одговорност предузећа, него је потребно да је таквом противправном радњом причињена штета трећем лицу.

VII КРИВИЦА И ГРАЂАНСКОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА-„ПРЕДУЗЕЋА“

Кривица је посебан услов грађанскоправне одговорности за штету. Као такав услов и се разврстава у посебну групу услова. Она представља посебан услов због тога што се узима у обзир само код појединих видова одговорности. Кривица долази до пуне примене код субјективне одговорности, одговорности која се базира на кривици.

Значи, када је у питању субјективна одговорност, кривица долази до пуног израза код одговорности за радње другог лица односно за радње трећих лица. Кривица је посебно значајна чињеница и код уговорне одговорности.

Посматрајући је са аспекта проблематике која се третира у овом раду, кривица је, исто тако, посебан услов, код „одговорности предузећа за штету“ коју његов радник причини трећем, као један од видова одговорности за радње другог.

У овом раду се кривица посматра само као посебан услов и о њој се говори онолико колико простор за то дозвољава. Иначе, појам кривице, са аспекта постављеног задатка је сложено питање. Ово из простог разлога што овде имамо, с једне стране, штету коју причини радник предузећа, а с друге стране, одговорност његовог предузећа за такву штету.

Независно од сложености овог питања, што као такво и није спорно да постоји, и овде кривица представља један негативан субјективни однос између за расуђивање способног штетника и штетне радње као узрока као и штете као њене последице.

Имајући у виду да овде имамо одговорност предузећа за штету коју радник причини трећем лицу, то се тиче деликтне способности радника она се претпоставља да постоји, а исто тако и само предузеће има деликтну способност која се манифестује преко својих органа и радника који у његово име и за „рачун предузећа“ обављају и конкретне задатке.

Као што је већ поменуто, овде треба да се нагласи да кривица није исто што и противправност радње. О томе је било речи.

С друге стране, кривица није исто што и способност једног лица за расуђивање. Способност за расуђивање предходи кривици.

Што се тиче степеновања кривице, у једном делу правне науке се прави разлика у погледу степеновања кривице и права на накнаду штете. Међутим, у нашем праву, а када је у питању одговорност послодавца за штету коју његов радник причини трећем лицу, степеновање кривице је ирелевантно. Ово због тога што „предузеће“, по правилу, одговара за целу штету према трећем лицу

независно од степена кривице која може постојати у једном конкретном случају на страни радника као штетника. Но, и овде треба да се додаје да и степен кривице може бити правнорелевантна чињеница за поједине односе и у одређеним случајевима који настају проузрокувањем штете. о чему ће у даљем излагању бити речи.

У правној науци данас има и мишљења да кривицу треба занемарити и у свери одговорности за штету треба увести систем објективне одговорности. Но, независно од појединих залагања, кривица и данас доминира као веома важан услов код субјективне одговорности.¹⁴⁹

Најзад, оно што је важно, у науци и управној пракси доминира мишљење да је кривица одговорног лица истовремено и основ одговорности. При оваквој чињеници, о појму кривице и њене примене код „одговорности предузећа за штету“ коју причини радник другом лицу, опширније ће бити речи код основа одговорности у посебном делу овог рада, тј. у наредном делу рада.

¹⁴⁹ Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Оп.цит.,стр 370
Др Јаков Радишић: Оп.цит.,страна 179

СЕДМИ ДЕО

**ОСНОВ ЗА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА –
ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ КОЈУ ЊЕГОВ РАДНИК
ПРИЧИНИ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ**

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Поред услова на основу који се утврђује „одговорност предузећа за штету“ коју његов радник, на раду или у вези са радом проузрокује трећем лицу и чије постојање треба да се утврди за сваки конкретан случај, без сваке сумње, основно питање које се поставља код овог вида одговорности је његов основ.

Појам основа се одређује као разлог који оправдава постојање „одговорности предузећа за штету“ која се причини трећем лицу вршећи и конкретне задатке у оквиру делатности којим се оно бави. Према томе, основ даје одговор на питање, зашто одговара предузеће; због чега оно постаје одговорно лице, а тиме и дужник накнаде штете у једном конкретном облигационоправном односу који настаје проузроковањем штете трећем лицу.

Основ је, значи, разлог одговорности.

Како су основи одговорности познати и исти су регулисани позитивним прописима сваке земље, основи одговорности за штету могу бити: основ одговорности по принципима субјективне одговорности; објективна одговорност и основ по правилима о одговорности по правичности.

У контексту изложеног појма основа одговорности, у случају одговорности предузећа се поставља и питање, а наиме, по којем основу оно одговара односно треба да одговара за штету коју причини његов радник. На ово питање, правна наука законодавство и правна пракса имају јединствен одговор, а то је да „предузеће“ одговара по правилима субјективне одговорности, а то је одговорност по основу кривице.

Али, у вези изложеног мишљења, и овде треба учинити две напомене. Наиме, прво, историјски посматрано, субјективна одговорност није одувек била и владајући основ одговорности за штету. Објективна одговорност је предходила субјективној одговорности. Субјективна одговорност се развија и претвара у владајући основ одговорности у првим декадама XIX века. Но, са развојем технике и технологије, објективна одговорност је поново добила посебно место у целокупној „правној организацији одговорности „предузећа“.

Друга напомена, исто тако, није без значаја.

Наиме, субјективна одговорност правног лица није прихваћена без резерве. У овом смислу постоје и две теорије. По једној теорији¹⁵⁰, предузеће не може да одговара субјективно због тога што њему недостају свест и воља

¹⁵⁰ Савињи и други писци су оспоравали правну и пословну а тиме и деликтну способност правног лица.

као значајни елементи урачунљивости. Ову теорију заступају мањи број правних писаца и слободно се може рећи да је она данас „усамљена“.

По другој теорији,¹⁵¹ која данас преовладава у науци, и само „предузеће“ има деликтну способност, тј. има свест и вољу које се оличавају преко својих органа.

Међутим, када је реч о субјективној одговорности, и овде треба да се нагласи да се она у свом класичном облику ретко среће.

Код нас, у нашем праву, и не само у нашем праву, доминира схватање да предузеће одговара по правилима о одговорности за радње другог, а користи се израз односно појам, одговорност за радње трећег лица. Но, оно што је битно, и овде треба нагласити, да између субјективне одговорности и одговорности за радње другог, иако постоје разлике, има и додирних тачака. Код субјективне одговорности се одговара за своје радње, док се код одговорности за радње другог лица, одговара за туђе радње.

Но, оно што је заједничко, а значајно за овај рад, то је основ одговорности. Основ субјективне одговорности и основ одговорности за радње другог је кривица штетника односно одговорног лица.

Да би се боље разумело питање основа одговорности предузећа, наредне три тачке су посвећене питањима као што су: основ одговорности „предузећа“, са посебним освртом на теорије и теоријска образложења основа; непосредна одговорност радника и сасвим укратко о случајевима објективне одговорности.

I ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ ПОСЛОДАВЦА – ПРЕДУЗЕЋА

За штету коју радник причини трећем лицу одговара „његово предузеће“ сагласно члану 170 Закона о облигационим односима.

„Предузеће“ одговара по правилима о субјективној одговорности, а то значи, одговара по основу кривице. Кривица предузећа се претпоставља.

Међутим, као што је већ поменуто, субјективна одговорност у свом чистом и класичном облику ретко се среће.

Код нас, предузеће одговара за радње другог лица.

Но, у погледу основа одговорности предузећа, нема битне разлике између једне и друге врсте одговорности. Ово тим пре што и једна и друга врста одговорности се базира на кривици.

¹⁵¹ Др Живомир Ђорђевић и Владан Станковић: Оп.цит., стр. 382.

Иако у правној науци преовлађује схватање да „предузеће“ одговара по правилима о одговорности за радње другог¹⁵², има и мишљења да предузеће одговара за своје радње, а не за туђе радње. Као аргуменат се наводи да радник у предузећу, вршећи конкретне задатке и друге послове који су му поверени, ради у име и за рачун „свог предузећа“.¹⁵³

Најзад, постоји мишљење да „одговорност предузећа“ представља посебан вид одговорности.¹⁵⁴¹⁵⁵

У контексту овог рада, независно од разврставања одговорности предузећа у један, други или трећи вид одговорности, битно је да оно одговара за штету коју радник причини трећем лицу по основу кривице. Кривица предузећа се претпоставља, а то значи да оно може бити ослобођено грађанскоправне одговорности ако докаже да је радник поступао онако како је требало.

Пошто се код основа „одговорности предузећа“ потенцира питање кривице, у оквиру ове тачке треба расветлити случај када је радник крив за проузроковану штету, као и случај када на страни радника нема кривице.

О овим питањима ће укратко бити речи.

1. КРИВИЦА РАДНИКА И ОДГОВОРНОСТ ПРЕДУЗЕЋА

Правило је, као што је речено, да за штету коју је радник проузроковао одговара „његово предузеће“. У пракси се често пута дешава да је штета причињена кривицом радника. Но, иако је радник крив, према трећем лицу одговара „предузеће“ по основу претпостављене кривице.

Што се степена кривице тиче, у нашем праву преовлађује мишљење да „предузеће“ одговара за сваки степен кривице радника што значи да предузеће одговара за штету која је проузрокована намером радника – *dolus*, грубом непажњом или *culpa lata* као и обично непажњом *culpa levis*.

¹⁵² Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Оп.цит., стр 382.

¹⁵³ Др Димитар Поп – Георгиев: Оп.цит., стр 438.

¹⁵⁴ Др Љубиша Милошевић: Оп.цит., На страни 166 стоји и ово:

„Када је у питању одговорност орагнизације удруженог рада за штету коју радник у раду и у вези са радом проузрокује трећем лицу, не може се с обзиром на постојање радничког самоуправљања код нас говорити о одговорности за другог, већ о посредној одговорности радника удружених у ОУР преко своје организације за штету коју је радник проузроковао трећем лицу“.

¹⁵⁵ За накнаду материјалне и нематеријалне штете, може одговорати послодавац по основу општих правила о накнади штете из ЗОО.

(Пресуда ВТС, Пж. 5772/06 од 30.01.2007. године.

При изложеном становишту у нашем праву, да се кривица претпоставља код одговорности предузећа за штету која је причињена трећем лицу, претпостављена кривица односи се на обичну непажњу.

Према томе, када се говори о претпостављеној кривици, у овом случају се мисли на постојање обичне непажње.

На овом становишту стоји и Закон о облигационим односима. Овај степен кривице треће лице као оштећено лице није нужно да доказује. Она се претпоставља да постоји. Дакле, постоји релативна претпоставка да на страни предузећа постоји кривица. Претпоставка је оборива јер се „предузеће“ може ослободити одговорности за штету ако докаже да је радник поступао онако како је требало.

Сваки тежи степен кривице од обичне непажње не може да се претпостави него, напротив, треба да се докаже. Терет доказивања лежи на трећем лицу (оштећеном) које има правни интерес да се утврди да предузеће треба да одговара за штету по тежем степену кривице од обичне непажње.

У погледу утврђивања кривице, данас у правној теорији постоје два начина: Наиме, по једном начину, познат као апстрактни начин, кривица штетника односно одговорног лица се утврђује на основу општих (апстрактних) правила.

Други начин, познат као конкретни начин, захтева да се кривица утврди за сваки конкретан случај. Треба значи, кривица да буде конкретна. И право Републике Србије захтева да се кривице утврди за сваки конкретан случај. Ово правило важи и долази до пуне примене и код одговорности, „предузећа“ за штету која се причини трећем лицу.

Сам начин утврђивања кривице штетника односно одговорног лица врши се на основу упоређивања његовог понашања према познатим стандардима понашања који су усвојени у нашем и у упоредном праву, а то су: пажња обично пажљивог човека; пажња доброг домаћина; пажња доброг привредника и пажња доброг стручњака.

Од аспекта постављеног задатка, значи врши се упоређивање понашања штетника, а то је „радник у предузећу“, са оним степеном пажње који се захтева за вршење послова којима се бави дотично „предузеће“. Треба, значи да се цени да ли је рад радника обављен оним степенима дилигенције који се тражи за конкретну врсту послова.

Према томе, у зависности од тога какво се понашање односно каква се пажња захтева за дату врсту послова, утврђује се и конкретна кривица радника односно предузећа као одговорног лица.

Судска пракса, исто тако, стоји на становишту, да се кривица треба утврдити, тј. да буде конкретна.¹⁵⁶¹⁵⁷

На основу изложеног, а имајући у виду и законску регулативу из члана 170 Закона о облигационим односима, предузеће одговара непосредно трећем лицу као оштећеном лицу, и под претпоставком да је радник искључиво крив.

Када је у питању кривица радника и одговорност његовог предузећа за проузроковану штету, овде треба учинити и неколико напомена. Наиме, ако је штета трећем лицу проузрокована кривицом радника битно је да се утврди и њен степен, начин његовог утврђивања и терет доказивања.

У погледу обичне непажње, у овом раду је било речи у досадашњем излагању, код одговорности предузећа према трећем лицу, обична непажња се претпоставља да постоји. Сваки тежи степен од обичне непажње треба да се утврди и докаже.

У правној теорији није спорно да тежи степен кривице треба да докаже оштећени као треће лице. Но, питање је како и на који начин он треба да се утврди. Проф. др М. Вуковић,¹⁵⁸ са правом предлаже да сваки тежи степен од обичне непажње треба да утврди надлежни суд.

Оштећени је странка у поступку. Он није овлашћен да врши степеновање кривице, а често пута, оштећени као треће лице не поседује и потребно стручно знање за то. Оштећени треба да предложи чињенице и доказе за то, а наиме, да је штета проузрокована тежим степеном кривице радника од обичне непажње. Он, дакле, „даје оцену ситуације“, а суд је надлежан орган који треба да утврди по службеној дужности (*ex officio*) степен кривице радника.

Закон о облигационим односима нема изричит став по питању доказивања тежег степена кривице од обичне непажње, што то није случај и са ставом судске праксе у нашој земљи.¹⁵⁹

¹⁵⁶ У погледу утврђивања конкретне кривице за штету, Окружни суд у Загребу је у Решењу, ГЖ-4968-2 од 30.09.1986. године, „Судска пракса бр. 3/87, страна 46, заузео и ово становиште:

Увјети да се мјесна заједница ослободи од одговорности, јер да је штета настала искључиво радњом треће особе (власника стабла која се са стрмине одкључало на цесту) постојали би само ако се утврди да мјесна заједница нити по чему није могла предвидјети да ће доћи до клизања стабла на цети. Међутим, проведени докази упућују да се тако нешто могло предвидјети, с обзиром да стабло кроз релативно дуго време од 15 дана, већ извирало на цесту, па је тада мјесна заједница требало и могла предузети мјере да се опасност отклони“.

¹⁵⁷ Послодавац одговара за накнаду штете коју причини његов радник трећем лицу по основу радноправних прописа (чл. 95), по основу одговорности за другога. (Решење ВТС, Пж. 4585/05 од 23.06.2005. године).

¹⁵⁸ Др М. Вуковић: оп.цит., страна 182

¹⁵⁹ Сваки тежи степен кривице треба да се докаже, гласи Начелни тав бр. 2/80, са XIV Заједничек седнице Савезног суда, републичких и покрајинских врховних судова и Врховног војног суда од 25. и 26.03.1980. године, објављено у „Право“, бр. 5/1987, страна 70-71. године, објављено у „Правно“, бр.5/1987, страна 70-71.

У једном делу правне науке,¹⁶⁰ нарочито пре доношења Закона о облигационим односима, у погледу терета доказивања кривице, правила се разлика између радњи којима је штета била проузрокована. Тако на пример, ако је штета настала позитивном радњом радника као штетника, сматрало се да терет доказивања лежи на оштећеном лицу. Обрнуто од тога, настаје ли штета пропуштањем радње радника, терет доказивања лежи на штетнику.

И основни позитивни прописи Југословенске Федерације, донесени после ослобађања, о којима је, исто тако, било речи, на изричит начин су предвиђали одговорност државе за штету која се кривицом службеног лица наноси трећем лицу. О томе говоре чланови 41. Устава ФНРЈ од 31.01.1946. године и члан 99. Уставног закона од 13.01.1953. године.¹⁶¹¹⁶²¹⁶³

У страном законодавству наилазимо на решења у погледу одговорности правног лица за штету, ако је она настала кривицом органа. Тако на пример, Аустријски грађански законик (ОГЗ), у параграфу 337 предвиђа да правно лице не одговара за прекорачење органа. За прекорачење органа односно делокруга органа, орган одговара самостално како трећем лицу тако и правном лицу.

И судска пракса бивше СФРЈ је заузела јасан став у погледу одговорности предузећа за све оне случајеве када је штета проузрокована трећем лицу искључивом кривицом радника односно органа правног лица¹⁶⁴¹⁶⁵¹⁶⁶¹⁶⁷

¹⁶⁰ Др Стеван Јакшић: оп.цит., страна 281

¹⁶¹ По члану 41 Устава ФНРЈ, „грађани имају под законским условима право захтевати од државе и службених лица накнаду штете која има је учињена незаконитим и неправилним вршењем службе.“

¹⁶² И члан 99 Уставног закона од 1953. године предвиђа да „држава одговара за штету коју службеници својим незаконитим радом нанесу грађанима и правним лицима“.

¹⁶³ Одговорност државе због штетних радњи њених органа, облик виности службених лица и регрес. сходно чл. 172. ст. 1. и ст. 2. ЗОО, утврђује се у сваком конкретном случају, тј. виност одговорног лица проузрокује одговорност државе.

(Правни став ВТС – Одељење за привредне спорове од 19. и 20.09.2005. године).

¹⁶⁴ „Крајње непажљиво поступа онај ко не употријеби ни ону пажњу коју би употријебио сваки просјечан човјек“ (Врховни суд Хрватске, Гж-1956/78, Преглед судске праксе, 15, Прилог „Наше законитости“, Загреб 1979, страна 36)

¹⁶⁵ „Пропуст радника – ложача централног грејанја да отвориени шахт на уличном тротоару, који служи за проветравање ложионице, обезбеди и посебно обележи, представља крајњу непажњу. Паду пролазника у необезбеђени шахт и његовој погибији и настанку ове штете допринели су и органи тужене пропуштањем да на безбедан начин реше питање проветравања ложионице“ (Пресуда Врховног војног суда, ИГ 62/77, ЗСО, Београд, 1978, кин. III, св.2,стр. 207 – 208)

¹⁶⁶ „So zatvoranjeto na preminot koj dotogaš neprečeno go користеле туžителите, bez da im se ostavi primeren rok na drug način da go rešat pristapot do ovošnata gradina, tuženata rabotna organizacija vrši zloupotreba na svoeto pravo i e odgovorna za štetata što na toj način im ja nanela na туžителите“.

(Rešenje na Vrhovniot sud na Makedonija, vo Skopje, Rev.br. 459/81 i GZZ, br.42/81 od 3.12. 1981, Bilten na Vrhovniot sud na Makedonija i na Stopanskiot sud na Makedonija, 1982, br. 19-20, strana 31).

¹⁶⁷ „Кривица у смислу чл.158. ЗОО постоји када је штетник проузроковао штету намерно ии крајњом непажњом.“

Правни став ВТС – Одељење за привредне спорове од 19. и 20. 09.2005. године.

У изнетом случају, у случају када је радник искључиво крив, као одговорно лице увек се јавља „његово предузеће“. Од радника се захтева такво понашање какво понашање мора да има и само „предузеће“ као лице које се бави одређеном делатношћу - професијом (професионалац).

У поступку одговорности предузећа према трећем лицу, кривица радника је потпуно ирелевантна чињеница, иако као што је већ поменуто, у овом случају се полази од претпоставке да је радник крив за штету. Значи, имамо ситуацију када се штета трећем лицу проузрокује искључиво кривицом радника предузећа. Но, изузетно, као што ће се видети у даљем излагању, и кривица радника може бити правнорелевантна чињеница за друге односе који настају проузроковањем штете трећем лицу.

Овде је битно да треће лице може да захтева накнаду штете само од предузећа, независно од чињенице што је она настала кривицом радника. Изузетно, треће лице као оштећено лице може накнаду захтевати и од радника, али само под условом ако је штета причињена намерно.

На овом становишту стоји и Закон о облигационим односима.

У члану 170. Закона о облигационим односима¹⁶⁸ не стоји, но, не видим разлога да оштећени ово право (право на накнаду штете) не може захтевати непосредно од радника, ако је он штету причинио кривичним делом. Но, и у случају када треће лице захтева непосредно накнаду штете од радника, предузеће остаје и даље солидарни дужник према трећем, оштећеном лицу. Према томе, право је трећег лица да одлучи да ли ће захтев за накнаду штете поднети непосредно против радника (разуме се, у случајевима које закон предвиђа) или ће накнаду захтевати само од „предузећа“

2. ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ „ПРЕДУЗЕЋА“ КАДА НА СТРАНИ РАДНИКА НЕМА КРИВИЦЕ

У пракси нису ретки и такви случајеви када се причини штета трећем лицу, на раду или у вези са радом, а да на страни радника нема кривице. Тако на пример, радник није крив што није био довољно обучен за обављање конкретне радне активности услед чега настаје штета трећем лицу. У овом случају, радник није постигао онај степен дилигенције који се захтева за обављање конкретног посла.

С друге стране, што је исто тако значајно, у одређеним ситуацијама се може десити, а често пута и се дешава, да на страни „предузећа“ нема кривице

¹⁶⁸ Члан 170. став2. ЗОО.

у погледу избора радника, тако да не може да му се пребаци да „предузеће“ сноси кривицу због лошег избора - *culpa in eligendo*; „предузеће“ је вршило надзор над радом радника и не одговара за *culpa in inspiciendo* или *vigilando*: предузеће је правилно упућивало радника на посао и оно не одговара за *culpa in instruendo*, и најзад „предузеће“ је рад правилно организовало, те не може му се приписати кривица за *culpa in custodiendo*.

Ако у наведеним случајевима, на раду или у вези са радом, трећем лицу се причини штета, основано се поставља питање да ли „предузеће“ одговара и у наведеним случајевима и по коме основу одговара.

На основу схватања које преовлађује, у горњим случајевима одговара „предузеће“ према трећим лицима. Битно је да је треће лице претрпело штету од „радника предузећа“, а штета је причињена на раду или у вези са радом.

За одговорност предузећа и овде се захтева да штетна радња радника буде противправна, да је противна објективном праву. Напротив, ако штетна радња није противправна и ако „предузеће“ успе да докаже да радња није противправна, оно се ослобађа одговорности за штету зато што је радник поступао онако како је требало.

Као мерило при утврђивању одговорности предузећа за штету која се причини трећем лицу узима се у обзир она пажња која се захтева од њега када се професионално бави одређеном делатношћу.

Према томе, основ одговорности „предузећа“ за штету која се причини трећем лицу штетном радњом радника, а у случају када радник није крив, састоји се у томе што рад није обављен оним степеном дилигенције који се захтева за конкретну врсту послова којима се бави „предузеће као професионалац“.

Као закључак по овом питању, тј. питању које се тиче основа одговорности предузећа, може се слободно констатовати да предузеће одговара као за кривицу радника, значи за туђу кривицу, с једне стране, а с друге стране, оно одговара и у случају када на страни радника нема кривице. У првом случају, предузеће одговара по правилима субјективне одговорности, док у другом случају, предузеће одговара за поступке радника по правилима објективне одговорности.

Имајући у виду изложену ситуацију, данас се са правом тврди у правној науци да предузеће објективно одговара за поступке својих радника, док за само проузроковање штете трећем лицу, одговорност је субјективна.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Опширније, Др Јаков Радишић: Оп.цит., стр 203.

2.1. Кривица радника као правнорелевантна чињеница

У оквиру прве тачке која је посвећена основу одговорности предузећа, треба да се одговори, укратко, и о значају кривице радника као правнорелевантне чињенице.

Није спорно да се кривица радника не узима у обзир при утврђивању одговорности предузећа за штету која се причини трећем лицу. О томе је било опширно речи, а то значи да предузеће одговара увек за штету трећем лицу. Код накнаде штете од стране предузећа кривица радника не узима се у обзир.

Ово је редовно правило. Но, кривица радника по мом мишљењу је правнорелевантна чињеница за одређене ситуације и односе који настају проузроковањем штете трећем лицу. Ти случајеви су следећи:

Прво, кривица радника је правнорелевантна чињеница за само предузеће које одговара према трећем лицу за штету, одговара као одговорно лице, одговара као посредни штетник односно одговара као правни штетник. Оно, дакле, одговара као да је штету само причинило.

Међутим, ако је штета причињена намерно или из крајње непажње, предузеће по извршној исплати накнаде штете трећем лицу има право регреса. Ово право, предузеће може захтевати у року од 6 месеци, рачунајући од дана исплаћене накнаде штете.¹⁷⁰

Друга ситуација је супротна од предходне. Наиме, кривица је значајна чињеница и за самог радника предузећа чијом штетном радњом је проузрокована штета трећем. Тако на пример, ако је штета настала као последица блажих степена кривице од намере и грубе непажње, радник не одговара предузећу у регресном поступку, а по исплати накнаде штете трећем лицу.

Треће, и за самог оштећеног лица, кривица радника је правнорелевантна чињеница. Наиме, ако је штета причињена трећем лицу намерно, у овом случају оштећеник има право захтевати накнаду штете непосредно и од радника. Код овог трећег случаја је битно нагласити да, ако оштећени одлучи да захтева накнаду штете непосредно од радника, на њему (на оштећеном) лежи терет доказивања тежег степена кривице.

У изложеним ситуацијама и насталим односима који настају проузроковањем штете трећем треба да се поново подвуче чињеница, а наиме, да и под условом да се захтева накнада штете директно од радника, предузеће

¹⁷⁰ Члан 170, став 2. ЗОО.

не може да се ослободи од своје одговорности за накнаду штете. Предузеће одговара заједно са радником, солидарно.

2. 2. Правна теорија о основу одговорности предузећа за штету према трећем лицу

Код основа одговорности предузећа за штету коју радник причини трећем лицу, у правној науци нема јединственог становишта.

По питању основа одговорности предузећа постоје три теорије (становишта) на основу којих се образлаже разлог одговорности предузећа. Другим речима, на основу различитих схватања се настоји да се одговори шта је правни разлог одговорности предузећа за штету која се проузрокује трећем лицу. Постоје више теорије о основу одговорности предузећа према трећем лицу. Од постојећих теорија, сматрам да три теорије заслужују посебну пажњу, од којих две су носеће, а трећа теорија је мање заступљена у науци и судској пракси. Теорије које се тичу основа одговорности предузећа су: а) правна теорија о субјективној одговорности; б) теорија о објективној одговорности предузећа за поступке радника и ц) теорија о одговорности по основу правичности.

О овим теоријама ће бити речи у даљем излагању.

2.2.1. Правна теорија о субјективној одговорности послодавца – предузећа за штету

Субјективна одговорност је она врста одговорности код које се као основ за одговорност узима кривица одговорног лица. Ова одговорност у правној науци се назива и одговорност по принципу *culpaе*.

Посматрано са аспекта постављеног задатка, предузеће одговара за штету коју његов радник изазове другом лицу зато што је криво. На његовој страни, значи, постоји кривица. Оно је правни штетник.

Теорија о субјективној одговорности предузећа нашла је своје место у науци,¹⁷¹ а посебно у законодавствима појединих земаља.¹⁷²

¹⁷¹ Ова теорија је нарочито заступљена у „буржоаском“ праву. Кривица одговорног лица претпоставља се да постоји, а у погледу претпостављене кривице прави се даља дистинкција између:

а) релативне претпоставке о кривици (*praesumptio iuris tantum*), што значи могућности да се предузеће ослободи одговорности за штету ако докаже да оно није криво, и

б) апсолутне претпоставке о кривици (*praesumptio iuris et de iure*) у којим случајевима је искључена могућност да одговорно лице докаже да није криво за проузроковану штету.

Од правних теоретичара, становиште о субјективној одговорности предузећа односно одговорног лица, дошло је до изражаја у делима:

- Fikentscher, dr Wolfgogn, Schudrecht, Gruyter, Berlin, New York, 1976,6.издање, стран 673;

У Југословенској социјалистичкој федерацији, а и у нашем праву (РС) продрла је теорија о субјективној одговорности предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу, на раду или у вези са радом.¹⁷³¹⁷⁴

Затупници теорије о субјективној одговорности предузећа углавном своје становиште образлажу да је предузеће криво због тога што је изабрало лошег радника за посао (*culpa in eligendo*).

Поред лошег избора, често пута „предузећу“ се пребацује да је изазвана штета трећем лицу резултат недовољног надзора над радом радника (*culpa in inspiciendo*); да радника није довољно и правилно обучило за рад (*culpa in instruendo*) или због неправилно организованог рада па одговара за *culpa in custodiendo*.

У вези изложеног становишта о субјективној одговорности предузећа, присталице ове теорије сматрају да је предузеће извршило правилан избор радника; да је вршило правилан надзор; да је радника правилно упутила на посао и да је рад правилно организовало, штета не би била проузрокована трећем лицу. Код субјективне одговорности за штету, предузеће је, кажу присталице изложене теорије, одговорно због непоштовања „уобичајених

- Weigert: Die ausser vertragliche Haftung von Grossbetrieben für Angestellte, 1923;
- Josserand, Louis: Les mobiles dans les actes juridique Essai de teleologie, Paris, 1928, страна 305-308;
- Josserand, Louis: Cours de droit civil, tom II, op.cit., страна 264-305.

¹⁷² Изложено становиште имало је одјека и у конкретној правној регулативи појединих земаља. Тако на пример, у немачком праву (члан 831 НГЗ) као и у праву Швајцарске (члан 55 ШвЗО) претпоставка о одговорности је релативна.

Француско и аустријско право (у члановима 1384, став 3 ПГЗ, односно у параграфу 1314 АГЗ) представљају пример оних земаља које усвајају становиште да претпоставка о кривици треба да буде апсолутна.

¹⁷³ Др Врлета Круљ: Одговорност и накнада за штету, у радним организацијама, Београд, 1968. годин; Од истог аутора: „Материјална одговорност радне организације за штете које причине радници трећим лицима“. (На Симпозијуму о одговорности у радним, посебно привредним, организацијама у систему друштвене својине и самоуправљања, одржана у Опатији, јуна месеца 1968. године)

Радован Георгијевић: Проблематика посебних услова материјалне одговорности војних лица, „Наша законитост“, 1962. година, страна 236.

Растовчан: Из проблематике новог привредног права, „Архив за правне и друштвене науке“, страна 115-116; Ови теоретичари у својим становиштима нису довољно прецизни када одговорност организације за поступке радника условљавају кривицом радника који је дело учинио. У ствари није у питању кривица радника (као што правилно примећује проф.др Стојан Цигој, у Коментару ЗОО, у редакцији проф. Б.Благојевића и проф. В.Круља, на страни 473), него је у питању кривица организације односно предузећа.

Поред наведених писаца, полазећи од становишта ЗОО који предвиђа претпостављену кривицу предузећа, његово становиште образлажу и:

Др Љубиша Милошевић: оп.цит., страна 170-171

Др Димитар Поп-Георгиев: оп.цит.,стран 438

Др Марија Радовановић: оп.цит.,страна 48.

¹⁷⁴ У погледу законске регулативе субјективне одговорности предузећа, решења о томе су различита. Наиме, одредбачланова 69 Устава СФРЈ из 1963. године, члана 97. ОЗРО („Службени лист СФРЈ“, бр. 43/66) и члана 16 Нацрта закона о накнади штете од 1961 године не говоре уопште о основу одговорности предузећа односно послодавца.

правила пажње“ при избору радника, надзору над радом, упутствима за рад или због лоше организације рада.

2.2.2. Правна теорија о објективној одговорности послодавца – предузећа за поступке својих радника

Присталице ове теорије полазе од становишта да основ одговорности предузећа за штету која се причини трећем лицу је у створеном ризику и у извлачењу економске користи.

Одговорност предузећа за поступке радника често пута се у правној науци назива и одговорност по основу узрочности односно по принципу *causae*. Одговорно лице, а то је у овом смислу, предузеће, има користи од рада свога радника.

При чињеници да предузеће извлачи економску корист, оно је дужно да сноси и одређене ризике који настају у процесу рада. Један од таквих ризика је, без сваке сумње, и штета која, на раду или у вези са радом, настаје трећем лицу. Настала штета треба да се надокнади оштећеном.

Бројне су присталице ове теорије у нашем праву и постоји мишљење да ова теорије преовлађује данас.¹⁷⁵

Одговорношћу предузећа као одговорног лица положај трећег лица битно се поправља. Треће лице може брже, лакше и сигурније да оствари право на накнаду.

Другим речима, на обавезној односно дужничкој страни увек се налази правно лице чије имовинско стање је боље и веће од имовинског стања у којем

¹⁷⁵ Др Александар Голдштајн: Накнада вануговорне штете, „Наша законитост“, 1960. године, бр.3-6, страна 137; Др Марко Калођера: Организација и положај привредних предузећа, Архив за правне и друштвене науке, 1958, страна 541;

Др Велимир Иванчевић: Одговорност државе за штету нанесену грађанима противправним понашањем службених лица, „Наша законитост“, 1964. година, страна 32.

Проф. др Стојан Цигој у Коментару ЗОО, у редакцији Проф. др Б. Благојевића и Проф.др В. Круља наводи да аутори теорије о објективној одговорности понекад нису прецизни. Не може се са сигурношћу закључити, сматра проф. Цигој, да ли аутори, чија су дела наведена, мисле на објективну одговорност за поступке радника или за објективну одговорност за штету односно за штетни догађаја. У већини тих ставова недостају ближа објашњења зашто се ови писци заузимају за објективну одговорност када у законима о радним односима ово питање није регулисано. Кад законодавац жели да одговорност буде објективна, законодавац то посебно и наглашава.

(Опширније коментар проф. Цигоја у Коментару ЗОО, наведено дело, страна 473).

Поред наведених аутора, проф.др Јаков Радишић, у оп.цит., на страни 203, заступа становиште да предузеће за поступке радника одговара објективно, док за само проузроковање штете – одговорност је субјективна.

Др. Љубиша Милошевић, у раду: Грађанскоправна деликтна одговорност у нашем праву, Анали Правног факултета у Београду, 1970. године, број, мај-август, заступа становиште да предузеће одговара за штету објективно, што значи без да се утврди кривица. Исти аутор предлаже да основ одговорности за привредне организације буде у *ризик у управљања радним процесом*. За грађанско-правна лица (цркве, задужбине) основ одговорности би био у *створеном ризику*.

се налази његов радник као непосредни штетник. Ово утолико више долази до изражаја у оним ситуацијама у којима је имовинско стање радника веома слабо и могућности ограничене, што је редован случај, с једне стране, а с друге стране, штета у конкретном случају може бити велика.

На основу изложених становишта субјективне и објективне одговорности, данас у савременом праву, по мом мишљењу, доминира мишљење о објективној одговорности предузећа за поступке својих радника. Има и аутора који тако сматрају.¹⁷⁶

У упоредном праву, исто тако, има тенденција да се објективизира кривица одговорног лица за штету.¹⁷⁷¹⁷⁸¹⁷⁹

2.2.3. Правне теорија о одговорности предузећа за штету по основу правичности

У правној теорији учињени су покушаји да се примена принципа правичности прошири и на поље одговорности предузећа за штету која се причини на раду или у вези са радом.¹⁸⁰

Но, вреди одмах да се нагласи да принцип правичности није карактеристичан за теоријско објашњење основа одговорности предузећа за штету. Као принцип се веома ретко уочава у судској пракси. Међутим, иако није начелан основ за правно образложење основа одговорности предузећа, и овај принцип у одређеним ситуацијама и односима који настају

¹⁷⁶ Атанасовски Митко: *Odgovornost za šteta napravena vo raboten odnos ili vo vrska so rabotniot odnos vo osnovnata organizacija na zdruzeniот труд*, „Правна misla“, Скопје 1985. година, бр. 1, страна 78.

¹⁷⁷ Иако у француском праву доминира мишљење да је основ одговорности код одговорности за радње другог-претпостављена кривица, касније, доношењем Закона за случај несреће на послу, од 9.03.1898. године, као основ одговорности послодавца посебно се истиче *ризик*. Значи, онај који изазива ризик мора и да сноси последице његове реализације.

И наш Закон о радним односима из 1957. огидне говори да послодавац одговара за резултат (успех) рада који радник за њега и у његово име обавља.

¹⁷⁸ Др Љубиша Милошевић, у наведеном делу потенцира да судска пракса више настоји да одговорност правног лица за штету буде без кривице, стр.325. Да је то тако јасно се гледа и доле цитираних одлука:

„Наручилац одговара солидарно са извођачем радова за штету која настане трећем лицу у вези са извођењем радова који су предмет уговора између наручиоца и извођача, али не може бити одговоран и за штету која настане изван уговорних радова“. (Врховни суд Србије, Рев 1294/81 од 13.07.1981. године, часопис Самоуправни инструктор, 1983, страна 51).

„Наручилац и извођач радова одговарају солидарно за штету причињену трећим лицима која настаје извођењем радова“. (Пресуда Вишег привредног суда Србије, Пж 2906/81, „Самоуправно-правни инструктор, „Београд, 1983, страна 52).

¹⁷⁹ Када је несумњиво да је штету проузроковао неко од два или више одређених лица, која су на неки начин међусобно повезана, а не може се утврдити које је од њих штету проузроковало, та лица одговарају солидарно. (Одговор ВТС - Одељење за привредне спорове од 30.08.2002. године).

¹⁸⁰ Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: оп.цит., страна 371/372 и даље.

Др Јожеф Салма: оп.цит., страна 397

Др Марија Радовановић: оп.цит., страна 37-38

проузроковањем штете трећем лицу може да дође до изражаја и да буде правнорелевантан.

Као аргумент примене основа правичности код одговорности предузећа за штету, између осталог, се наводи правнорелевантни однос који постоји између предузећа и његовог радника. Другим речима, у питању је радноправни однос који постоји између ових лица, о којем односу као посебном услови одговорности предузећа је било речи у овом раду.

Полазећи од радноправног односа који постоји између предузећа и његовог радника, правично је да оно одговара за радње радника, па и оне радње које су штетне, а на основу којих се причини штета трећем лицу. Не би било правично да радник сноси последице радњи којима се штета изазива.

Закон о облигационим односима није дао општи домен примени правичности. Закон само изузетно узима правичност као корективни основ деликтне одговорности, и то код одговорности родитеља односно стараоца за лица која нису одговорна за штету (малолетници до седме године; малолетници од 7. до 14. године, ако нису способни за расуђивање; пунолетна лица која су душевно болесна или су заостала у умном развоју). Ако лица одговорна за штету немају могућности да штету накнаде, суд може на основу правичности да задужи и штетнике, под условом да они имају материјалну могућност за то. Овде, значи, одговарају малолетници односно душевно оболела лица као штетници.¹⁸¹

Исто тако, по принципу правичности, могу одговарати родитељи за поступке малолетника, способног за расуђивање, ако је малолетник слабијег материјалног стања. Овде, значи, одговара родитељ детета.¹⁸²

У контексту теме која се разматра у овом раду, ја сам мишљења да овај принцип, односно правичност као основ одговорности код питања одговорности предузећа за штету, није без значаја.

Основ правичности код одговорности предузећа за штету долази до пуног изражаја у поступку остваривања права регреса према раднику. Предузеће може, у сагласности са законом и општим актима, да сноси штету делимично или у целости ако је ова изазвана штетном радњом радника тежим степеном кривице од обичне непажње.

За ово схватање залагао се и проф. др. М. Константиновић, у његовом делу: Скица за законик о облигацијама у уговорима.¹⁸³

¹⁸¹ Члан 169. став 1. ЗОО.

¹⁸² Члан 169. став 2. ЗОО.

Од изложених схватања, сматрам да је друга теорија која основ одговорности предузећа гледа у створеном ризику и извлачењу: економске користи, највише и најадекватније одговара правном разлогу о одговорности предузећа за штету која се причини другом лицу.

Ово схватање нарочито долази до изражаја и пуне примене у оним случајевима када се захтева и оправдава основ одговорности предузећа за штету иако предузеће успе да докаже да на његовој страни нема кривице. А, то ће бити случај ако предузеће докаже да је извршило правилан избор радника; да је вршило потребан надзор над радом радника; раднику је дало правилна упутства; рад је правилно ораганизовало.

Према томе, у овим случајевима, кривице, за коју се иначе претпоставља да постоји, нема. Предузеће се екскулпира.

Међутим, у наведеном случају, иако нема кривице, штета постоји, она је проузрокована трећем лицу, она је евидентна и као таква, разуме се, треба да се накнади.

Да би се штетне последице одстраниле, а то се постиже накнадом штете, основ одговорности предузећа за штету који се базира на економску корист коју предузеће црпи, пружа већу гаранцију трећем-оштећеном лицу. Но, и овде треба додати да за остварење права на накнаду штете је потребно да буду испуњени сви услови (општи и посебни) који се захтевају за одговорност предузећа према трећем лицу, тј. услови који су потребни за сваки конкретан случај.

Услови треба да буду испуњени кумулативно.

Поред општих и посебних услова, о којима је било речи, потребно је, исто тако, да у датом случају не постоје разлози који искључују противправност штетне радње или разлози који искључују грађанскоправну одговорност предузећа за штету.

На крају, кад је у питању теорија о објективној одговорности предузећа за штетне радње радника, и на овом месту треба подвући да кривица као елемент и услов одговорности још увек није искључена из правила о одговорности за радње другог. Међутим, изложено становиште све више осваја терен кроз одредбе о апсолутно претпостављеној кривици одговорног лица.

¹⁸³ У члану 135 Скице, у ставу 3 стоји: „послодавац који је накнадио штету насталу кривицом лица запосленог код њега има право захтевати од њега накнаду исплаћеног износа, изузе ако у датом случају правичност захтева да је он сноси потпуно или делимично“.

II НЕПОСРЕДНА ОДГОВОРНОСТ РАДНИКА ЗА ШТЕТУ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

У досадашњем излагању је било речи о одговорности послодавца - предузећа, обухватајући при томе разне случајеве и ситуације које могу настати у једном конкретном облигационоправном односу који настаје проузроковањем штете другом лицу, и то радњама радника, на раду или у вези са радом.

Као полазна основа је послужила законска регулатива, предвиђена у члану 170. Закон о облигационим односима¹⁸⁴ као и регулисање ових питања од стране Закона о раду.

У оквиру основа одговорности предузећа, овде ће сасвим укратко бити речи и о непосредној одговорности радника. Ова могућност је, исто тако, предвиђена у члану 170. став 2. ЗОО. Наиме, одредба цитираног члана каже да „оштећеник има право захтевати накнаду штете и непосредно од радника ако је штету проузроковао намерно“.

Обрнуто од изложеног става, а то значи, ако је штета трећем лицу проузрокована блажим степеном кривице од намере, оштећени нема право да се директно обрати раднику са захтевом за накнаду штете. Иначе, ово питање је значајно и у погледу доказивања намере.

Наиме, како је намера тежи степен кривице, према становишту које данас преовлађује у науци у правној пракси, њу треба да докаже оштећени.

Према томе, намера радника при проузроковању штете не може се претпоставити него се увек мора доказати. Доказује је она странка која има правни интерес да утврди да је радник као штетник штету причинио тежим степеном кривице.

У ранијим Југословенским савезним законима из области радног законодавства, у којим законима је имало одредби, као што је до сада у више наврата речено, а на основу којих је било регулисано и питање штете у предузећу, било је предвиђено да оштећеник може директно захтевати накнаду и од радника као штетника, ако је овај штету причинио кривичним делом.

Иако је у одредбама члана 170. ЗОО изостављена могућност оштећеног лица као трећег лица да захтева од радника непосредно накнаду штете, ако је ова настала кривичним делом радника, не видим разлога да таква могућност буде ускраћена.

¹⁸⁴ Коментар уз члан 170 ЗОО.

И овде је важно нагласити, а наиме, ако се захтева накнада непосредно од радника као штетника, предузеће не може да се ослободи одговорности за штету. Оно одговара солидарно.

Као што је већ поменуто, у случају непосредне одговорности радника, долази до пуне примене принципа субјективне одговорности за штету. Значи, радник одговара за своје радње.

Значај правне регулативе из става 2. члана 170 ЗОО је двострук:

Прво, овом одредбом, треће лице као оштећено лице добија привилегован положај. Ово зато што оштећени има право, али не и обавезу, да захтева накнаду штете непосредно и од радника. На овај начин, пред оштећеним лицем стоје две странке, странке са тачно одређеним обавезама, а то значи, странке на дужничкој страни. При томе се оштећеном лицу пружа већа гаранција за остваривање свога права, права на накнаду штете.

Друго, овом се одредбом положај радника погоршава. Ово због тога што је овај вид одговорности тежи вид од до сада изложених видова одговорности за штету. Овом одредбом радник непосредно одговара оштећеном лицу, а то је у нашем случају треће лице.¹⁸⁵

III ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА-ПРЕДУЗЕЋА ПРЕМА ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Објективна одговорност предузећа није предмет који се у овом раду третира, тј. анализира. Из тога о њој овде и неће бити речи.

На овом месту, само узгред треба да се каже оно што је у члану 170. став 3 ЗОО речено, а наиме, да одредбе члана 170. ЗОО не дирају у правила о одговорности за штету која потиче од опасне ствари или опасне делатности.

Одредбе члана 170. став 1. и 2. ЗОО регулишу питања одговорности предузећа за штету која се причини трећем лицу од стране радника, на раду или у вези са радом.

О томе је било до сада и речи, и то опширно, а ово због саме чињенице што нотирана питања представљају садржину ове теме.

Ако се деси, да се у конкретном случају причини штета трећем лицу услед опасне ствари или опасне делатности, онда долази до примене принцип објективне одговорности. Предузеће значи, одговара објективно, одговара без утврђивања кривице.

¹⁸⁵ Опширније о овом виду одговорности у Коментару Закона о облигационим односима, Том I, Редактори: Прфо. др Борислав Благојевић и Проф. др Врлета Круљ, „Савремена администрација, Београд, 1980. година, страна 470-475

У погледу кривице код објективне одговорности постоји апсолутна претпоставка о постојању кривице, а то значи да се предузеће не може ослободити од одговорности за штету, доказом да оно није криво. Ово као начело и редовно.

Међутим, у сасвим изузетним случајевима, предузеће може да докаже да постоје посебне околности, које право посебно набраја, а на основу којих се предузеће може ослободити одговорности. Као посебне околности, најчешће се наводе: виша сила, радња трећег или радња самог оштећеног лица.

Присуство ових околности искључује објективну одговорност предузећа.

На основу изложеног јасно произилази да код објективне одговорности, предузеће одговара без кривице, разуме се, ако не постоје такве околности које искључују грађанскоправну одговорност предузећа за штету која је причињена трећем лицу, и то на раду или у вези са радом. Код објективне одговорности предузећа је интересантно истаћи да и обична непажња радника искључује објективну одговорност. Такво становиште има и судска пракса.^{186, 187, 188}

Најзад, треба истаћи да је судска пракса судова удруженог рада Југословенске федерације изградила своје становиште у погледу основа одговорности предузећа, и то за разне ситуације и под разним околностима и условима о којима је овде и било речи, разуме се у потребном обиму.^{189, 190, 191}

¹⁸⁶ Из одлуке Суда удруженог рада Хрватске, СЖЗ186/86 од 3.12.1986.године, Часопис „Судска пракса“, бр. 3/87, стр. 67, јасно произилази да и обична непажња ослобађа организацију објективне одговорности. У образложењу стоји и ово:

„Основом члана 6 Закона о заштити на раду („Народне новине, бр. 19/83) основна организација је дужна накнадити штету радника због повреде професионалног или другог обољења радника, ако не докаже да је штета настала из разлога који је ослобађа одговорности, а то је виша сила, радња или дјеловање треће особе или кривња радника. Из цитиране одредбе Закона произилази да од објективне одговорности основну организацију ослобађа кривња радника без обзира на ступањ те кривње а то значи, не само намјера и груба непажња, већ и обична непажња ако је довела до штетног догађаја и штете.“

¹⁸⁷ Основ за искључење одговорности за штету од опасне ствари или опасне делатности је доказ да штета потиче од неког узрока који је ван ствари, а чије се дејство није могло предвидети, ни избећи ни отклонити.

(Решење ВПС у Београду, Пж. 6647/99 од 23.12.1999. године).

¹⁸⁸ Основ за искључење одговорности за штету од опасне ствари или опасне делатности је уколико је штета настала искључивом делатношћу оштећеника или трећег лица коју имаала опасна ствари није могао предвидети и чије последице није могао избећи или отклонити.

(Решење ВПС у Београду, Пж. 6647/99 од 23.12.1999. године).

¹⁸⁹ За штету насталу због одрона камена на путу предузеће за путеве не одговара по основу објективне одговорности због тога што пут сам по себи није опасна ствар већ одговара по основу кривице“.

(Presuda na Vrhovniot sud na Makedonija, Gzz, 73/77, ЗСО, Београд, 1978. књ. III, св.2, бр. 182, стр. 172, узето из уџбеника Др М. Радовановића: Оп.цит., 17)

¹⁹⁰ „Извођач радова као стручна особа одговара и за ону штету до које је дошло због тога што је при извођењу радова поступао по захтевима наручиоца за кога се претпоставља да нема потребног стручног знања у том погледу“

(Врховни суд Хрватске, ГЖ-649-77, Преглед судске праксе у години 1978, стр. 39 Прилог „Наше законитости“ Загреб, 1979), узето из уџбеника Др. М. Радовановића: Оп.цит., 23.

ОСМИ ДЕО

НАКНАДА ШТЕТЕ ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

¹⁹¹ „Болница је одговорна за штету коју претрпи пацијент само ако у њезину дјеловању, односно у поступању њезиних радника постоји кривња“.
(Врховни суд Хрватске, Гж-1105/78, Преглед судске праксе, 15, Прилог „Наша законитост“, Загреб, 1979, стр. 35), из уџбеника Др М. Радовановића: Оп.цит.,49. страна.

У В О Д

При чињеници да накнада штете представља посебан комплекс питања који комплекс је регулисан објективним правом једне земље, код нас, наше земље, питања која се тичу штете и њене накнаде не улазе у непосредни састав (садржај) проблематике која се у овом раду третира.

Међутим, одговарајући на питања која су тесно повезана за штету коју радник предузећа причини трећем лицу, у том контексту, и само у том контексту, у оквиру овог дела ће бити речи о неким, по мом мишљењу и избору, напоменама која се тичу накнаде штете. При томе, и не треба да се улази у детаљно проучавање сваког питања које се тиче њене накнаде. Ово из простог разлога што питања из овог комплекса накнаде штета, могу бити, а она то и јесу, посебан предмет проучавања правне науке, законодавства и правне праксе.

Како је предмет постављеног задатка сасвим одређен, а у погледу правне регулативе Закон о облигационим односима је посветио посебан одсек (Одсек 4. Закона), а у оквиру овог одсека чланови 170, 171 и 172 ЗОО детаљније регулишу институт одговорности послодавца и других правних лица према трећем, свако детаљније проучавање питања из области накнаде штете, по мом мишљењу, би било ван оквира теме која се у овом раду излаже.

Као што је већ поменуто, поједина питања која се тичу накнаде штете у овом раду ће бити само летимично поменута, а ово са циљем да се институција одговорности предузећа за штету према трећем лицу прати у једном континуитету и компактности, тј. у настанку, развоју односно кретању и на крају, у разрешењу односа који настаје проузроковањем штете од стране радника, на раду или у вези са радом.

На основу изложеног, а при чињеници да у члановима од 170. до 172. ЗОО нема одредаба за конкретну накнаду која припада трећем лицу, при решавању ових и њима сличних питања треба полазити од решења која решења садрже чланови Закона о облигационим односима, од 185. па све до 209. Разуме се, одредбама ових чланова само се начелно решавају питања накнаде штете.

У погледу тренутака настанка обавезе да се накнади штета трећем лицу, и овде, у овом случају, важи правило, према становишту које данас преовлађује, обавеза одговорног лица настаје у тренутку када је штета настала.

Тако на пример, у нашем праву, до 60-тих година, степен кривице је имао утицаја на висину накнаде. За обичну непажњу, одговорно лице је

дуговало оштећеном само просту (стварну) штету. Ако је штета настала крајњом непажњом или намером, оштећени је имао право на пуну накнаду, дакле, на просту штету и измаклу добит.

Овакво решење је било прихваћено и у старом грађанском законодавству.¹⁹²

Крајем 60-тих и почетком 70-тих година у нашем праву долази до битних измена у погледу обима накнаде штете. Независно од степена кривице, оштећени је сада имао право на пуну накнаду. Ово решење је прихваћено, прво, у судској пракси, а затим и од стране позитивног законодавства, како у нашем тако и у правима других земаља.¹⁹³

Кад је у питању степен кривице штетника односно одговорног лица, са аспекта постављеног задатка који се у овом раду третира, треба да се нагласи да је у пракси било случајева да поједини послодавци инсистирају на грађанскоправној одговорности за проузроковану штету трећим лицима од својих радника само за теже степене кривице, а не и за обичну непажњу.¹⁹⁴

Како штета може бити, између осталог, материјална и нематеријална, исто тако, и право познаје трећем лицу као оштећеном лицу право на накнаду штете за сваки од ових видова накнаде, што зависи и од конкретне повреде добара или правом заштићених интереса, а разуме се, и под условом да буду испуњени и сви потребни (општи и посебни) услови који се захтевају у конкретном случају.

Накнада материјалне штете се јавља у различитим ситуацијама, а њени видови исто тако су разноврсни што зависи од повреде конкретних добара или правом заштићених интереса трећег лица. Судска пракса то најбоље и потврђује.¹⁹⁵¹⁹⁶¹⁹⁷

¹⁹² Параграф 1324 ОГЗ; параграф 819 СГЗ; члан 571 ОИЗ.

¹⁹³ Став о признавању пуне накнаде, прво, је заузет на Саветовању врховних судова, одржано 26. и 27. јуна 1969. године, а објављено у часопису „Осигурање у судској пракси“. 1974. године.

Убрзо је ово становиште усвојио и Врховни суд Југославије, Пресуда Гж.11/1970 од 14.04.1970. године, цитирано у књизи Др Ј. Смоле, оп.цит., страна 474.

Исто становиште сада усваја и ЗОО, члан 189.

¹⁹⁴ У страној судској пракси, у новије време, све је већи број одштетно правних захтева поднетих против медицинских установа и лекара због несавесног лечења пацијентата, наводи, између осталог, Др Јожеф Салма, оп.цит., страна 484.

Др Марија Радовановић: оп.цит., на страни 49. наводи и ово: „Судска пракса је, и пре Закона о облигационим односима и пре републичких (покрајинских) прописа из области радног законодавства донетих одговорности здравствених организација и за обичну непажњу својих радника, најчешће лекара. Пледирање здравствених организација да не треба да одговарају пацијентима за лаке облике непажње није прихватљиво.“

¹⁹⁵ Став судске праксе о признавању трошкова за надгробни споменик.

а) Начелно мишљење Проширене седнице Врховног суда Југославије од 19.10.1970. године, број 30/70, ЗСО, књ. XV/4-1970, страна 31-32.

б) Случајеви када се признају трошкови за надгробни споменик, али под једним додатним условом, а то је да треће лице које је трошкове проузроковало имало *pietet* односно емотивну везу са умрлим. О томе има

Нематеријална штета је посебно и веома сложено питање у науци, законодавству и судској пракси. Ово важи и за одговорност послодавца према оштећеном.

У принципу, оштећени има право и на нематеријалну штету. Ово предвиђа и ЗОО и судска пракса наших судова, што није било случај и са накнадом нематеријалне штете у нашем праву одмах после ослобођења.

Закон о облигационим односима је утврдио три групе неимовинске штете, а оне се тичу нематеријалне штете за физички бол, психички болови и страх. У оквиру сваке групе одређени су видови нематеријалне штете у оквиру номенклатуре коју Закон регулише. У вези изнете номенклатуре дозвољених облика неимовинске штете, судска пракса је поставила питање, а наиме, да ли ЗОО дозвољене облике наводи само примера ради или овде облике предвиђа таксативно, значи по принципу еnumerације - *numerus clausus*.

У вези постављеног питања, данас преовлађује мишљење да Закон о облигационим односима таксативно набраја облике нематеријалне штете, а то другим речима значи, да закон признаје право на накнаду нематеријалне штете само за оне облике неимовинске штете, у Закону наведене.¹⁹⁸

Судска пракса је дала одговор на све могуће облике и видове нематеријалне штете који се јављају у свакодневном животу.^{199, 200}

став и Врховни суд Србије, Гж. 2660/69 од 11.03.1970. године, Зборник судске праксе, Београд, бр. 1/1971, стр. 28; Пресуда Врховног суда Хрватске, бр. 453/6, од 13.05.1969. године, Осигурање у судској пракси, Загреб, 1974. година, страна 22.

¹⁹⁶ Различита становишта по истом питању, а наиме, по питању права на накнаду штете за редовно одржавање гроба:

а) судска пракса признање и трошкове скромног, али редовног одржавања надгробног споменика до одређеног временског периода зависно од околности случаја. Ово произилази од следећих одлука: Пресуда ВСХ, бр. Гж. 2333/72 од 12.04. 1973 и Пресуда ВСЈ, бр. Рев. 276/73 од 18.01.1974, које одлуке су објављене у „Преглед судске праксе“, Загреб, 1974, број 5, страна 19.

Б) „Основана је жалба туженице заједнице осигуравања имовине и особа у којом побија одлуку првостепеног суда о досуди накнаде тужитељу трошкова одржавања гроба. Према одредби члана 196. Закона о обавезним односима (Службени лист СФРЈ“ број 29/78) такви трошкови нису уобичајени трошкови погребња, па за такве издатке није ни предвиђена накнада. Због тога је тужбени захтев у том дјелу ваљао у цјелости одбити“. (Пресуда Окружног суда у Загребу, Гж-806/86-2 од 18.03.1986. године, Судска пракса, 1987, бр. 1. страна 46).

¹⁹⁷ „У трошкове сахране не спадају трошкови помена 8,40 дана, пола године и огидну дана након смрти“ (Пресуда Врховног суда САПВ, бр Гж 934/73, Гласник адв. коморе САПВ, 1974, бр.5 стр.32)

¹⁹⁸ Становиште о таксативном набрајању произилази и из Закључка бр. 1 са Саветовања Савезног суда и врховних судова, одржано 15. и 16. октобра 1986. године, страна 222-223

¹⁹⁹ а) Накнада за смањење опште животне способности:

„Оштећениот има право на надоместок на нематеријална штета и поради времено намалување на општа животна способност кое што траело повеќе месеци“

(Реšenje на Врховниот суд на Македонија, Rev. br. 451/79 од 25. 12. 1979 година, Bilten на Врховен суд на Македонија и на Stopanskiot суд на Македонија, br. 12/1980)

б) душевни бол; каснији, поврмени и лаки болови:

„Утврђено је да је син тужитеља након несреће постао 80% инвалид, јер му је десна рука постала атрофична и не може се њом користити. То родители сигурно тешко доживљавају и због тога душевно пате, јер им је то једино мушко дијете, на чију су помоћ рачунали у старости (члан 201 став 3 ЗОО)“

Као што је поменуто, трећем лицу припада цела накнада. Степен кривице радника нема утицај за висину накнаде. То значи да предузеће одговара трећем лицу за целу штету, па и у случајевима ако је штета проузрокована обичном непажњом.

Од овог правила постоји изузетак, предвиђен и у Закону о облигационим односима (члан 194, став 4.), а наиме, да ако штетна радња има и елемената кривичног дела учињеним са умишљајем, предузеће има обавезу да трећем лицу накнади ону вредност која је уништена или оштећена ствар имала за трећа лица. У питању је, значи, афекциона вредност ствари, *pretium affectionis*.

За разлику од афекционе вредности, постоји и тзв. субјективна вредност уништене или оштећене ствари које настају радњама радника предузећа. Код субјективне вредности процена се врши и према субјективним мерилима, а то је могуће и потребно учинити када би за то постојале посебне околности трећег лица. Тако на пример, ако је трећем лицу уништена или оштећена ствар радњама радника предузећа из једне целине, оштећени у овом случају трпи штету не смо у погледу дела ствари који је уништен, односно оштећен, већ због смањења вредности ствари као целине.

И овде треба нагласити да накнада штете припада трећем лицу, ако су у конкретном случају испуњени сви услови, како општи тако и посебни услови. Испуњење услова треба да је кумулативно.

Ако услови, један или више њих, не постоје у конкретном случају, а њихово постојање је *conditio sine qua non*, предузеће – послодавац се ослобађа одговорности за накнаду штете.

(Пресуда Окружног суда у Карловцу, Гж-198/86 од 25.02.1986. Судска пракса, 1986, бр. 2 страна 42?)

„Тужитељица није у праву када у жалби наводи да јој је требало бити досуђена накнада за будуће макар и повремене лаке болове. То за то јер, је вјештак у свом налазу оцјенио јачину и трајање болова за које је суд тужитељици досудио накнаду. Каснији повремени или лаки болови које ће тужитељица трпјети у будућем животу и раду, улазе и оцјењени су по истом вјештаку у оквир душевних болова због смањења животнеактивности, за који вид штете је тужитељици, како је већ речено досуђена примјерна накнада!

(Пресуда Окружног суда у Загребу, Гж-7814/84-2, од 29.01.1985. године, Судска пракса, 1987, бр. 2, страна 42)

ц) Накнада због изгубљених изгледа за удају

„Ne može da se dosuđiva nadomest na nematerijalna šteta za izgubeni izgledi na mažačka, bideći so toa da bi se pogoduvalo na stremežite što ne se spoivi so prirodata na toj nadomestok i opštestvenata cel zaradi koja se priznava nadomest na vakva šteta“ (Пресуда на ВСМ, Рев. бр. 806/81 и ГЗЗ бр. 73/81 од 24.12.1981. Билтен на ВСМ, бр. 19-20/82).

²⁰⁰ Поред секундарне новчане накнаде постоји и натурална реституција, као примарна сходно члану 185. ст. 1. ЗОО, па успостављање ранијег стања претпоставља, између осталог и предају ствари исте вредности. (Решење Савезни суд, ГСЗ 24/77 од 12.06.1977. године).

Као што је поменуто, предузеће – послодавац одговара за целу штету о чему је било речи.²⁰¹ Пошто је у питању одговорност предузећа, мишљења сам, да код одговорности према трећем лицу не долази у обзир снижење накнаде, који институт постоји у области накнаде штете.

Међутим, за разлику од снижења, и код одговорности предузећа за штету долази до пуне примене установа подељене одговорности. Ово решење предвиђа и Закон о облигационим односима у своме члану 192. ЗОО. Наиме, ако се утврди да је треће лице допринело да штета настане или да буде већа него што би иначе била, у том случају треће лице има право само на сразмерно мању штету.

Шта значи и колико износи сразмерно смањена накнада утврђује суд водећи рачуна о свим околностима случаја. За разлику од ове идеје којом је инспирисана одредба члана 192. ЗОО, Скица за Законик о облигацијама, а и новија судска пракса, стоји на становишту да се у овом случају, ако штета не може да се дели према доприносу сваке странке, односно да се утврди удео у штети, онда се штета дели на по једну половину.

Најзад, када је у питању подељена одговорност, треба истаћи и то да у упоредном праву постоји могућност и ишчезавања накнаде штете на страни одговорног лица.²⁰²

Међутим, као што је речено, у нашем праву није предвиђено ишчезавање накнаде штете. Закон о облигационим односима предвиђа само смањење накнаде штете.²⁰³

Тренутак утврђивања вредности уништене односно оштећене ствари, исто тако, је значајна чињеница у свери накнаде штете, која као чињеница долази до примене и код одговорности предузећа за штету.

Од постојећих схватања данас, а наиме, схватање да је то тренутак проузроковања штете; по другом, да је то тренутак када се тужба подноси суду; и схватање, да је тренутак доношења судске одлуке. У нашој правној теорији преовлађује схватање да је то онај тренутак када надлежни суд доноси и конкретну одлуку за накнаду штете.²⁰⁴

Ако је предмет накнаде штете одређени новчани износ који припада трећем лицу, као оштећеном лицу, у том случају се као специфичан облик

²⁰¹ ВСЈ је такво становиште заузео у својој Одлуци Рев. 2675/64 од 24.12.1964. из Коментара Закона о облигационим односима, Први том, „Савремена администрација“, Београд 1980. година, страна 472

²⁰² Опширније у Коментару ЗОО, Оп. цит., страна 522.

²⁰³ И стари грађански законици који су се примењивали на подручју старе Југославије предивђали су само смањење накнаде штете, а не и искључење. Ово произилази из параграфа 805. СГЗ; параграф 1304. ОГЗ; члан 571. ОИЗ.

²⁰⁴ Др Обрен Станковић: Накнада имовинске штете, Износ накнаде код деликтне одговорности, Савез удружења правника Југославије, Београд 1986. година, страна 40

накнаде измакле добити појављује камата. Камата се признаје и у упоредном праву.²⁰⁵ Изузетак представља бивши чехословачки Грађански законик²⁰⁶ који је изричито предвиђао само накнаду обичне штете, и то успостављањем пређашњег стања, а ако то није могуће, онда се накнада даје у новцу.

Право на камату је признавало и старо југословенско законодавство²⁰⁷ које се примењивало на југословенској територији. На овом становишту стоји и Закон о облигационим односима, као и претежнији део правне науке код нас.²⁰⁸

Облик накнаде штете је значајна чињеница и у случају одговорности послодавца - предузећа према трећем, као што је значајно у целокупној области накнаде штете.

Код овог питања, значи, код облика накнаде штете могу се појавити, а у пракси је то редован случај, разни модалитети накнаде штете, а све то у зависности од врсте повреде и врсте добара односно правно заштићених интереса којима се причињава штета штетним радњама радника предузећа - послодавца.

Тако на пример, ако је у питању уништење или оштећење ствари трећег лица, по правилу, накнада се врши у натури, и то набавком нове ствари односно поправком оштећене ствари. Ако то није могуће, суд ће трећем лицу, као оштећенику у овом смислу, одредити одговарајући новчани износ, који одговора (односно треба да одговара) висини штете.

У правној науци, и то треба нагласити, прави се разлика у погледу облика односно начина накнаде штете, тако што се признаје: успостављање ранијег стања, стања које је постојало пре штете; посебно се признаје право на накнаду у натури и, на крају, новчана накнада.

²⁰⁵ В. параграф 288. НГЗ из 1986. године
 Члан 104. швајцарског законика о облигацијама из 1881. г.
 Члан 226. Грађанског законика РСФСР
 Члан 301. мађарског Грађанског законика
 Члан 481 пољског Грађанског законика

²⁰⁶ Изузетак чини члан 442. чехословачког Грађанског законика

²⁰⁷ Параграф 602. и 823. српског Грађанског законика
 Параграф 995. и 1333. Општег Грађанског законика
 Члан 544. Општег имовинског законика за Црну Гору.

²⁰⁸ Др Обрен Станковић: Оп.цит., страна 86
 Др Обрен Станковић: Новчана накнада неимовинске штете, Четврто, допуњено и проширено издање „Савремена администрација“, Београд, 1972. година, страна 39
 Изложено становиште у целости прихваћа и Закон о облигационим односима. О томе говори и образложење уз члан 188. ЗОО и других чланова из области накнаде штете.
 Др Слободан Перовић: Предговор Закона о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ „1978. године, страна од 60 до 65 и наредне странице у овом предговору.

У нашем праву, а посебно у Закону о облигационим односима,²⁰⁹ не прави се разлика између успостављања ранијег стања и накнаде у натури. Овим Законом се предвиђа, прво, успостављење ранијег стања које је постојало пре штете. Ако то није могуће, Закон о облигационим односима предвиђа накнаду у новцу. Ово становиште доминирало је у судској пракси ранијих југословенских судова.

У случају смрти, телесне повреде или оштећења здравља, накнада се угавном исплаћује у новцу. Када је у питању новчана накнада која се признаје трећем лицу, и овде треба учини неколико напомена:

Прво, новчана накнада може се досудити трећем лицу у ренти или у једном укупном износу.

У првом случају ако је накнада штете досуђена у облику ренте, досуђени износ подлеже усаглашавању у сагласности са правилима познате установе *rebus sic stantibus*.²¹⁰ Принципи ове установе долазе до пуне примене и код признавања права на накнаду штете на име алиментације (издржавање) трећег лица као оштећеника. Закон о облигационим односима о томе има јасан став. Иначе, ако је у питању издржавање трећег лица, према становишту Закона о облигационим односима, висина накнаде се утврђује према свим околностима конкретног случаја, а која висина не може бити веће од оне што би треће лице добијало од погинулог да је овај остао у животу.²¹¹

Други случај, исто тако, није без значаја. Наиме, ако је у питању новчана накнада, суд може, ценећи све околности конкретног случаја, да досуди и један укупан износ новца, у случајевима усмрћења лица, телесне повреде или оштећења здравља трећег лица.

У наведеном случају долази до капитализирања ренте, која се утврђује на основу висине ренте једног obroка, времена вероватног трајања и одбијања одговарајућих камата (тзв. међукамата).²¹²

У вези са изложеним схватањима новчане накнаде штете трећем лицу као оштећенику, и овде треба да се нагласи да је судска пракса²¹³ доста богата

²⁰⁹ Члан 185. ЗОО

²¹⁰ Члан 196. ЗОО

²¹¹ Члан 194. ЗОО

²¹² Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: Оп. цит. , стр. 446

²¹³ Врховни суд Хрватске у својој Одлуци, Рев-1006/85-2 од 25.06.1985. године и у Одлуци, Рев-2020/85-2 од 16.01.1986. године, узете из часописа „Судска пракса“ бр. 2/87, стран 42, има јасан став у погледу штете у облику ренте. У првоцитираној одлуци, стоји и ово:

„Према одредби члана 196. Закона о обавезним односима Суд може на захтјев оштећеника за у будуће повећати ренту. Судови су правилно примјенили тај пропис кад су тужбени захтјев за повећање ренте, прије подношења тужбе одбили, јер би то занчило повећање ренте унатраг.“

по одређеним питањима из ове области, с једне стране, а с друге стране, и правна теорија је овим питањима посветила дужну пажњу.

Најзад, када је у питању накнада штете трећем лицу, треба да се нагласи и питање накнаде која трећем лицу као оштећенику припада у једном конкретном случају по разним основима. У питању је накнада по основу социјалног осигурања и по основу осигурања од одговорности за штету.

Ако се деси случај да треће лице добије накнаду штете по наведеним основима, тачније речено, по основу социјалног осигурања или по основу осигурања од одговорности за штету (или и по једном и по другом), за добијене износе по овим основима се врши пребијање са накнадом коју предузеће дугује за штету трећем лицу. Но, овде треба нагласити да је пребијање могуће само за износе који се трећем лицу признају по истом основу, а не и за износе које треће лице добије по разним основима накнаде штете.

Треће лице, значи може по наведеним основима добити право на накнаду штете, но, у том случају не може да захтева кумулирање свих захтева. Треће лице има право на пуно обештећење, а то значи, да висина накнаде одговара укупној штети. Ако износи по разним основима прелазе укупну штету, тада долази до пребијања односно до смањења износа на тај начин што укупно признати износи треба да одговарају укупној штети.

О томе постоји став правне науке, становиште ранијих југословенских судова и становиште упоредног законодавства.²¹⁴²¹⁵²¹⁶

Питање камате код досуђених новчаних износа на име накнаде штете оштећеном лицу од стране радника предузећа, као и питање ренте када се ово признаје од стране суда, су питања која се често пута јављају као спорна у судској пракси. С друге стране, за судску праксу је било интересантно, а то је и сада, питање правилне примене правила о усаглашавању досуђених износа према промењеним околностима.

Да је то тако, поред изложених мишљења у правној теорији и ставова судске праксе, и доле цитиране одлуке надлежних судова говоре о томе.²¹⁷

²¹⁴ Опширније, Др Обрен Станковић: „Накнада штете у облику ренте“, Службени лист СФРЈ“. Београд, 1975. годиен страна 62-102; и страна 110.

²¹⁵ Пресуда Врховног суда Србије, ГЖ 1104/54, Евиденција судске праксе у Врховном суду НР Србије (VI); Пресуда Врховног суда Југославије, Рев. бр. 3681/64 од 18.12.1964.године; Билтен Врховног суда Југославије, 1965. година, број 14. страна 17

²¹⁶ Члан 460. и 461. Грађанског законика РСФСР

Члан 477. став 2. чехословачког Грађанског законика

Коментар Закона о облигационим односима, Оп. цит., страна 530-531

²¹⁷ „Првостепени суд је правилно примјенио и одредбу члана 277. став 1. Закона о обавезним односима када је одлучио о каматама на нематеријалну штету. Погрешно жалитељица Заједница осигурања имовине и

Кад је у питању накнада нематеријалне штете, према становишту које данас преовлађује у судској пракси она се признаје у једнократном новчаном износу, разуме се, у свим оним случајевима када се накнада врши у новцу.

Међутим, за разлику од изложеног става, има случајева да се новчана накнада нематеријалне штете признаје и у облику ренте.^{218, 219}

особа сматра да оштећенику не припада камата ана главни дуг, ако оштећеник захтијева накнаду нематеријалне штете. Нити једни прописом Закона о обавезним односима није предвиђен изузетак у односу на право вјеровника (оштећеника) односно на обавезу дужника да и у таквом случају вјеровнику плати камату на главни дуг, према висини која је одређена управо прописом члана 277. став 1. Закона о обавезним односима“

(Пресуда Окружног суда у Загребу, Гж-4881/86-2 од 26.08.1986.године, Судска пракса, 1987. бр.3, стр. 46)

„Супротно наводима ревизије, нижестепени судови су истакавши под које правне норме подводе утврђено чињенично стање, правилно применили одредбе материјалног права. Наиме, правилно су нижестепени судови пошли од одредбе члана 196. Закона о облигационим односима, према којој суд може на захтев оштећеника за будуће повећати ренту, а можда на захтев штетника ренту смањити или укинути, ако се знатније промене околности које је суд имао у виду приликом доношења раније одлуке. Према томе, ради се о будућем дејству измене раније одлуке о ренти. С тога правилно налазе нижестепени судови да даном подношења тужбе настаје и право оштећеника да такав захтев постави за будуће. С тога, неприхватљиво је позивање тужитеља у ревизији на друге материјално-правне прописе“

(Пресуда Врховног суда Војводине, Рев.964/86 од 7.01.1986.године, Судска пракса, 1987, бр. 7, стр. 41).

²¹⁸ „Nadomest na nematerijalnata štete (zaradi smluvanje na životnata aktivnost i drugite nejzini trajni oblici) se dosuđuva vo ednokraten paričen iznos, no, može, po baranje ošteteniot, da bide dosuđena i vo oblik na parična renta, ako takviot oblik na nadomestok sprema okolnostite na dađeniot slučaj predsavuva sootvetna satisfakcija“.

(Stav zauzet na XVII Zajedničkoj sednici Saveznog suda, republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda, održan 7. i 8. maja 1981. godine u Miločeru. Ovaj načelni stav br. 1/81, objavljen i u Biltenu VSM, br. 19-20/1982).

²¹⁹ Накнада нематеријалне штете коју потражује правно лице (привредни субјекат) не ужива судску заштиту већ се нематеријална штета може досудити само физичком лицу.

(Пресуда ВТС у Београду, Прж. 1885/18 од 21.10.1998. године).

ДЕВЕТИ ДЕО

**ПОСТУПАК ОСТВАРИВАЊА ПРАВА НА НАКНАДУ
ШТЕТЕ**

У В О Д

У досадашњем излагању је било речи о питањима која се тичу правне установе одговорности послодавца за штету која се проузрокује трећем лицу.

Од питања која су потенцирана у овом раду, нека буде и овде подвучено, спадају питања која се тичу услова (претпоставки) одговорности послодавца-предузећа, питања основа одговорности која се односе на правни разлог објашњења примене ове институције и питања која се односе на накнаду штете. Приказ накнаде штете је у овом раду сасвим скроман. Накнада штете представља посебан комплекс, а у овом раду је било потребно, као што је већ речено, навести само неке напомене и особености које долазе до изражаја код одговорности послодавца-предузећа за штету. Ово је потребно зато, што се код одговорности послодавца-предузећа за штету, питање накнаде неминовно се поставља јер је она правна консеквенца одговорности.

С друге стране, у постављеном задатку у овом раду, о накнади штете је било речи и за ради бољег разумевања ове правне установе и њене примене у једном конкретном облигационоправном односу који настаје проузроковањем штете, и то односа у фази настанка, развоја и његовог решавања.

Да би се заокружио овај задатак, потребно је свакако, сасвим укратко осврнути се и на сам поступак остваривања права на накнаду штете у којем поступку оштећени остварује односно треба да оствари оно што му по закону припада.

Овај део садржи три комплекса питања која се тичу поступка остваривања права на накнаду штете, разуме се, и овде у оном обиму колико за то простор и карактер овог рада допуштају. Наредне три тачке су посвећене питањима, и то: прво, питање које се тиче поступка пред послодавцем-предузећем; друго, поступак пред надлежним судом; и треће, право послодавца-предузећа на регрес по исплати накнаде трећем лицу.

I ПОСТУПАК ПРЕД ПОСЛОДАВЦЕМ-ПРЕДУЗЕЋЕМ

У ситуацији када се утврди да је радник предузећа причинио штету трећем лицу, да су испуњени услови за одговорност предузећа, да постоји основ одговорности и да оштећеном лицу, као трећем лицу, припада право на накнаду штете, овом лицу остаје да одлучи у којем ће поступку односно пред којим ће органом захтев за накнаду штете поднети.

Треће лице, по мом мишљењу, може да се обрати директно предузећу чији члан је радник који је њему проузроковао штету. У овом случају оштећени се обраћа надлежном пословодном органу предузећа и од њега да тражи накнаду штете. Ово је само право, али не и обавеза оштећеног лица. То другим речима значи, као што ће се видети у даљем излагању, да оштећени може са својим конкретним захтевом за штету да се обрати надлежном суду.

Чињеница што треће лице као оштећено лице има право избора органа пред којим ће свој захтев за накнаду штете поднети најбоље говори о разлици између овог вида одговорности са другим случајевима одговорности у предузећима, а наиме, када се као оштећеник јавља радник колектива, за повреду на раду.

Наиме, ако је штета причињена раднику и ако су испуњени услови да овај захтева накнаду штете, постоји право редоследа поступања, а тиме и поступка у којем се захтев може поставити и остварити. Радник као оштећеник је дужан да, прво, свој захтев за накнаду штете поставља пред надлежним органом предузећа. У случају да радник не буде задовољан одлуком надлежног органа предузећа, која одлука је коначна, он има право на заштиту својих права пред надлежним основним судом.

Ако радник као оштећеник поступа супротно од наведеног редоследа поступања, односно ако свој захтев упути директно суду, надлежни суд може захтев радника уступити на надлежност његовом предузећу, тј. покушати да странке спорни однос разреже споразумно, односно путем медијације.

По овом питању и у прошлости, тј. претходном правном систему било је „посредовања суда“, тј. медијације „судови удруженог рада“, па сматрам да не постоји спор у правној теорији,²²⁰ а своје становиште има и судска пракса.²²¹,²²²

²²⁰ Миљивоје Матовић: Коментар Закона о основним правима из радног односа, „Стручна књига“. Београд 1989. година, страна 73, а на којој страници, између осталог, овај аутор каже: „Суд удруженог рада утврдиће да нема услова за вођење поступка по предлогу организације удруженог рада за накнаду штете, ако у организацији удруженог рада није предходно спровођен поступак предвиђен самоуправним општим актом ради утврђивања штете и њеног износа, околности под којима је штета настала и ко је штету проузроковао ако републичким прописима није друкчије одређено.“

²²¹ „Основна организација не може судским путем тражити накнаду штете од радника пре него што постојање штете утврди њена комисија“.
(Одлука Суда удруженог рада Србије, бр.4812/82, страна 84, која одлука је објављена у часопису Самоуправно-правни инструктор, 1984, страна 84).

Један случај када је радник изгубио спор односно захтев у организацији удруженог рада, захтев за накнаду нематеријалне штете. Суд удруженог рада Хрватске је уважио његов предлог, а у својој Одлуци између осталог наводи:

„Првостепени суд је погрешно од обавезе штетника одбио и износ накнаде који је предлагатељ остварио од заједнице осигурања с наслова накнаде за изгубљени особни доходак, јер је очито да се накнада материјалне штете не може пребијати са накнадом нематеријалне штете. Ради се о различитим видовима

За разлику од изложеног, као што је речено, ако се као оштећеник јавља треће лица (појам трећег лица је довољно одређен у овом раду), треће лице има право да се обрати конкретним захтевом предузећу код кога је радник запослен као непосредни штетник, или надлежном суду. У случају да се треће лице обрати надлежном органу предузећа са конкретним захтевом, по правилу и по редовном току ствари, треба и да сачека исход захтева.

Одлуке надлежног органа предузећа по захтеву оштећеног лица могу бити различити: прво, надлежни орган предузећа може одбити захтев трећег лица, у целини или делимично; друго, захтев оштећеног може да се уважи; и треће, између предузећа и трећег лица као оштећеника, може да се закључи вансудско поравнање.

У случају да се захтев оштећеног лица одбије, оштећени може за своје право, за које сматра да му припада, да захтева заштиту пред надлежним судом. Треба нагласити у погледу надлежности судова, за накнаду штете која се причини трећем лицу да су надлежни редовни судови, тј. основни судови по месту где је штета наступила. Но, о томе ће бити речи у наредним тачкама овог рада.

Питање је интересантно ако је надлежни орган предузећа донео позитивну одлуку која је постала коначна, с једне стране, као и случај кад је између оштећеног лица и предузећа закључено вансудско поравнање.

У вези ових аката, донетих од предузећа, а за последња два случаја, поставља се питање о њиховој „подобности“ за принудно извршење, ако надлежни орган предузећа, из било којих разлога, по њима неће да поступи.

Што се овог питања тиче, ја сам мишљења²²³ да ови акти немају својство извршне исправе, сагласно члановима 16,17 и 18 Закона о извршном поступку.²²⁴ Одредбе наведених чланова Закона о извршном поступку су јасне у погледу одређивања појма извршне исправе. У овом случају, ако надлежни орган предузећа не поступи по својим коначним актима, оштећеном лицу остаје да за своје право захтева судску заштиту, о чему је било речи.

штете, па накнада материјалне штете никако не обештећује и не представља сатисфакцију оштећеноме за претрпљену нематеријалну штету.“

(Одлука Суда удруженог рада Хрватске СЗ 4373/86 од 22.10.1986.године, Судска пракса, 1987, бр.2, стр.64).

²²² Оштећени пре него што против државе поднесе тужбу дужан је надлежном органу (правобранилаштво) поднети захтев за обештећење ван спора.

(Одговор ВТС у Београду – Одељење за привредне спорове од 11.07.2000. године).

²²³ Има мишљења да писмени споразум о накнади штете између радника и организације има снагу извршног наслова. Ово мишљење заступа Миливоје Матовић: оп.цит., страна 75 и даље

²²⁴ Члан 16,17 и 18 Закона о извршном поступку. („Службени лист СФРЈ“, бр. 20/78), од 21.04.1978.године, а ступио на снагу 1.10.1978.године.

У предузећима нису ретки случајеви да се штета утврди и у паушалном износу, а на начин и поступку као што се регулише и одредбама правилника о дисциплинској и материјалној одговорности или другим општим актом, јер још има послодавца који ову материју тако регулишу иако важећи Закон о раду РС не уређује ова питања.

Паушални износ накнаде штете није карактеристично решење које се може применити и када је у питању одговорност предузећа за накнаду штете према трећем лицу. Ово због саме чињенице што предузеће дугује оштећеном лицу пуну накнаду штете, ону накнаду која треба да одговара стварној висини штете, разуме се, под условом ако у конкретном случају не долази до снижења накнаде на начин и под условима које закон предвиђа. У изложеном смислу, паушални износ, често пута или боље речено редовно, не одговара висини штете коју треба предузеће да репарира трећем. Оштећени код одговорности предузећа за штету треба да добије, као што је речено, пуну накнаду.

Но, како је у овом случају у питању штета коју радник предузећа причини другом лицу, паушални износ накнаде штете може да се примени у поступку остваривања права регреса предузећа. У овом поступку предузеће је овлашћено, од како је трећем лицу накнадило штету, да радника ослободи од једног дела штете и на тај начин тај део штете падне на свој терет, на терет предузећа. Други део штете у паушалном износу сноси радник као непосредни проузроковач штете.

Одлуку о паушалној накнади штете доноси, у оквиру предузећа, надлежни пословодни орган (директор) односно како је предвиђено конкретним општим актом.

Ако радник остаје незадовољан са таквом одлуком, исти има право приговора другостепеном органу. Приговор одлаже извршење одлуке о паушалној накнади штете, која је донета од првостепеног органа. То увек и по правилу, али у пракси није увек тако. Тако на пример, Уставни суд Србије у поступку оцене уставности и законитости правилника предузећа, чијим одредбама је регулисано да поднети приговор радника против првостепене одлуке о паушалној накнади штете не задржава њено извршење, заузео је став да је таква одредба у супротности са законом²²⁵. Уставни суд је утврдио

²²⁵ У образложењу Одлуке, Уставни суд Србије је, између осталог, навео:

„Одредбом правилника о дисциплинској и материјалној одговорности радника одређено је да поднети приговор против првостепене одлуке о паушалној накнади штете не задржава њено извршење.

Према члану 80. Закона о основним правима из радног односа, радник има право да надлежном органу у организацији поднесе приговор против одлуке којом се одлучује о његовим правима, обавезама и

противзаконитост наведених одредаба правилника о дисциплинској и материјалној одговорности, истом одлуком је задужио организацију да укинута оспорену одредбу усагласи са позитивним прописима. Такву праксу Уставни суд Србије је задржао и после престанка важења Закона са којима је цењена законитост оспореног аката.

II ПОСТУПАК ПРЕД НАДЛЕЖНИМ СУДОМ

Редован је случај да се оштећеник са захтевом за накнду штете обраћа надлежном суду.

Захтев за накнаду штете може се поднети у року од три године од дана када је оштећеник сазнао за штету и штетника. Овде је битно да постоји штета као општи услов одговорности. Значи, рок се рачуна од дана када је штета настала, а не од дана када је предузета штетна радња односно штетни догађај. Практика наших судова у овом погледу је категорична.²²⁶

Изузетно, рок од три године може бити и дужи ако је штета причињена кривичним делом радника као штетника, а за извршено кривично дело се предвиђа дужи рок застарелости за кривично гоњење.²²⁷

Протеком рока од три године (односно рока у којем се може захтевати кривично гоњење за одређено кривично дело којим делом је причињена штета

одговорностима. Подношење приговора задржава извршење одлуке до доношења коначне одлуке, изузев у случајевима утврђеним законом

Чланом 134. Закона о радним односима, прописано је да захтев за заштиту права задржава извршење одлуке којом се утврђује лични доходак радника, одлуке којом се радник привремено распоређује на друге послове, односно задатке, затим, одлуке којом се радник привремено удаљује са посла или основне организације, као и одлуке којом се радник одређује да ради дуже од пуног радног времена.

Из наведених законских одредаба произилази да се законом утврђују случајеви у којима поднети приговор за заштиту права радника не задржава извршење одлуке, а конкретан случај није предвиђен тим законским одребама. С тогу су, по оцени Уставног суда, у конкретном случају прекорачена законска овлашћења, па је Уставни суд донео одлуку којом је укинуо оспорену одредбу“.

(Одлука Уставног суда Србије, У 439/89 од 15.02.1990. године, Судска пракса, 1990, број 10, страна 26-27)

²²⁶ У образложњеу Решења Округног суда у Загребу, ГЖ-6533/85- од 12.11.1985. године, између осталог стоји: „Према одредби члана 19. став 2. Закона о застари потраживања (ЗЗП), захтев за потраживања накнаде проузроковане штете застарује за десет година од када је штета настала. Дакле, десетогодишњи рок почиње тек од када су наступиле штетне последице, захтев за накнаду штете доспева тек када штета наступи и оштећеник за њу дозна. Због тога застара потраживања накнаде штете не може почети прије него што штета наступи, не може почети тећи ни субјективни ни објективни рок (члан 19. став 2 ЗЗП).“

²²⁷ До ступања на снагу Закона о облигационим односима, питање застарелости да се захтева накнада штете је било регулисано одредбама Закона о застарелости потраживања („Службени лист СФРЈ“, бр. 57/54) од 30.09.1953.године. Члановима 376 и 377 Закона о облигационим односима, чијим одребама фактички је престао да важи ЗЗП, преузета су исто решења у погледу рока застарелости потраживања за накнаду штете. Разлика постоји у погледу: прво, објективни (апсолутни) рок од 10 година се сакрђује на 5 година, (о томе говори члан 376. ЗОО) и друго, садашњим позитивним прописом (члан 377. ЗОО) рок застарелости се примењује не само према учиниоцу кривичног дела, којим делом је причињена штета трећем лицу, већ се исти рок застарелости примењује и према одговорном лицу који одговара за штету мада није учинилац кривичног дела.

трећем лицу и у којем року се може захтевати накнада штете) оштећеник више не може да добије судску заштиту. Обавеза одговорног лица према оштећеном лицу постоји и даље, но, она принудно да се оствари не може. Постаје један вид природне облигације (*obligatio naturalis*).

Међутим, овде треба да се нагласи да дужим роком од три године (и овде се полази од претпоставке да је штета учињена кривичним делом) оштећеник не може да се користи односно да се позива на дужи рок ако је он истовремено и извршилац кривичног дела. Значи, ако из било којих разлога, извршила кривичног дела и сам претрпи штету и са испуњењем законом предвиђених услова има право на накнаду штете, он то право може остварити само у року од три године од дана када је штета настала.

По овом становишту правне науке се позива и судска пракса код нас.²²⁸

У погледу надлежности и поступка за остваривања права на накнаду штете у целости се примењују одредбе Закона о парничном поступку.²²⁹

За разлику од оних грађанскоправних односа који настају у радним колективима, а између радника односно радника и самог колектива и за чије расправљање су надлежни редовни судови, а у поступку се примењују одредбе одговарајућих закона о судовима као *lex specialis*, за грађанскоправне односе који настају проузроковањем штете трећем од стране радника.

Од редовних судова, у првом степену решавају основни судови.

Судска надлежност још једном указује о значају грађанскоправних односа који настају проузроковањем штете трећем лицу и њиховим издвајањем у једну „посебну правну организацију“.

Од каквог је значаја стварна судска надлежност најбоље говоре одредбе чланова 16,17, и 18. Закона о парничном поступку који предвиђају и обавезу судова да на ову околност пазе по службеној дужности, *lex officio*. И судска

²²⁸ У вези изнетог становишта, Врховни Суд Србије у Пресуди Рев. 1581/86 од 20.09.1986. године, између осталог наводи и ово:

„Пресудом нижестепених судова је утврђено да је тужилац осуђен због кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја и пошто је тужилац у том одгајају претрпео штету његов захтев је одбијен као неоснован због застарелости потраживања.

Врховни суд је у ревизијском поступку прихватио разлоге нижестепених судова, јер је нашао да је тужилац тужбу за накнаду штете могао поднети само у року од три године, од када је штета настала, како је прописано од редбом члана 19. Закона о застарелости потраживања, који се у овом случају примењује.

Тужилац није могао користити одредбу члана 20. Закона о застарелости потраживања, према којој застарелање према одговорном лицу застарела кад истекне време за застарелост кривичног гоњења. Наиме, ово одредбом могу се користити само лица која су без своје кривице оштећена, а то тужилац није, јер је он одговоран за настанак штете.

²²⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 49/2013.

пракса о томе има јасан став.²³⁰ Наиме, за одговорност предузећа за штету према трећем примењују се одредбе Закона о парничном поступку.

Странке у спору су две. На тужилачкој страни је треће лице као оштећеник, а на туженој страни је предузеће чији радник непосредно је штетник и његов члан. Ово је правило.

Изузетно, оштећеник може да захтева накнаду и непосредно од радника као проузроковача штете, но, само под условом ако је овај штету причинио намерно. Ове становиште заступа и Закон о облигационим односима.²³¹

Становиште Закона о облигационим односима није јединствено. Напротив, у правној науци и у појединим позитивним прописима наилазимо и на друга решења у погледу непосредне одговорности радника.²³²

У Закону о облигационим односима нема одредаба, но, као што је већ речено, радник предузећа може непосредно да одговара ако је штету причинио трећем лицу кривичним делом. Ово становиште је нарочито било заступљено у нашим позитивним прописима из области радног права који су се примењивали као савезни прописи односно прописи који су важили на целој територији СФРЈ.²³³

Међутим, оно што је важно истаћи, и у случајевима када се накнада штете захтева директно од радника, предузеће се не може ослободити одговорности за штету према трећем. Предузеће у поступку одговорности за штету одговара солидарно са радником.

Једна оваква регулатива указује да је треће лице као оштећеник у повољном положају, или боље рећи, у положају привилеговане странке.

²³⁰ „Vo slučaj na smrt na ravotnik pri работата или во врска со работата, по туџбата на членовите на неговото потесно семејство за надомест на штета, надлежен е да постапува редвниот суд, а не судот на здружен труд“.
(Решеније на Врховниот суд на Македонија, Рев. 71/81, од 22.12.1981. године објављена у „Билтен“ на VSM, br.19-20, страна 28)

²³¹ Члан 170. став 2. Закона о облигационим односима

²³² Члан 16. Нацрта закона о накнади штете од 1961. године предвиђа могућност непосредне одговорности радника и за намеру и крајњу непажњу, а не само за ону штету која је проузрокована кривичним делом Миљивоје Матић: оп.цит., страна 75, стоји на истом становишту, а наиме, да оштећени може да захтева одговорност директно од радника ако је овај штету изазвао намерно или крајњом непажњом.

²³³ Члан 97 ОЗРО-а („Службени лист СФРЈ“, бр. 97/66 године).

Члан 51 ЗМОРУР („Службени лист СФРЈ, бр. 51/73 године).

У погледу директне одговорности за штету која настаје као последица кривичног дела, судска пракса има јасан став у погледу солидарне одговорности предузећа. Тако на пример:

„И убиство учињено од радника, кад је учињено у вези са радом, спада у одговорност по члану 97. Основног закона о радним односима (сада члан 51. Закона о међусобним односима радника у удруженом раду), јер је радна организација одговорна за сигурност радног човека на његовом радном месту и по тој основи одговара за штету учињену делом свог радника који овај, у вези са својим радом причини другом раднику са којим у раду саобраћа и сарађује.“

(Одлука Врховног суда Југославије, Рев. 1159/64 године, цитирана у књизи Миомира Пантовића: Одговорност радника у удруженом раду, „Стручна књига“, Београд, 1979, страна 97).

На истом становишту, Врховни суд Југославије у својој Одлуци, Рев. 533/66, цитирана у књизи Миомира Пантовића: оп.цит., страна 97.

Оштећенику се пружа пуна гаранција да ће моћи остварити накнаду штете, разуме се, у случају испуњења свих потребних услова о којима је било речи у овом раду. Кад ће то бити случај, треба да каже суд ценећи конкретне околности.

III ПРАВО РЕГРЕСА ПОСЛОДАВЦА-ПРЕДУЗЕЋА ОД РАДНИКА

Закон о облигационим односима у члану 170. није регулисао питање регреса. Но, одмах у наредном члану, у члану 171. чијим одредбама се регулише „Одговорност других лица“ регулише и питања регреса. Ова одредба уређује да „лице које је оштећенику накнадило штету коју је радник проузроковао намерно или крајњом непажњом има право од тог радника захтевати накнаду плаћеног износа.“

Чињеница да питање регреса није регулисано у члану 170. ЗОО не значи да ово право не припада послодавцу-предузећу, разуме се, уз испуњење тачно предвиђених услова. Ово тим пре, што се ова питања, па и цела правна установа која се односи на одговорност предузећа према трећем, као што је до сада у више наврата подвучено, делимично је било регулисано одредбама Закона о радним односима,²³⁴ а делимично одредбама Закона о облигационим односима.

На основу изложеног, а при чињеници да се питање регреса регулише одредбама споменутог Закона, основано се оправдава изостављање једне исте одредбе и у члану 170. ЗОО. И не само то. Како у члану 171. ЗОО постоји изричита одредба о праву регреса „других лица“ према раднику, не видим разлога да се ова одредба, *mutatis mutandis*, не може применити и код питања одговорности предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу. Ово из простог разлога што у погледу права регреса (као и у погледу доста других питања) нема никакве разлике између једне и друге правне установе које су регулисане одредбама чланова 170. и 171. Закона о облигационим односима.

Иначе, колико је важно питање регреса и његово регулисање конкретним позитивним прописима и његово место у „правној организацији одговорности за штету“ говори и чињеница што је ово питање, пре његовог

²³⁴ Опширније о праву регреса и условима за признавање овог права, у одредбама чланова 205-210 ЗУР-а и то у Коментару истих чланова по овим питањима, објављеним у Приручнику за практичну примену Закона о удруженом раду, од групе аутора, „савремена администрација“, Београд, 1977. година страна 291-298

регулисања у Закону о раду и ЗОО, било је предмет регулисања ранијих савезних прописа из области радног права чије одредбе су сасвим јасне и о њима је било речи и у овом раду.

Поред јасног става нашег законодавства, правна наука и правна пракса, исто тако, по овим питањима имају своје гледиште и углавном, без веће шареноликости, дају потврдан одговор на питање регреса као право које припада предузећу.

Наиме, предузеће може да оствари право регреса од свог радника, под следећим условима: прво, ако је радник причинио штету трећем лицу одређеним степеном кривице, и друго, ако се захтев за регрес поднесе од стране надлежног органа предузећа у одређеном року после исплате накнаде трећем лицу.

Наредне две тачке, сасвим укратко, управо су посвећене условима за остваривање тог права.

1. ПРАВО РЕГРЕСА И СТЕПЕН КРИВИЦЕ РАДНИКА

У досадашњем излагању је речено да предузеће одговара за сваки степен кривице радника којим је овај проузроковао штету другом. Шта више, о томе је било речи, одговорност предузећа постоји и у случају када на страни радника нема кривице односно кад радник уопште није крив за проузроковану штету.

Но, кад је у питању право регреса предузећа од свог радника као штетника, његова кривица је правнорелевантна чињеница. О њој је било речи, а сада ово питање треба да се потенцира у поступку остваривања права регреса. У питању је онај степен брижљивости који је радник имао односно показао у тренутку проузроковања штете.

Говорећи о основу одговорности опширно је било речи о степенима брижљивости радника, начину како се то утврђује и терету доказивања. Од аспекта постављеног задатка, за питање регреса није битан сваки степен непажње односно кривице. Напротив, предузеће има право регреса само за теже стпене кривице, а то су намера и крајња непажња. У ЗОО није речено, но, и то није спорно, да предузеће има право регреса од свог радника ако је овај штету проузроковао другом лицу кривичним делом.

На основу реченог, радник никад не одговара предузећу за штету која је настала обичном непажњом. Она се сматра као нужна последица вршења рада и других задатака у оквиру делокруга рада радника у предузећу. Значи, у овом

случају предузеће нема право да захтева од радника накнаду коју је ово исплатило трећем лицу као оштећеном лицу.

Изнето правило важи као правило које данас преовладава у судској пракси,²³⁵, ²³⁶ а исто тако и у правној теорији, разуме се, са мањим одступањима.²³⁷

На основу извршеног увида у опште акте предузећа, тј. послодавца, примећује се извесна неуједначеност у погледу правног регулисања ове материје. У већини случајева од стране предузећа је преузета регулатива и иста решења која се налазе у позитивним прописима. Но, одступања постоје у погледу признавања права регреса предузећу када је штета причињена обичном непажњом, о чему је било речи.

Друго, знатније одступање постоји у конкретној примени одредаба закона и других општих аката којима се регулише, а посебно, када се признаје право регреса предузећу. Нису ретки случајеви у пракси да цео износ исплаћене накнаде падне на терет послодавца. Значи, у питању је правна регулатива ове материје.

Кад је у питању правна регулатива питања регреса у појединим предузећима, постоје разлике у случајевима признавања овог права код штете која се причини обичном непажњом. Тако на пример, у појединим радним колективима, било је предвиђено да се право регреса признаје послодавцу иако је штета настала обичном непажњом. Један овакав приступ овој проблематици дао је повод Уставном суду Србије да решавајући о конкретном захтеву за оцену уставности и законитости општих аката организације, заузме

²³⁵ Према Олуци Суда удруженог рада Србије, бр. 4193/79, осигурана сума исплаћена повређеном раднику на основу колективног осигурања урачунава се у накнаду штете коју је радна организација дужна да му накнади, уколико је она уплатила премију осигурања“

(Ова Одлука је цитирана у наведеном делу Миливоја Матовића, на страни 74.)

„Zajednica za osiguravanje na imoti i lica ima pravo na regres prema svozačot koj ne e sopstevnik na motornoto vozilo so koe e pričineta šteta na treto lice, dokolku sopstvenikot na voziloto ne go osigural vozačot od regresot na osiguruvačot“.(Пресуда Врховног суда Македоније, У скопљу, Рев. бр. 887/81 од 7.12.1981. године, објављена у Билтену ВСМ, 1982,бр.19-20, страна 33).

„Osiguritelnata organizacija koja na treto lice mu ja nadomestila pretrpenata šteta, ima pravo na regres prema sopstvenikot na voziloto koe ne e osigurano vo Jugoslavija od odgovornost prema tretu lica i vo slučaj koga so voziloto upravuvало drugo lice po ovlastuvanjeto na sopstvenikot, a ne sopstvenikot“ (Решење Врховног суда Македоније, у Скопљу Рев. бр. 618/81 од 12.01.1982. године, Објављена у Билтену ВСМ,1982, бр. 19-20, страна 33).

²³⁶ Основ одговорности послодавца да надокнади штету раднику или трећем лицу, осим по Закону о радним односима, одговара и по ЗОО, по основу кривике.

(Пресуда ВТС у Београду, Пж. 5772/06 од 30.01.2007. године.

²³⁷ Проф. др М. Константиновић: оп.цит., на страни 119, између осталог наводи: „Правном лицу треба сачувати сва његова права према органима; друго је питање да ли ће оно употребити своја права у датом случају или ће одустати од регреса“.

такав став да су такви акти у супротности са законом, о чему је напред било речи.²³⁸

Што се других степена кривице тиче, а посебно тежих степена кривице од обичне непажње, став је нашег законодавства и правне науке, што у потпуности прихвата и правна пракса, да предузеће има право на регрес од радника ако је овај штету причинио трећем лицу крајњом непажњом или намерно.

Ако у погледу обичне непажње постоји уједначен став у правној науци и законодавству, изузимајући извесна одступања, у погледу крајње непажње ситуација је другачија. Начелно, за штету коју је радник причинио трећем лицу крајњом непажњом предузеће има право регреса. Ово решење је углавном прихваћено у пракси.

Међутим, у једном делу правне науке има мишљења да се радник, разуме се, изузетно и под тачно предвиђеним условима, може ослободити одговорности за накнаду штете иако је штету причинио трећем лицу из крајње непажње. Основ за ослобођење је постојања оправданих разлога. Кад ће то бити случај, треба да утврди суд за сваки конкретан случај, узимајући у обзир све релевантне чињенице.²³⁹

У Закону о раду, а сада Закону о облигационим односима, нема одредаба на основу којих се регулише питања права регреса предузећа, а у случају проузроковања штете кривичним делом радника.

Одговор у погледу права регреса у случају исплате накнаде штете као последице кривичног дела треба увек да је потврдан. Наиме, ако радник одговара за намеру и грубу непажњу, *a fortiori* треба да одговара и у случају ако је штета изазвана кривичним делом и ако је утврђена његова кривичноправна одговорност. И о томе је, исто тако било речи.

²³⁸ „Оспореном одредбом самоуправног општег акта прописано је да ако радна организација накнадила штету коју је радник на раду или у вези са радом проузроковао трећем лицу, радник је дужан да износ исплаћене штете накнади радној организацији.

Одредбом члана 205. Закона о удруженом раду, прописано је да радник који на раду, односно у вези са радом, намерно или из крајње непажње, проузрокује штету основној организацији, дужан је да је накнади, а одредбом члана 209. став 1. истог Закона прописано је да основна организација која је трећем лицу накнадила штету коју је радник у раду или у вези са радом проузроковао намерно или крајњом непажњом има право а захтева од радника накнаду исплаћеног износа сходно одредбама члана 205. ЗУР-а.

На основу изложеног, Уставни суд налази да је оспорена одредба у супротности са наведеним одредбама Закона о удруженом раду јер је оспореном одредбом предвиђена обавеза радника да радној организацији накнади исплаћену штету коју је проузроковао на раду или у вези са радом, без обзира на степен кривице, а одредбама Закона о удруженом раду за накнаду штете и за право регреса основне организације радника, изричито је прописан квалификован облик кривице, односно намера или крајња непажња.“

(Одлука Уставног суда Србије, у 11/87, од 10.04.1987. године, Судска пракса, 1987, бр. 11, страна 26)

²³⁹ Др Љубиша Милошевић: оп.цит., страна 171.

Најзад, и код права регреса које припада предузећу, важи исто правило, а наиме, о својству одлуке надлежног органа предузећа којом задужује радника да накнади причињену штету. Реч је, дакле, о одлуци којом се радник задужује да врати предузећу онај износ који је ово исплатило трећем лицу на име причињене штете.

Ако радник, у наведеном случају из било којих разлога, одбије да накнади штету, а то значи, одбије да поступи по одлуци послодавца, ова одлука нема својство извршне исправе и његовом послодавцу остаје да своје право, за које сматра да му припада, оствари преко надлежног суда.

2. РОК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА РЕГРЕСА

Предузеће може да захтева право регреса у року од шест месеци од дана када је исплатило износ трећем лицу. Овај рок је законски и не може се продужити. Ако предузеће пропусти овај рок, његово право регреса не ужива судску заштиту. Оно има даље право на накнаду, а радник има обавезу, но ова обавеза представља један вид природне облигације, *obligatio naturalis*.

Ако је штета последица радњи више радника према којима предузеће има право регреса, разуме се, под тачно одређеним условима, сваки од њих одговара за онај део износа накнаде који је сразмеран доприносу за насталу штету. Одговара значи, за онај део штете који је резултат односно последица његове кривице.

Друга је ситуација ако штета не може да се утврди процентуално према доприносу сваког радника који је својом штетном радњом допринео да до штете дође. У овом случају, радници предузећа, као проузроковачи штете, одговарају предузећу за исплаћени износ на једнаке делове. Исплаћени износ се дели на онолико радника колико их је имало при проузроковању штете.

У изложеним случајевима заслужује да се расветли и случај проузроковања штете од стране више радника предузећа, али са различитим степенима кривице. Важи правило, као што се правилно истиче у радовима појединих аутора,²⁴⁰ да, прво, предузеће у целини врши накнаду штете трећем. По извршеној исплати, предузеће има право регреса само од оних радника који су допринели проузроковању штете тежим степеном кривице од обичне непажње. Удео у штети које је настао обичном непажњом радника (једног или више њих) пада на терет предузећа. Овај део штете, значи, покрива предузеће. Део штете, измирен од предузећа, одбија се од укупног износа који је исплаћен

²⁴⁰ Опширније код Митко Атанасовски: оп.цит.,стр.72

трећем лицу. Остатак износа дугују предузећу радници који су допринели проузроковању штете тежим степенима кривице од обичне непажње.

Најзад, трећи случај представља онај који настаје кривичним делом више радника. У овом случају, за исплаћени износ радници одговарају солидарно.

На основу изложеног, за прва два случаја, је то било предвиђено члановима од 70. до 74. Закона о основним правима из радног односа (важио до 2005. године) као привилеговану одговорност радника, јер утврђује да сваки од њих одговара за своји удео у штети у првом случају, односно у другом случају предвиђа одговорност радника на једнаке делове, ако се делови износа за сваког радника не могу понаособ утврдити. Предвиђајући рок у којем се може захтевати право регреса, а који рок износи 6 месеци, о чему је било речи, законодавац настоји да штити радника.

Иначе, за разлику од решења које је усвојио Закон о раду, у погледу одговорности више радника за штету, ако ова лица немају својство радника, за проузроковану штету би одговарали увек солидарно, а ово сагласно члану 206. ЗОО.

Како се питање регреса код одговорности предузећа за штету коју причини радник другом лицу регулише одредбама Закона о раду, одредбе овог Закона се примењују *као lex specialis* односу на Закон о облигационим односима као *sedes materiae* у погледу регулисања питања која се тичу одговорности за штету, о којима је било речи у овом раду.

ДЕСЕТИ ДЕО

**ОДНОС И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ОДГОВОРНОСТИ
ПОСЛОДАВЦА-ПРЕДУЗЕЋА ЗА ШТЕТУ И ДРУГИХ
ПРАВНИХ ЛИЦА**

У В О Д

У предходним деловима овог рада дат је одговарајући одговор скоро на сва питања која сачињавају садржину проблематике која се у раду третира.

Питања која су садржана у одредбама чланова 171. и 172. Закона о облигационим односима, а која се тичу одговорности послодавца за своје раднике и помоћнике, односно одговорности правног лица за своје органе, не представљају питања која су предмет проучавања у оквиру постављеног задатка. О томе говори и сам назив теме која се овде образлаже, а с друге стране, о томе постоји и конкретна правна регулатива чије одредбе, садржане у члановима 170, 171 и 172 ЗОО, регулишу конкретна питања и односе који настају проузроковањем штете од радника и органа конкретних послодаваца.

Полазећи од изложеног, овде ћу само летимично покушати да изложим питања која се тичу односа и разлике између одговорности послодавца - предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу, о чему је у досадашњем излагању било опширније речи, с једне стране, и питања која се тичу одговорности за штету која се причини од стране радника запосленог код послодавца, односно органа правног лица.

Наредне напомене се односе на питања услова одговорности, основа одговорности, непосредне одговорности радника односно органа правног лица и права регреса.

Прва особеност, код овог вида одговорности тиче се услова под којима се установљава одговорност послодавца односно правног лица. У питању је штета трећем лицу, проузрокована од стране радника односно помоћника запосленог код послодавца као и она штета која се причини од органа правног лица.

Одмах пада у очи да постоји разлика у погледу лица као непосредних штетника код овог вида одговорности за разлику од радника у предузећу, а о овим последњима је било опширно речи у предходним излагањима. Дакле, у члану 171. ЗОО као лица која могу проузроковати штету трећем јављају се лица запослена код послодавца. С друге стране, то су и помоћници послодавца.

Одредба члана 172. ЗОО регулише питање одговорности правних лица за своје органе. Овде треба учинити извесну дистинкцију у погледу самих органа. Наиме, од органа који у конкретном случају могу причинити штету трећем лицу, правна лица одговарају како за колективне органе (управни

одбор и др.) тако и за инокосне органе (менаџер правног лица, директор, декан факултета, ректор универзитета и др).

У правној теорији је још увек спорно да ли члан 172. ЗОО може се односити и за заступнике правног лица. Другим речима, да ли правно лице одговара за штету ако је она настала штетном радњом заступника.

Начелно, по овом питању, преовлађује мишљење да заступник треба да одговара сам према трећем лицу, разуме се, ако је за проузроковану штету крив, а на страни заступног лица нема кривице.²⁴¹

Постоји и мишљење²⁴², да у овом случају постоји саодговорност заступног лица односно да постоји солидарна одговорност. Ово мишљење је продрло, иако изузетно, и у судској пракси.²⁴³²⁴⁴

Наше право,²⁴⁵ а полазећи од одговорности господара за поступке сопствених људи (било да они наступају као радници или као мандатари) сматра да и правно лице треба да одговара за штету која се причини трећем лицу од стране заступника у вршењу заступничких дужности.

И код питања одговорности послодавца за своје раднике односно правног лица за своје органе, питање услова је сложено питање, које није до краја изведено и није довољно прецизно, а сви покушаји у правној науци по овом питању нису окончани. Није спорно да и код овог вида одговорности, услови за конкретну одговорност представљају једну или скуп чињеница које треба да се стекну у одређеном односу који настаје проузроковањем штете да би се могло основано поставити питање одговорности штетника односно одговорног лица.

Међутим, спорно је питање критеријума и мерила која се узимају у обзир у конкретном случају, а на основу којих се утврђује да ли су испуњени услови за конкретну одговорност за штету или пак таквих услова нема.

Код овог вида одговорности, оно што је специфично, када су у питању посебни услови, и овде се захтева да је штетна радња радника односно органа правног лица, извршена „на раду или у вези са радом“, односно у вези са функцијом коју орган обавља. Но, које су све те радње које улазе у „биће“ рада односно функције која се обавља, ово питање није до краја изведено.

²⁴¹ Др Стојан Цигој: Коментар ЗОО, страна 479

²⁴² Љубо Прљета: Одговорност Југословенске лутрије за штету коју причине њени заступници, „Правни живот“, 1963, I, 49-51

²⁴³ Закон о прекршајима (Сл. Гласник РС“ бр. 65/13).

²⁴⁴ Врховни суд Србије, Гж-3102/63 од 12.10.1963. ЗСО 1963, бр. 326.

²⁴⁵ Опшриније у Коментару Закона о облигационим односима од Др Стојана Цигоја, на страни 479-480 и даље.

У правној науци,²⁴⁶ питање штетне радње која је преузета на раду или у вези са радом од стране радника, односно органа правног лица, објашњава се, често пута, описом конкретног догађаја или односа који настају проузроковањем штете.

Као релевантне чињенице при утврђивању услова одговорности за штету насталу на раду или у вези са радом, и код одговорности послодавца односно правног лица узимају се радно место, радно време, делокруг послова радника односно правног лица, средстава рада и друге радње које спадају у области деловања.

Но, и овде важи правило да изнете околности саме по себи не представљају довољне чињенице на основу којих се утврђује постојање услова одговорности за штету на раду или у вези са радом. Потребно је за сваки случај да се утврди да ли је штетна радња предузета на раду или у вези са радом, или је пак, веза између ње и рада, прекинута. С друге стране, у појединим случајевима једна околност (на пример, радно место) сама за себе није довољна чињеница да може иста да има својство услова одговорности за проузроковану штету на раду или у вези са радом. Значи, поред једне околности, треба да постоје и друге чињенице и исте да се анализирају у једном склопу да би се утврдило постојање услова за конкретну одговорност. Кад ће то бити случај, треба да утврди суд за сваки конкретан случај.

Иначе, као што је речено, питањима проузроковања штете на раду или у вези са радом, као посебне услове за одговорност послодавца за своје раднике и помоћнике односно одговорност правног лица за своје органе, правна наука посвећује посебну пажњу.²⁴⁷

Проф. Цигој посебно образлаже случајеве када је штетна радња радника: запосленог код послодавца у вези са функцијом рада. Тако на пример, постоји одговорност послодавца односно правног лица ако је штета настала услед: злоупотребе надлежности; прекорачења овлашћења; грешке при обављању посла као и услед употребе средстава послодавца односно правног лица (настаје штета и одговара послодавац, наводи овај аутор, ако помоћник је употребио уређај за заваривање у стану трећег лица, а уређај је држао у близини намештаја на који начин је проузроковао пожар).

Одговорност одговорног лица постоји и у случају када је веза између штетне радње и функције прекинута, али је штета настала поводом обављања

²⁴⁶ Др Стојан Цигој: Коментар ЗОО, страна 477.

²⁴⁷ Проучавањем ових питања посебно се бавио проф. др Стојан Цигој.

Опширније код истог аутора: Одговорност за поступке радника, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, Београд, 1978, том I, страна 441 и даље.

посла (на пример, помоћник, поправљајући водоводне инсталације, посвађао се са странком и при томе јој је разбио комад намештаја).

За разлику од ових случајева, постоје случајеви, кад не постоји одговорност одговорног лица јер штетна радња није у вези са радом односно функцијом. То ће бити случај онда када штетна радње је *самостална*. Тако на пример, радник је за време рада припалио цигарету и неопрезно је бацио шибицу при чему је изазвао пожар. Исти је случај када средства одговорног лица нису коришћена у предузетим радњама радника на основу којих је изазвана штета. Нема одговорности правног лица ако штетна радња штетника не улази у области деловања које је потребно за извршење посла. Ови су само неки од случајева за које се сматра у правној теорији да не постоји одговорност одговорног лица.

Међутим, ове и сличне варијанте треба веома опрезно користити у конкретним ситуацијама када се питање одговорности поставља. Ово из разлога што једна иста околност у једном конкретном случају, у склопу са другим чињеницама, може да представља услов одговорности за штету, утврђујући при томе да је штетна радња у вези са радом, док у другом случају, може се десити да иста околност, нема својство подобног услова за одговорност.

У погледу *основа* одговорности за послодавце и правна лица, а за штету која се причини другим лицима, битних разлика нема. Оно што је речено за основ одговорности предузећа за штету коју његов радник проузрокује трећем лицу, *mutatis mutandis*, важи и за правни разлог одговорности правног лица односно послодавца.

Код одговорности правног лица и послодавца, кривица радника односно органа правног лица није битна. Она се не тражи. И не смо то. Радник може и да не буде крив, односно да на страни органа нема кривице, али ако постоји штета и законе постоје разлози за искључење одговорности, правно лице односно послодавац одговара за штету другом.

Основ (односно правни разлог) одговорности послодавца и правног лица може бити различит, што зависи од правног схватања којим се објашњава и оправдава таква одговорност.

По једном схватању, послодавац односно правно лице одговара за своје раднике и помоћнике односно за своје органе по основу кривице. Постоји, значи, њихова кривица што је до штете дошло. Овде је у питању субјективна одговорност. Кривица одговорног лица се презумира (претпоставља).

Претпоставка је релативна. Поред изложеног правног схватања²⁴⁸ у правној теорији, на овом становишту стоји и Закон о облигационим односима и важећи Закон о прекршајима.

По другом схватању,²⁴⁹ треба правити разлику између одговорности за поступке радника односно органа правног лица, с једне стране, и штетног догађаја, с друге стране. Правно лице односно послодавац одговара објективно за поступке радника и органа. За само проузроковање штете, одговорност је субјективна.

Постоји и схватање,²⁵⁰ које одговорност правног лица оправдава економским користима које одговорно лице извлачи од рада радника односно од органа. Код овог схватања се прави даља разлика, која се састоји у томе што се за привредна предузећа предлаже да основ одговорности буде у ризику управљања радним процесом, док за грађанскоправна лица (цркве, задужбине и др.) основ одговорности је у створеном ризику. Значи, по овом схватању, правно лице и послодавац одговарају без утврђивања кривице.

Становиште да правна лица и послодавци одговарају за своје органе и радника ако се њиховим недозвољеним радњама проузрокује штета другим лицима, заступљено је и у упоредном законодавству.²⁵¹

Што се судске праксе тиче, треба да се нагласи да је још судска пракса старе Југославије по правилу поштрила одговорност господара посла и на непословне обавезе настале због недопуштених поступака помоћника.²⁵²

Кривица радника и помоћника односно органа правног лица, као што је речено не узима се у обзир код утврђивања одговорности послодавца и правног лица. Но, кривица је правнорелевантна чињеница и код односа који настају проузроковањем штете трећем лицу, из разлога о којима је опширно било речи у предходним излагањима. Кривица, дакле, иако као појам још увек недовољно није ближе одређена, она је важна чињеница о којој је нужно да се води рачуна при решавању разних односа који настају проузроковањем штете

²⁴⁸ Др Димитар Поп-Георгиев: оп.цит., страна 438-439

Др Марија Радовановић: оп.цит., страна 50

Др Живомир Ђорђевић и Др Владан Станковић: оп.цит., страна 392 и даље

Члан 170 Закона о облигационим односима

²⁴⁹ Др Јаков Радишић: оп.цит., страна 204;

Др Стојан Цигој: оп.цит., страна 478 (у питању је наведени Коментар ЗОО)

²⁵⁰ Др Љубиша Милошевић: оп.цит., страна 173;

Исти аутор: Грађанскоправна деликтна одговорност у нашем праву, „Анали Правног факултета у Београду“, 1970, мај-август, страна 327

²⁵¹ Члан 718/3, 855,55/2 Швајцарског законика о облигацијама; члан 416 Пољског грађанског законика; параграф 420 ЧГЗ; параграф 31 БГБ

²⁵² Одлука Врховног суда Словеније, у Љубљани, Рев. 224/40 од 19.11.1940. Словенски правник. III, Цивилне одлучбе, бр. 690, цитирана у Коментару ЗОО, на страни 476.

трећем лицу, па и оних односа који настају у предузећима, а између радника предузећа, с једне стране, и трећих лица као оштећених лица, с друге стране.

Код одговорности правних лица, исто тако, основано се поставља питање, а наиме, да ли оштећени може непосредно да захтева накнаду од радника односно органа. У Закону о облигационим односима нема одредаба о томе.²⁵³

Ја сам мишљења да у погледу непосредне одговорности радника односно органа не постоји законска сметња да се у једном конкретном случају не може применити одредба члана 170. став 2. ЗОО, која одредба се односи на непосредну одговорност радника запосленог код послодавца. За непосредну одговорност, и код одговорности радника запосленог код послодавца односно, органа правног лица, потребно је да је штета причињена оштећеном намерно.

Иако ово решење, као што је речено, није предвиђено у одредбама члана 171 и 172 ЗОО, изостављене ове регулативе не значи да је једно овакво решење као могућност искључена.

Да је то тако, најбоље сведочи и став правне науке.²⁵⁴

По извршеној исплати оштећеном лицу, послодавац односно правно лице има право регреса од непосредног штетника. Услов је да је штета проузрокована намерно или из крајње непажње. То изричито стоји у одредбама члана 171 став 2 и 3 и члана 172 став 2 Закона о облигационим односима.

Ово право (право регреса) може се остварити у року од 6 месеци, рачунајући од дана када је износ на име накнаде штете исплаћен трећем лицу.

На основу изложеног, код питања права регреса у року у којем се оно може остварити, нема разлике од регулативе из члана 170 Закона о облигационим односима, која се односи на одговорност предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу. При чињеници да о особеностима права регреса било је опширније речи у предходним излагањима у овом раду, иста правила важе и за послодавце односно правна лица и њиховог права регреса од радника и органа.

Међутим, одређена особеност постоји у ставу 2. члана 172. ЗОО. Наиме, по одредби овог става произилази да правно лице има право на накнаду од лица које је штету скривило намерно или крајњом непажњом“ако за одређени случај није што друго у закону одређено“

²⁵³ Члан 171. и 172. ЗОО.

²⁵⁴ Доле наведени правни писци у својим цитираним делима заступају становиште да оштећени може да захтева непосредну одговорност радника односно органа правног лица ако је штета проузрокована намерно. В. опширније код Др Ј. Радишић, оп.цит., стр. 204; Др Љ. Милошевић, оп.цит., стр. 173; Др Д. Поп-Георгиев, оп.цит., стр. 438

Полазећи од овакве могућности коју ЗОО предвиђа, прописима бивше СФРЈ, и то: Законом о основама система државне управе и о Савезном извршном већу и Савезним органима управе, односно републичко-покрајинским законодавством из ове области, стоји да се орган може ослободити делом или у целости обавезе плаћања накнаде штете нанете органу управе или организацији, ако штета није намерно проузрокована.²⁵⁵

На основу реченог, јасно произилази да штету коју лице органа управе или организације проузрокује крајњом непажњом може да покрије делимично или у целости сам орган управе односно организација.

У пракси нису ретки случајеви да се оштећена лица обраћају разним захтевима (тужбама, предлозима и др.) којим траже накнаду штете и од органа или појединаца у служби државног органа или организације, а због пропуста у раду или погрешне примене закона, иако по члану 172. Закона о облигационим односима ова лица не могу бити директно тужена. Такав је случај и са судовима односно судијама. Судска пракса по овим питањима има јасан став.²⁵⁶

²⁵⁵ Опшриније код, Др М. Радовановић: оп.цит., стр. 51 и даље.

²⁵⁶ Тужилац је тражио накнаду штете од суда удруженог рада СР Србије на основу члана 172. став 1. Закона о облигационим односима због пропуста у раду када је коначном одлуком одбијен његов захтев за поништај одлуке његове радне организације. Нижестепени судови су одбили захтев тужиоца као неоснован. Врховни суд је ревизију тужиоца одбио као неосновану.

„Одредбом члана 172. став 1. Закона о облигационим односима прописано је да правно лице одговара за штету коју његов орган проузрокује трећем лицу у вршењу или у вези са вршењем својих функција. Ова одредба се у конкретном случају не односи на суд као орган друштвено-политичке заједнице, јер судови и његове судије своје функције врше по закону. Суд удруженог рада поступа по одредбама савезног Закона о судовима удруженог рада, као и на основу републичког Закона о судовима удруженог рада.

Према томе и суд удруженог рада СР Србије је поступао у границама законских овлашћења, која су му одређена одредбом члана 37. Закона о судовима удруженог рада СР Србије. Ако тужилац таквом одлуком није био задовољан, могао је у смислу члана 39. и 40. истог закона тражити понављање поступка, под условима одређеним тим законским одредбама.

Како тужилац овај ванредни правни лек није користио против коначне одлуке суда удруженог рада, он је сам себе лишио могућности да, у евенуално поновљеном другостепеном поступку, код суда удруженог рада докаже основаност захтева за поништај одлуке о престанку радног односа у својој радној организацији.

Према томе, тужилац није имао правног основа за воје потраживање у парници јер су сви редовни судови, па и суд удруженог рада, у смислу члана 3. став 2. Закона о редвним судовима у вршењу судске функције независни и суде на основу устава, закона и самоуправних општих аката, а суд удруженог рада је у овом случају судио на основу закона.“

(Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 647*87 од 7.04.1987. „Судска пракса“, бр. 9, страна 59).

ЈЕДНАНАЕСТИ ДЕО

ЗАКЉУЧАК

Најчешће штете из области радних односа и у вези са радом радника односе се на повреде на раду радника. Овај вид штете није био предмет нашег рада али ћемо их у овом ставу закључка поменути јер су предмет сталне пажње како стручњака тако и научне јавности.

Штете које настају у процесу привредне делатности и накнада коју треба дати лицима која су такву штету претрпела имају за циљ да „несреће на послу“ сведу на што мањи минимум, да би се тиме избегли разни социјални проблеми с једне стране, а с друге стране да би се првенствено водило рачуна о томе да се тај број штета што више смањи. Овакву тенденцију осећамо у свим друштвеним системима.

У многим земљама почев од законодавне политике па до реализације тих накнада штете примећују се антагонистичке тенденције повређених с једне стране и послодавца (чији су интереси угрожени) с друге стране.

У бившим социјалистичким земљама се пак примећује да је законодавна политика ишла у правцу задовољавања интереса радника, организација удруженог рада и друштвене заједнице у целини.

Без обзира чији интереси били примарни да ли послодавца или пак интереси појединаца радника, ужих и ширих колектива друштвене заједнице у целини (у бившим социјалистичким земљама) сви су животно заинтересовани на кога пада терет накнаде штете тј. ко у ком обиму треба да плати накнаду штете унесрећеном раднику, јер штете како не годе приватном послодавцу, исто тако могу да причине знатне губитке и широј друштвеној заједници, тј. јавном сектору. То је разлог што су сви они који врше привредну делатност заинтересовани да се на смањење броја штета превентивно утиче, да би се услед тога материјални губитци који из таквих делатности произилазе, свели на што мању меру, с једне стране, а с друге стране начела правичности налажу да радник уколико је претрпео повреду треба да буде и обештећен.

Када неки радник својим радњама причини штету трећем лицу, онда се такво питање односно ко одговара за радње таквог радника, ко ће штету платити итд, примећује општа заинтересованост да се и ове штете сведу на минимум. То значи да за штете, без обзира настале оне на страни радника услед повреде на послу, или трећим лицима услед вршења дужности радника, можемо закључити да о њима треба водити рачуна како о репарационим облицима да те штете буду надокнађене, тако и о превентивним облицима да се тај број штета што више смањи.

Репараторни циљ накнаде штете остварује се у већини земаља помоћи инструмената грађанског права, док се превентивни циљ не остварује путем овог института.

Пред крај XIX века развоја се нагло каузалистичка теорија одговорности, која је кривицу сматрала есенцијалним питањем код накнада штета, с тим да је оштећени морао да доказује кривицу штетника. То је тзв. принцип „доказане кривице“, дакле, у случају немогућности доказивања кривице, штету је сносио онај кога је штета и погодила. Овакав принцип ишао је у корист власника машина, индустријских погона итд, јер је погодовао имаоцима средстава за производњу, а никако оштећенима, који често нису имали ни новца да би то доказивање кривице спровели. Оваква становишта водила су директно до нехуманости, а у својој позадини скривала су класну суштину капиталистичког друштва.

У бившем социјалистичком друштву ситуација је била другачија. Наиме, у супротности је са социјалистичким друштвеним уређењем – да се захтев за накнаду вануговорне штете постави на каузалну основу – на принцип да накнаду штете треба увек да плати оно физичко или правно лице које је штету својом делатношћу проузроковало, већ основица одговорности у социјалистичком друштву мора да тежи на понашању правних субјеката, јер само у том случају одговорност почива на једном моралном друштвеном принципу, који оправдава одговорност. Тек у овом смислу се оправдава грађанска одговорност. Апстрактан тип понашања субјекта изградио је још стари Рим у лицу „bonus pater familias-a“, који касније постаје основа за оцену понашања конкретних људских бића и организација као што су „добар домаћин“, „добар привредник“, „добар стручњак“, „bon per famille“ у француском праву, „Reasonable Man“ –у англосаксонском праву итд.

Међутим, у извесним околностима бивше социјалистичко друштво одступа од принципа да одговорност може и треба да сноси само онај који се није понашао као што треба, који није поступао у складу са захтевима социјалистичке заједнице. То је случај одговорности за опасне ствари – за опасне делатности, а њихова одговорност, уколико врши опасну делатност, производи обавезу без обзира било они криви или не, да и су се понашали како треба или не.

Увођење овакве врсте одговорности указује да је овакав принцип уведен, да би се што више заштитили интереси онога ко је повређивањем личности или права претрпео штету. Ако дубље анализирамо овај принцип одговорности видећемо да он није искључиво репараторни, већ код њега

можемо да нађемо и елементе за задовољавање превентивног циља, за умањење броја штета, које настају због вршења такве делатности или због понашања ван стандарда. Та одговорност делује у смислу усавршавања средстава за производњу и оруђа у смислу ограничавања и елиминисања обима штета, које настају употребом опасних ствари. Оваква одговорност инпутира на бољу организацију посла, да се штета може избећи правовременим предузимањем одговарајућих мера, упозорења итд.

Оваквим развојем одговорности долази до обавеза појединих институција законом обавезаних да учествују у накнади штете (социјално осигурање) да би репарација била потпуна, с једне стране, док се у овоме огледа и обавеза целе заједнице да се штете надокнаде, с друге стране.

Развој технолошких процеса озбиљно је угрозио животну, а самим тим и радну средину, због поред осталог, имисије штетних гасова.

Што се тиче одговорности за имисије, та одговорност није новијег датума, иако развој индустријализације, машинизације стално доводи до развитка нових облика имисија, за које се одговара (на пример: одговорност за загађеност атмосфере је новијег датума).

Даље питање из ове области је до које мере се морају трпети имисије? Законодавства, правна наука и судска пракса јединствени су у гледишту да се имисија мањег обима мора трпети, тек кад пређу одређену границу, оне „производе“ одговорност за њих.

Већина законодаваца слаже се у томе да уколико штетник „произвођач“ имисија врши делатност, која за друштво има знатно већу вредност од повређених права оштећеникових уколико му се не може приговорити никаква кривица, не мора да престане са штетном делатношћу, али оштећеника мора у новцу обештетити. Институт одговорности за имисије постепено се развијао и у разним епохама има различит значај тј. у једној епохи служи једним циљевима, док у другој епохи служи другим циљевима. И данас је правна политика усмерена у том правцу да не забрањује главним починитељима штета такву делатност, већ их само обавезује на накнаду штете, што доводи до капитулације права пред интересима савремене технике.

С друге стране, послодавци у овом времену (када је њихова економска моћ још увек релативно мала) нема никакве могућности да ове штете спречи (неки филтери коштају као читави нови погони), већ се једноставно покорава да одговара за накнаду штете, које неминовно следе такву делатност, иако за њих овај проблем остаје до даљег нерешив, тим пре што се те штете понављају и стварају нове и нове обавезе за накнаду.

Решења која би била компромисна и за штетника и за оштећене код штета које настају вршењем делатности, на пример: експропријација, откуп земљишта итд. још увек нису стекла права грађанства, јер би и таква решења била само делимична, с обзиром да би обухватала само један део тих штета, док би остале штете, као загађење атмосфере у циљу очувања људског здравља, још увек биле нерешене.

Ово излагање, о штетама од имисије, у закључку овог рада је наглашено као озбиљан друштвени проблем, који је у нашој земљи потпуно занемарен. Такође, произвођачи ГМО намирница или увозници и препродавци разних производа који директно утичу или могу утицати на здравље становништва нису предмет стручне правне јавности. Правни субјекти који ове и друге послове обављају могу причинити огромну штету „трећим лицима“ тј. становништву. Али вратимо се закључним разматрањима нашег предмета рада.

Питања изложена у овом раду представљају садржину теме која се односи на одговорност предузећа за штету која се причини трећим лицима. Но, у оквиру закључног разматрања овог задатка није сувишно и овде да се нагласи да изложена питања у овом раду нису једина. Број таквих питања која се могу поставити у одређеном и конкретном гађанскоправном односу који настаје проузроковањем штете може бити врло велики.

Независно од тога, изложена питања у овом раду, по мом мишљењу, представљају основу на којој се може проучавати примена једне правне установе као што је она која се тиче одговорности послодавца за штету.

При анализи и правног разматрања изложених питања полазило се од њиховог правног регулисања у нашем и упоредном праву, што ће рећи, њихово регулисање позитивним прописима (*de lege lata*), једне земље, код нас, наше земље.

Поред позитивних прописа, за једно целовитије проучавање ове проблематике, у раду је дат посебан приказ правне доктрине, износећи при томе и претежнији део теорија, схватања и разних других становишта која су постојала, а постоје и данас, по одређеним питањима, а нарочито за она питања која су спорна.

Судска пракса, а посебно она „врховна“, представља значајну компоненту приликом обраде једне правне установе те полазећи од те чињенице и њој је у овом раду посвећено одговарајуће место.

Заокружујући питања која су потенцирана у овом раду, у закључном, сматрам за потребно да изнесем и моје мишљење, разуме се, сасвим укратко,

за одређена решења по појединим питањима *de lege ferenda*. Овде ће бити речи сасвим укратко из разлога што у самом раду одговарајућа решења су и предложена.

У погледу правног регулисања питања из области одговорности предузећа за штету сматрам да у будуће у нашем праву ова питања треба да се регулишу искључиво нормама грађанског права, односно сада одредбама ЗОО.

Садашња двојна правна нормираност ових питања а наиме, делимична регулатива од стране радног законодавства, а делимично од стране Закона о облигационим односима, сматрам да је сувишна, непотребна и компликована.

При опредељењу за регулисање ових питања нормама грађанског права, полазна основа је приоритет питања која се код проузроковања штете трећем лицу постављају. Питања повезана са проузроковањем штете, одговорношћу и питања која се тичу накнаде штете, која се проучавају у грађанском односно у облигационом праву, сматрам да су приоритетна и носећа за разлику од питања која се тичу унутрашњих односа у предузећима, који односи треба да се регулишу нормама радноправних односа.

Да би се побољшао положај трећег лица као оштећеног лица проузроковањем штете од стране радника, *de lege ferenda* треба да се предвиди могућност одговорности предузећа и за лица која се налазе код њега на повременим или привременим пословима, као и за лица са којима је предузеће у уговорном односу. Ако не непосредна, солидарна одговорност треба да буде наглашена на изричит начин. Такву могућност наше ново право предвиђа за одговорност правних лица за своје заступнике односно одговорност послодавца за своје помоћнике. Аналогно на то треба и предузеће да одговара за лица која немају својство радника у предузећу већ се налазе у грађанскоправном односу па у том односу проузрокују штету трећем лицу, разуме се, обављајући конкретну делатност која је предмет конкретног односа, или је штетна радња у вези са том делатношћу.

Што се тиче признавања права на накнаду штете раднику предузећа као оштећеном (трећем) лицу, а под условом да сам није био на радној дужности односно да није био у процесу рада, (према становишту које данас преовлађује), ово питање на „дужности“ или да није био „у процесу рада“, треба боље прецизирати. Садашњи приступ није довољно прецизан, а ова непрецизност изазива и озбиљне тешкоће у једном конкретном случају и у погледу квалификације, а наиме, да ли је радник као оштећеник треће лице, или је у питању повреда на раду, а ова последња представља потпуно другу правну установу за коју постоји и други режим одговорности.

Питање проузроковања штете „на раду или у вези са радом“, по моме мишљењу, је суштинско питање у комплексу питања која се тичу посебних услова за одговорност послодавца. О овом питању је опширно било речи. Постоје различита становишта, различити приступи, а судска пракса нема уједначен став.

Слободно се може рећи да досадашња становишта, регулатива и судска пракса дају за право да се одговорност предузећа за штету која настаје на раду или у вези са радом предвиди као: а) неограничена одговорност послодавца за све случајеве, што је апсолутно неприхватљиво; б) да се питање одговорности послодавца решава принципом еnumerације, што је веома тешко спорвести у пракси; и ц) принцип да се одговорност послодавца за штету која се трећем лицу причини на раду или у вези са радом утврди за сваки конкретан случај, анализирајући све релевантне чињенице у склопу и појединачно, што треба утврдити за сваки случај понаособ.

Из разлога који су наведени у овом раду, сматрам да је једини исправан начин (принцип) је овај последњи (трећи под ц). Њега се треба придржавати и њега применити када се питање штете „на раду или у вези са радом“ поставља, а тиме, и питање одговорности послодавца за накнаду штете коју је његов радник причинио трећем лицу.

Код одговорности послодавца није од мањег значаја и питање основа (правног разлога) одговорности предузећа. Од изложених теорија, код овог вида одговорности од посебног су значаја покушаји да се основ одговорности послодавца услови кривицом одговорног лица (позната као субјективна одговорност), и основ одговорности који се базира на створеном ризику и економској користи.

Међутим, оно што је важно истаћи, а што би био и задатак правне доктрине, за обе теорије (теорије о субјективној или објективној одговорности) треба да се отклоне непрецизности које су сада присутне. Наиме, код одговорности за поступке радника, у једном делу правне теорије, о чему је било опширно речи, не може без тешкоћа да се закључи да ли је у питању одговорност послодавца за поступке радника или је у питању одговорност без кривице односно објективна одговорност. Ово тим пре, и у оним случајевима када законодавац не предвиђа објективну одговорност.

Иначе, када законодавац жели да одговорност буде објективна, он то увек и посебно потенцира да је у питању та одговорност.

Ни становиште о субјективној одговорности није довољно прецизно. Кад је у питању одговорност предузећа за штету, нису ретки случајеви да се

основ одговорности одговорног лица условљава кривицом радника, што није тачно. Више пута је подвучено и у овом раду да послодавац одговара независно од кривице радника. Она се не тражи.

Међутим, поново треба истаћи, да је кривица радника важна чињеница. Она је, другим речима, правнорелевантна чињеница о којој се мора водити рачуна. Грађанскоправни однос који настаје проузроковањем штете трећем лицу је сложени однос. За његово решавање је потребно, између осталог, утврдити и кривицу радника као непосредног штетника, разуме се, ако она у конкретном случају и односу постоји.

На основу изложеног, са правом констатује и проф. др Михаило Константиновић (Основ одговорности за проузроковану штету, „Анали Правног факултета у Београду“, 1982, бр.3-4 страна 518) да „у нашем праву има места како за начело одговорности за кривицу, тако и за начело каузалне одговорности. Та два начела се не искључују и не стоје једна према другој као правило и изузетак. Свако од њих има свој домен примене“-

Поред одговорности предузећа, може да одговара непосредно и радник као директни проузроковач штете. За његову одговорност се захтева, и о томе је било речи, да је радник штету проузроковао намерно. У Закону о облигационим односима треба да се предвиди случај непосредне одговорности и у случају проузроковања штете кривичним делом.

И, кад је у питању проузроковање штете кривичним делом, ова околност треба да се има у виду и предвиди у закону и код правног регулисања питања права регреса.

Изложена и друга питања наведена у овом раду, без сваке сумње, представљају фондус правне установе одговорности послодавца-предузећа за штету коју његов радник причини трећем лицу.

За она питања која нису довољно и прецизно разрађена у правној науци, за која постоје и различити приступи у законодавству, а изазивају и у правној пракси одређене дилеме, значи, питања која се јављају у конкретном односу који настаје проузроковањем штете, правни теоретичари треба да учине још веће мисаоне напоре у предлагању одговарајућих правних решења, а све то у оквиру познатих и најраспрострањенијих становишта која правна доктрина признаје. Ако се у томе успе, а нема разлога да се сумња, институција одговорности послодавца-предузећа за штету коју радник причини трећем лицу добиће и своје одговарајуће место у правној науци и правном систему једне земље, код нас, наше земље.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1) КЊИГЕ И ЧЛАНЦИ

АТАНАСОВСКИ, Митко: Odgovornost za šteta napravena vo raboten odnos ili vo vrska so rabotniot odnos vo osnovata organizacija na združeniot trud, „Pravna misla“, Skorje, 1985, бр. 1.

БАЛТИЋ, др Александар и ДЕСПОТОВИЋ, др Милан: Основи радног права Југославије, „Савремена администрација“, Београд, 1971.

ЦИГОЈ, др Стојан: Одговорност за поступке радника, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, том I Београд, 1978.

ЧОБЕЛИЋ, Ђорђе: Промењене околности у привредном и грађанском праву, „Савремена администрација“, Београд, 1972.

ЧОЛИЋ, Борисав: Приручник о дисциплинској и материјалној одговорности радника, Београд, 1985.

ДЕНКОВИЋ, др Драгош: Ко може непосредно одговарати грађанима за штету коју проузрокују јавни службеници, „Анали Правног факултета у Београду“, 1961, октобар-децембар.

ЂУРИЧИЋ, др Милутин и КУЛИЋ, др Живко: „Радно право“, Државни Универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2009. година.

ФИЛИПЧЕ, Ставре: Nadomest na šteta za izgubeno izdružavanje, „Pravna misla“, Skorje, 1975, br. 4-5.

ГАМС, др Андрија: Увод у грађанско право, Општи део, „Научна књига“, Београд, 1972.

ГЕОРГИЕВСКИ, др Стефан: Voparnična postapka, „Kultura“, Skorje, 1975.

ГОЛДШТАЈН, Др Александар и др.: Обавезно право, Прва књига, II измењено и допуњено издање, „Информатор“, Загреб 1979.

ГРУПЧЕ, др Асен: Materijalna odgovornost vo organizacite na združeniot trud, „Kiro Dandaro“, Skorje, b.g.

ИВОШЕВИЋ, др Зоран: Материјална одговорност радника, „Радни односи и самоуправљање“, Београд, 1984, бр.5.

ИВОШЕВИЋ, др Зоран: Накнада штете поводом повреде права радника, „Ревизија рада“, Ниш, 1975, бр.9-10.

ИВОШЕВИЋ, др Зоран: Одговорност за штету од повреде на послу, „Ревизија рада“, Ниш, 1975, бр.11-12.

ЈАКШИЋ, др Стеван: Облигационо право, Општи део, Треће допуњено и прерађено издање, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1960.

КОНСТАНТИНОВИЋ, др Михаило: Облигационо право, Општи део, (Према белешкама са предавања професора М. Константиновића, средно В. Капор), Београд, 1952.

КОНСТАНТИНОВИЋ, др Михаило: Основ одговорности за проузроковану штету, „Анали Правног факултета у Београду“, 1982, бр.3-4.

КОНСТАНТИНОВИЋ, др Михаило: Облигације и уговори, Скице законик о облигацијама и уговорима, Друго издање, „Савремена администрација“, Београд, 1969.

КОСТИЋ, мр Драган: Појам опасне ствари, „Савремена администрација“, Београд, 1975.

КРУЉ, Др Врлета: Одговорност и накнада за штету у радним организацијама, Београд, 1968.

МАТОВИЋ, Миливоје: Коментар Закона о основним правима из радног односа, са примерима општих аката и образаца, „Стручна књига“, Београд, 1989.

МАТОВИЋ, Миливоје: Накнада штете коју радник проузрокује радној организацији, „Радни односи и самоуправљање“, Београд, 1975, бр.9.

МИЛОШЕВИЋ, др Љубиша: Облигационо право, Шесто измењено и допуњено издање, „Савремена администрација“, Београд, 1982.

МИЛОШЕВИЋ, др Љубиша: Грађанско правна деликтна одговорност у нашем праву, „Анали Правног факултета у Београду“, 1970, мај-август.

НИКОЛИЋ, Александар: Приручник за примену Закона о међусобним односима радника у удруженом раду, Треће издање, Београд, 1974.

НИКОЛИЋ др, Александар: Пословодни орган, Београд, 1978.

НИКОЛИЋ, Александар: Приручник о одговорности радника, Друго издање, Центар за радничко самоуправљање, Београд, 1978.

ПАНТОВИЋ Миомир: Накнада штете трећем лицу од стране Основне организације односно друштвено-политичке заједнице која је учињена на раду или у вези са радом, Радни односи и самоуправљање, Београд, 1975, бр.9.

ПАНТОВИЋ, Миомир: Одговорност радника у удруженом раду, „Стручна књига“, Београд, 1976.

ПАНТОВИЋ, Миомир: Одговорност радника у удруженом раду, II измењено и допуњено издање, „Стручна књига“ Београд, 1979.

ПЕРОВИЋ, др Слободан: Облигационо право, књига I, „Службени лист СФРЈ“, Београд, 1981.

ПЕРОВИЋ, др Слободан: Предговор Закона о облигационим односима, са регистром појмова, „Службени лист СФРЈ“, Београд, 1978.

ПОП-ГЕОРГИЈЕВ, др Димитар: *Osнови na imotното право, Vторо izmeneto i dopolneto izdanie*, „Kultura“, Skopje, 1977.

ПОП-ГЕОРГИЈЕВ, др Димитар: *Obligaciono право*, „Kultura“, Skopje 1985

ПОЗНИЋ, др Боровоје: Грађанско процесно право. Треће, допуњено и прерађено издање, „Савремена администрација“, Београд, 1970.

ПУХАН, др Иво: Римско право, „Научна књига“, Београд, 1977.

РАДИШИЋ, др Јаков: Облигационо право, Општи део, „Нолит“, Београд 1979.

РАДОВАНВОИЋ, др Марија: Облигационо право, II, Нови Сад, 1982

РАЛЧИЋ, Томислав: Одговорност радника у удруженом раду, „Ревизија рада“, Ниш, 1974. Бр. 3-4.

РИСТИЋ, Вукашин и РИСТИЋ, Милосин: Практикум за парницу, „Савремена администрација“, Београд, 1989.

САЛМА, др Јожеф: Облигационо право, Општи део, основна начела, уговори и проузроковања штете, „Научна књига“ Београд, 1988.

СТАНКВИЋ, др Обрен: Накнада имовинске штете, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1968.

СТАНКВИЋ, др Обрен: Римско приватно право, треће издање, „Савремена администрација“, Београд, 1970.

ВИЗНЕР, Борис: Степеновање кривње према Нацрту нашег новог Закона о облигацијама и уговорима, „Правни живот“, Београд, 1976, бр.4.

ВУКОВИЋ, др Михајло: Обавезно право, књига I, Увод, одговорност за штету и остале вануговорне обавезе, „Школска књига“, Загреб, 1956.

2) ПРАВНИ ПРОПИСИ БИВШЕ СФРЈ И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Устав ФНРЈ од 31.01.1946.

Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1946. године и за време непријатељске окупације, „Службени лист ФНРЈ“, бр 86/46.

Уставни закон од 13.01.1953. године.

Закон о застарелости потраживања, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 40/53

Устав СФРЈ од 1963. године, „Службени лист СФРЈ“, бр. 14/63.

Основни закон о радним односима, „Службени лист СФРЈ“ бр. 17/65, 43/66, 52/66, 26/68, 20/69 и 12/70.

Закон о међусобним односима радника у удруженом раду, „Службени лист СФРЈ“, бр 22/73.

Устав СФРЈ из 1974. године „Службени лист СФРЈ“, бр. 9/74.

Кривични закон СФРЈ, „Службени лист СФРЈ“, бр. 44/76.

Закон о удруженом раду, „Службени лист СФРЈ“, бр. 53/76;

(Пречишћени текст, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 11/88.)

Закон о парничном поступку, „Службени лист СФРЈ“, бр. 4/77.

Закон о извршеном поступку, „Службени лист СФРЈ“, 20/78.

Закон о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ“, 29/78.

Закон о предузећима, „Службени лист СФРЈ“, бр. 77/88; 40/89; 46/90; 61/90.

Закон о основним правима из радног односа, „Службени лист СФРЈ“, бр. 60/89.

Закон о раду, „Службени гласник РС“ бр. 24/2005. године.

3) КОМЕНТАРИ ЗАКОНА, ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ И ПРИРУЧНИЦИ

Правни лексикон, друго измењено издање и допуњено издање, „Савремена администрација“, Београд, 1970 године.

Устав СФРЈ, Стручно објашњење, Институт за политичке студије Факултета политичких наука, „Београд, 1975. године.

Коментар Закона о кривичном поступку, „Привредна штампа“, Београд 1977.

Коментар Закона о парничном поступку, „Привредна штампа“, ООУР предузећа Финансијски студио, Београд, 1977.

Приручник за практичну примену Закона о удруженом раду, „Савремена администрација“, Београд, 1977.

Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада „Службени лист СФРЈ“, Београд 1978. године.

Коментар Закона о облигационим односима, Том I, у редакцији проф. др Слободана Перовића и проф. др Драгољуба Стојановића, Крагујевац, 1980.

Приручник судског извршног поступка, Правно економски центар, Београд, 1981